

ΣΥΜΜΕΙΚΤΑ

1. ΧΡΟΝΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1939

Ἡ Διεύθυνσις ἐπὶ τῆς ἐκδόσεως τῶν «Μακεδονικῶν», ὀρμηθεῖσα ἀπὸ τὴν ἐπιτυχή ἔμπνευσιν τῆς ἐνημερώσεως τῶν ἀναγνωστῶν ἐπὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐν γένει κινήσεως ἐν Μακεδονίᾳ διὰ τῆς παροχῆς κατ' ἔτος μιᾶς σχετικῆς ἀνασκοπήσεως, προῆλθε εἰς τὴν ἀπόφασιν νὰ ἀναθέσῃ εἰς ἐμὲ τὴν σύνταξιν τῆς παρούσης.

Τὰ κατωτέρω ἐκτιθέμενα βασιζονται ἀφ' ἑνὸς εἰς τὰς πληροφορίας, τὰς ὁποίας μοῦ παρέσχον οἱ ἐκάστοτε ἐρευνηταὶ καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν προσωπικὴν μου ἀντίληψιν, μάλιστα δὲ κατὰ τὰς περιπτώσεις ἐκεῖνας, κατὰ τὰς ὁποίας ἡ συμμετοχή μου εἰς ἀνασκαφάς, ἐρεύνας κ.λ.π. ὑπῆρξεν ἐνεργός. Ἐπιβοηθητικῶς ὅμως ἐλήφθησαν ἐνίοτε καὶ στοιχεῖα ἐξ ἄλλων σχετικῶν δημοσιευμάτων.

Ὡς πρὸς τὰ χρονικὰ ὄρια ἐτέθη ἡ ἀρχὴ τοῦ περιορισμοῦ εἰς τὴν ὕλην τὴν ἐμπίπτουσαν ἐντὸς τοῦ παρελθόντος ἔτους 1939. Ἡ ἀνάγκη ὅμως ἐπαρκεστέρως καὶ εὐρυτέρας πληροφοριακῆς πλαισιώσεως ὠρισμένων περιπτώσεων ἐδημιούργησεν ἀναποφεύκτους παραβάσεις τῆς ἀρχῆς ταύτης με συνέπειαν ἐκάστοτε τὴν ἄλλως ἀζήμιον ἀναδρομὴν. Ἡ παραβασίς ὅμως δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο: Ἀποτελέσματα ἐρευνῶν, ἐμπιπτουσῶν μὲν εἰς τὸ ἔτος 1938, περὶ τῶν ὁποίων ὅμως δὲν ἔχει γίνεαι λόγος μέχρι τοῦδε εἰς ἄλλα ἰδικὰ μας ἢ ξένα ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ, ἐκρίθη σκόπιμον νὰ ἐκτεθοῦν κατὰ παρεκβασιν εἰς τὴν παρούσαν.

Θὰ ἦτο σημαντικὴ παράλειψις, ἐὰν δὲν ἤθελεν ἐξαρθῆ ἡ προθυμία, μετὰ τὴν ὁποίαν ἀνταπεκρίθησαν εἰς τὴν παράκλησίν μου οἱ ἀρμόδιοι ἐρευνηταί. Ὁ κ. Ejnar Dggve, ὁ ὁποῖος μοῦ ἔστειλε ἀπὸ τὴν Κοπεγχάγην διεξοδικὰς πληροφορίας μετὰ διαφωτιστικὰ σχέδια καὶ φωτογραφίας — αἱ τελευταῖαι ἐλήφθησαν ὑπὸ τῆς ἀρχιτέκτονος κυρίας Ingrid Dggve —, ὁ καθηγητὴς κ. Κ. Ῥωμαῖος, εἰς τὸν ὁποῖον χρεωστῶ τὴν ἀλησμόνητον φιλοξενίαν του εἰς τὴν Βεργίναν καὶ τὴν φωτεινὴν του ἐπιτόπιον καθοδήγησιν, ὁ καθηγητὴς κ. Στρ. Πελεκίδης, ὁ ὁποῖος μοῦ ἐπέτρεψε νὰ κάμω χρῆσιν τῶν προκαταρκτικῶν πορισμάτων τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Σαραπέου, ὁ ἔφορος ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Κοτζιάς καὶ οἱ φίλοι κ. Μ. Καλλιγᾶς καὶ Μ. Ἀνδρόνικος — ὁ βοηθὸς τοῦ κ. Ῥωμαίου εἰς τὰς ἀνασκαφάς τῆς Παλατίτσας — εἰς τοὺς ὁποίους ὀφείλω πολυτίμους εἰδήσεις καὶ πληροφορίας, θὰ με εὐρουν καὶ ἐδῶ εὐγνωμόνως εὐχαριστοῦντα.

Ὅλιγα λόγια καὶ διὰ τὰς συντομογραφίας τῶν ὁποίων χρῆσις γίνεται εἰς τὴν παρούσαν. Αὗται, καίτοι καθιερωμένοι πλέον, πρέπει νὰ ἐπεξηγηθοῦν:

ΑΕ = Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς.

BCH = Bulletin de Correspondance Hellénique.

BSA = Annual of the British School at Athens.

JdI = Jahrbuch des deutschen archäologischen Instituts.

ΠΑΕ = Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

Α'. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

1. Ἀνασκαφή παρὰ τὸ Σαράπειον

Εἶναι γνωστόν,¹⁾ ὅτι πρὸ εἰκοσαετίας περίπου ὁ Καθηγητὴς κ. Σ. Πελεκίδης, ὀδηγούμενος ἀπὸ τυχαῖα τινα εὐρήματα — προπάντων ἐπιγραφὰς —²⁾ ἀνεῦρε καὶ ἀνέσκαψε κατὰ τὸ μέσον περίπου τῆς διαγωνίου Βαρδαρίου³⁾ τὸ ἱερόν τῶν Αἰγυπτίων θεῶν, ἧτοι μικρόν ναὸν « ἐν παραστάσιν » ἢ πρόστυλον, τμήμα στοᾶς καὶ διάφορα ἄλλα κτίσματα.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1939, ἀνασκαπτομένου τοῦ εἰς ὀλίγων μέτρων ἀπόστασιν καὶ πρὸς τὰ ΝΑ τοῦ ναοῦ τούτου κειμένου οἰκοπέδου τοῦ ἐμπόρου κ. Σωτ. Βασίλογλου, ἀνευρέθησαν καὶ ἄλλα κτίσματα τὰ ὁποῖα ἀσφαλῶς ἀνήκον εἰς τὸ ἴδιον ἱερόν. Τὸ σημαντικώτερον ἐκ τῶν κτισμάτων τούτων ἦτο οἰκοδόμημα 11 × 8 μ. περίπου, ἀποτελούμενον ἐξ ἑνὸς μικροῦ προδόμου ἢ νάρθηκος καὶ μιᾶς αἰθούσης, κλειομένης πρὸς Β ὑπὸ μικρᾶς κόγχης. Ἡ τοιχοδομία ἦτο ἀπλῆ ῥωμαϊκῶν χρόνων, συνισταμένη ἐξ ἀργῶν λίθων καὶ ἀββεστοκονιάματος διακοπτομένη ὁμῶς ἀπὸ ἐπαλλήλους ὀριζοντίους ζώνας ἐκ τριῶν σειρῶν ὀπτοπλίνθων. Τὸ δάπεδον ἦτο κεκοσμημένον διὰ μαρμαροθετήματος, ἀποτελουμένου ἐκ μικρῶν ἀκανονίστων τεμαχίων πολυχρῶμων πλακιδίων, σχηματιζόντων διάκοσμον ἐξ ἀπλῶν γεωμετρικῶν σχημάτων. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ πρὸ τῆς κόγχης, κλειστῆς μέχρις ὕψους 2 περίπου μ., ὑπῆρχε κτιστὸν « πεζούλι », τὸ ὁποῖον ἐχρησίμευε πιθανῶς ὡς ἱερὰ τράπεζα, (διότι ἐπρόκειτο ἀσφαλῶς περὶ λατρευτικοῦ κτηρίου).

Διάφοροι ἐνδείξεις ἀναμφισβήτητοι, ἧτοι τὸ πλῆθος τῶν ἀναθηματικῶν μνημείων — γλυπτῶν καὶ ἐπιγραφῶν — καὶ ἰδίως ἡ ὑπόγειος κρύπτη, ἡ εὐρεθεῖσα ὑπὸ τὸ κτήριο, πείθουν ὅτι τοῦτο ἦτο μικρὸς ναὸς (aedicula), ἀνήκων εἰς τὴν λατρείαν τοῦ κύκλου τῶν Αἰγυπτίων θεῶν.

Ἡ κρύπτη, ἧτις φαίνεται ὅτι ἦτο τόπος μυστικῆς λατρείας, ἀποτελεῖτο ἐξ ἑνὸς ἐπιμήκουσ θαλάμου καμαροσκεπάστου, κειμένου κάτωθι ἀκριβῶς καὶ κατὰ μήκος τοῦ νάρθηκος τῆς aedicula, καὶ ἑνὸς δρόμου σηραγγοειδοῦς, ἀνοίγματος 1 μ. καὶ μήκους 10 μ. περίπου. Οὗτος ἐπεκοινῶνει μετὰ τοῦ θαλάμου διὰ τοξωτοῦ ἀνοίγματος, κειμένου ἐπὶ τῆς Β (μακρᾶς) πλευρᾶς αὐτοῦ καὶ κατὰ τὸ Δ ἄκρον τῆς, ἧγε δὲ παραλλήλως πρὸς τὸν Δ τοῖχον τοῦ ὑπερκειμένου κτηρίου καὶ κατέληγε εἰς κλίμακα ἐξόδου, κειμένην παραπλευρῶς τῆς κόγχης. Ὁ θάλαμος, δηλ. ἡ κυρίως κρύπτη, εἶχε διαστάσεις 4 × 1,60 μ. περίπου. Κατὰ τὸ μέσον τῆς Α πλευρᾶς ἐπὶ τοῦ τοίχου ὑπῆρχε κόγχη, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἦτο ἀνιδρυμένη ἐπὶ μαρμαρίνου βάθρου⁴⁾ μικρὰ ἐρμαϊκὴ στήλη πωγωνοφόρου θεοῦ ἀρχαϊζούσης τέχνης. Τὸ δάπεδον τῆς κρύπτης δὲν ἦτο ἰδιαιτέρως ἐπεστρωμένον, ἀπέιχε δὲ ἀπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ὑπερκειμένου ναοικοῦ 2 1/2 περίπου μέτρα.

1. BCH 45 (1921) σ. 540 (Chronique des fouilles).

2. Πρβ. Σ. Πελεκίδης, Ὁ ἀπὸ τὴν πολιτεία καὶ κοινῶνα τῆς ἀρχαίας Θεσσαλονίκης (= Παράρτημα τοῦ 2ου τόμου τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπετηρίδος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς [τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης], ἐν Θεσσαλ. 1934) σελ. 4 κ. ἑ.

3. Ἔτσι καλεῖται ἡ ὁδὸς ἢ ἄγουσα ἐκ τοῦ διοικητηρίου πρὸς τὴν πλατεῖαν Βαρδαρίου.

4. Τὸ βάθρον ἔφερε καὶ ἐπιγραφὴν, ἡ ὁποία λόγῳ τῆς ἐπιδράσεως τῆς ὑγρασίας ἐπὶ τοῦ εὐθρίπτου μαρμάρου εἶχεν ἀφανισθῆ σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου.

Ἡ διαφορὰ τῆς τοιχοδομίας τῆς κυρίως κρύπτης (κονίαμα ἀπλοῦν ἄνευ ἀσβέστου) παρέσχε σαφῆ τεκμήρια ὅτι ὁ ναῖσκος, καθὼς καὶ ὁ σηραγγοειδῆς δρόμος, ἦσαν μεταγενέστεροι. Φαίνεται δηλ. ὅτι εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν ὑπῆρχε μόνον ἡ κρύπτη, ἀργότερα δὲ ἐκτίσθη ἐπ' αὐτῆς ὁ ὑπερκείμενος ναῖσκος καὶ ὁ δρόμος τῆς ἐξόδου.

Ἡ εἴσοδος τῆς κρύπτης εὐρέθη κλεισμένη ἄνω διὰ μαρμαρίνων πλακῶν, γεγονόςς σημαῖνον ὅτι οἱ μεταγενέστεροι χριστιανοὶ ἐσεβάσθησαν ἐδῶ τὰ μνημεῖα τῆς παλαιᾶς λατρείας. Συνέπεια εὐτυχῆς τοῦ γεγονότος τούτου ἦτο ὅτι καὶ ὁ δρόμος καὶ ἡ κρύπτη εὐρέθησαν εἰς τὴν ἀρχικὴν τῶν καταστάσεων, ἀδιατάρακτοι καὶ ἄνευ ἐπιχώσεως.¹⁾

Πρὸς Β καὶ πρὸς Α τοῦ ναῖσκου εὐρέθησαν καὶ ἄλλα κτίσματα δευτερευούσης σημασίας, συνιστάμενα ἐκ μικρῶν δωματίων καὶ ἀνήκοντα βεβαίως εἰς τὸ ἱερόν.

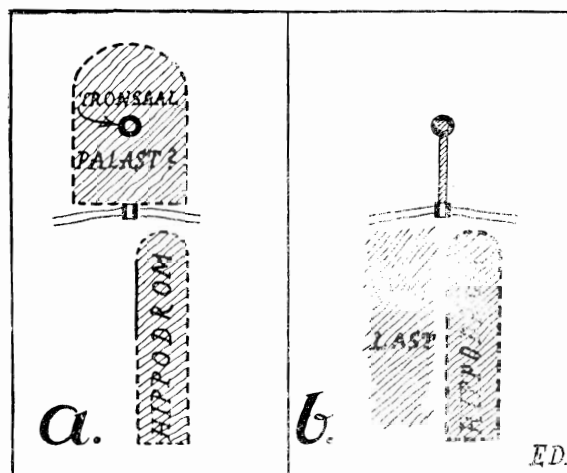
Ἡ ἀνάγκη τῆς διατηρήσεως τῶν σημαντικῶν τούτων εὐρημάτων ὑπέκυψε πρὸ τῶν ὑπερόγκων δαπανῶν, αἵτινες θὰ ἀνήρχοντο εἰς πλεόν τῶν δύο ἑκατομμύρια δραχμῶν, ἐὰν ἐνηργοῦντο ἀπαλλοτριώσεις κλπ. Ἡ ζωὴ μιᾶς συγχρόνου πόλεως, ὡς ἡ Θεσσαλονίκη, δημιουργεῖ ἐνίοτε δυσμενεῖς καὶ ἀδυσωπῆτους ὅρους, ὑπὸ τοὺς ὁποίους εἶναι μὲν λυπηρόν, ἀλλ' ἀναπόφευκτον νὰ ὑποχωρῇ τὸ ἀρχαιολογικὸν συμφέρον. Ὅλα τὰ κινητὰ εὐρήματα μετεφέρθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης. Εὐρέθησαν δὲ κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ταύτας 35 περίπου ἐπιγραφαί, ἐξ ὧν μερικαὶ λίαν ἐνδιαφέρουσαι καὶ συμβάλλουσαι εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς λατρείας τῶν Αἰγυπτίων θεῶν ἐν Θεσσαλονίκη. Ἰδιαιτέρως μνεῖας ἀξίον εἶναι ἐν ἐπίγραμμα ἀναθηματικὸν καλοῦ ποιητοῦ τοῦ α' π. Χ. αἰῶνος, ἀποτελούμενον ἐκ πέντε ἐλεγειακῶν διστίχων. Εἰς τὸ τέλος τοῦ ἐπιγράμματος εἶναι χαραγμένον καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἀγνώστου ἄλλοθεν ποιητοῦ Δ α μ α ἰ ο υ. Εὐρέθησαν ἐπίσης μία κεφαλὴ ἀγάλματος Σαράπιδος καὶ μία πιθανῶς Ἱσιδος, ἀμφότεραι καλῆς τέχνης ἑλληνιστικῶν χρόνων, κεφαλὴ γυναικὸς ῥωμαϊκῶν χρόνων καλῆς διατηρήσεως, ἀκέφαλον ἀγαλμάτιον Ἀρποκράτους, ἀκέφαλον ἐπίσης ἀγαλμάτιον Ἀφροδίτης - Ὀμοιοῖας τοῦ 182 μ. Χ. (κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν: Ἔ τ ο υ ς Δ Ι C σ ε β α σ τ ο ὕ),²⁾ ἀγαλμάτιον ἀκέφαλον θεᾶς καθήμενης τοῦ γνωστοῦ τύπου Ἱσιδος - Κυβέλης, μικρὸν Ἐκαταῖον, τὸ ἄνω ἥμισυ ἀγαλματίου ἱερέως ἢ μύστου (;), ἐπιμελεστάτης ἐργασίας καὶ καλῆς τέχνης ῥωμαϊκῶν χρόνων καὶ ἄλλα τινὰ γλυπτὰ μικροτέρας σημασίας, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ῥωμαϊκῶν χρόνων. Ἀξίζει νὰ μνημονευθῇ ἰδιαιτέρως ἐν ἀνάγλυφον ἀναθηματικὸν ἐνεπίγραφον Ὁ σ ε ἰ ρ ἰ δ ἰ Μ ὕ σ τ ε ἰ καλῆς τέχνης τοῦ τέλους τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς: ἐντὸς πεδίου κλειομένου διὰ ναοειδοῦς κατασκευῆς, ἦτοι διὰ δύο παραστάδων καὶ ἀετώματος, εἰκονίζεται βωμὸς εἰς τὸ μέσον, περίξ δ' αὐτοῦ τρεῖς μορφαί, ὧν ἡ πρὸς δεξιὰ σπένδει πρὸ τοῦ βωμοῦ.

1. Ὁ συντάκτης τῶν γραμμῶν τούτων, συνεπιβλέπων μετὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Πελεκίδη εἰς τὰς ἐργασίας καὶ κατελθὼν εἰς τὴν κρύπτην εὐθὺς ὡς αὕτη ἠνοιχθῆ, εὐρέθη πρῶτος ἐνώπιον τοῦ ἀπροσδοκῆτου καὶ μυστηριωδῶς ὑποβλητικοῦ περιβάλλοντος. Ἡ ζώηρὰ συγκίνησίς του ἰδίως ἀπὸ τὸ ἐξαφνικὸν ἀντίκρουσμα τῆς ἀγαθῆς μορῆς τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία σχεδὸν ἐζωντάνευε ἀπὸ τὸ σαλεῖον ἀμυδρὸν φῶς τοῦ ηλεκτρικοῦ φανοῦ, θὰ μείνη ἀσφαλῶς ἀλησμόνητος.

2. Ἦτοι 214. Ἀρχὴ τῆς χρονολογίας ταύτης λαμβάνεται τὸ ἔτος τῆς ἀκτιακῆς μάχης. Ὁθεν 214 — 32 = 182 μ. Χ.

2. Ἀνασκαφαί περὶ τὸν Ἅγιον Γεώργιον καὶ τὴν Καμάραν

Προτοῦ ἐκτεθοῦν τὰ πορίσματα τῶν ἀνασκαφικῶν τούτων ἐργασιῶν εἶναι ἀνάγκη ὁ ἀναγνώστης νὰ πληροφορηθῇ δι' ὀλίγων τὸ ἱστορικὸν τῶν περιστατικῶν, τὰ ὁποῖα συνετέλεσαν ὡς ἀφορμαὶ εἰς τὴν ἀνάληψιν τοῦ σημαντικωτάτου τούτου διὰ τὴν ἀρχαίαν τοπογραφίαν τῆς Θεσσαλονίκης ἔργου.

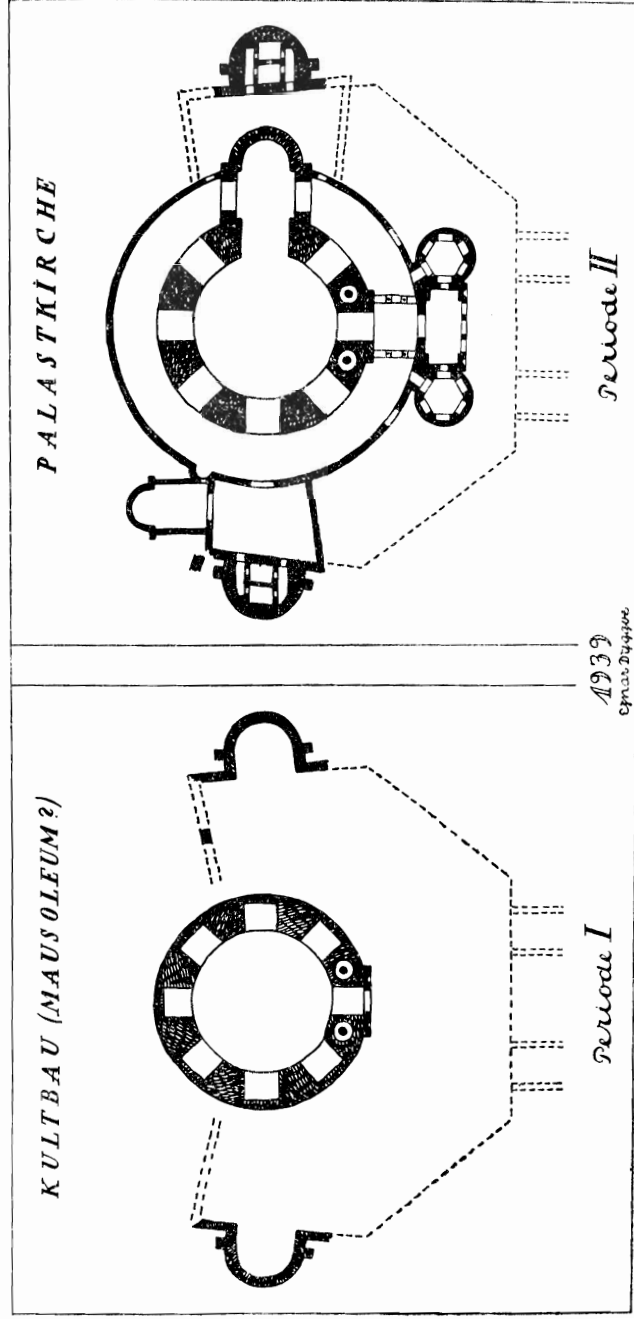
Εἰκ. 1. Ἀνασκαφαί ἐν Θεσσαλονίκῃ περὶ τὸν Ἅγιον Γεώργιον κ. θ.
 a: Σχηματικὴ δῆλωσις τῆς κυκλωτέρας θεωρίας ὡς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ ἀνακτόρου. b: Σχῆμα ἐπιφανῶν τὰ δεδομένα τῶν ἀνασκαφῶν

beck, ἀρχαιολόγος, καὶ H. Johannes, ἀρχιτεκτων, ἐντεταλμένοι ὑπὸ τοῦ Γερμανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου, ἀνέλαβον κατόπιν ἀδείας τοῦ ὑπουργείου Θρησκευμάτων καὶ Ἑθν. Παιδείας ἐρεῦνας ἐν σχέσει πρὸς τὸ θριαμβευτικὸν τόξον τῆς Θεσσαλονίκης, τὸ γνωστὸν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Καμάρα», ἀποσκοπούσας τὴν νέαν μελέτην καὶ διαπραγματεύειν τοῦ σημαντικοῦ τούτου διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης μνημείου.¹⁾ Τότε ἐγεννήθη ἡ σκέψις εἰς τοὺς Alföldi καὶ Schönebeck, ὅτι ἡ Καμάρα ἀπετέλει πιθανῶς τὴν κυρίαν εἴσοδον τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ἀνακτόρου, τὸ ὁποῖον θὰ εὐρίσκετο πρὸς Β αὐτῆς περὶ τὸν Ἅγιον Γεώργιον. Αὐτὸ τοῦτο τὸ κυκλωτέρες κτήριον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ἡ λεγομένη Ῥοτόντα, κείμενον εἰς τὸ κέντρον — κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ἐκείνην — θὰ ἀπετέλει τὴν αἴθουσαν τοῦ θρόνου τοῦ ἀνακτόρου. (Εἰκ. 1a). Οἱ ἐπιστήμονες οὗτοι ἔπειτα ἀπὸ τὰ ἀνωτέρω ἀπετάθησαν εἰς τὸν κ. Dyggve,²⁾

Αἱ ὑποθέσεις τῶν παλαιότερων καὶ νεωτέρων ἐρευνητῶν ὡς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ ἀνακτόρου τοῦ κτισθέντος κατὰ τὴν παράδοσιν ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς τετραρχίας δὲν ἐστηρίζοντο εἰς βέβαια δεδομένα. Τὸ ζήτημα ἐτέθη ἐκ νέου ἐπὶ τάπητος ὑπὸ τῶν Alföldi καὶ Schönebeck κατὰ τὸ 1935 ὑπὸ ἐντελῶς νέαν ἄποψιν, ἣτις ἔμελλε νὰ ἔχη ἐπιτυχεῖς συνεπειάς, ἂν καὶ ἀντιθέτους ἀπὸ τὰς ἀρχικὰς ὑποθέσεις τῶν ἐπιστημόνων. (Πρβ. εἰκ. 1.) Τὸ ἔτος ἐκείνο ὁ Οὐγγρος καθηγητῆς τῆς ἱστορίας A. Alföldi καὶ οἱ Γερμανοὶ H. v. Schöne-

1. Ἡ ἔκδοσις τοῦ σχετικοῦ ἔργου παρασκευάζεται ἐν Βερολίνῳ ὑπὸ τοῦ Γερμ. Ἀρχαιολογικοῦ Ἰνστιτούτου.

2. Ὁ κ. Bjørn Dyggve, ἀρχιτεκτων καὶ ἀρχαιολόγος, Maître de Conférences εἰς τὴν Γλυπτοθήκην Ny Carlsberg, μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν καὶ Γραμμάτων καὶ τῆς τῶν Καλῶν Τεχνῶν τῆς Κοπεγχάγης, θεωρεῖται ὡς τοῦ πλεον εἰδικοῦς εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς περιόδου ταύτης. Εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰργάσθη καὶ ἔδωκε, συμμετασχὼν εἰς τὰς ἑλληνοδανικὰς ἀνασκαφὰς τῆς Καλυδῶνος. Ἐκ τῆς συνεργασίας του ἐκείνης προέκυψε τὸ λαμπρὸν βιβλίον:

ΕΙ. κ. 2. Κατόψεις του Ἁγ. Γεωργίου κατὰ τὴν εἰδωλολατρευτικὴν περιόδον (I) καὶ κατὰ τὴν χριστιανικὴν (II), ὅτε διεργουμένη εἰς ἐκκλησίαν

ἵνα οὗτος ἀναλάβῃ ἀνασκαφικὰς ἐρεῦνας πρὸς διευκρίνισιν τοῦ ζητήματος. Κατόπιν τοῦ ἐνδιαφέροντος, τὸ ὁποῖον ἔδειξεν εἰς τὸ σχέδιον τοῦτο ἡ ἀρχαιο-λογικὴ ὑπηρεσία τοῦ ὑπουργείου Θρησκευμάτων καὶ Ἐθν. Παιδείας ¹⁾ αἱ ἀνα-

Εἰκ. 3. Ἀνασκαφὴ τῆς παρὰ τὴν Καμάραν αἰθούσης μετὰ τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον

σκαφαὶ ἐπραγματοποιήθησαν μετὰ τὴν οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν κυρίως τῶν δανικῶν ἰδρυμάτων Rask - Oersted καὶ Carlsberg. ²⁾ Αἱ ἐργασίαι ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Dyggve ἤρχισαν τὸν Μάρτιον καὶ ἔληξαν κατὰ τὰ τέλη Ἰουνίου τοῦ 1939, ἔλαβον δὲ μέρος εἰς αὐτάς, ἐκτὸς τῶν ἐπιστημόνων οἱ ὅποιοι συνέλαβον

Dyggve - Poulsen - Rhomaios, Das Heroon von Kalydon, Kopenhagen 1934 (= Mémoires de l'Académie Royal des Sciences et des Lettres de Danemark, Sect. des Lettres, Serie 7, t. IV, no 4).

1. Ζωηρὸν ἐνδιαφέρον ἐπέδειξαν ἐπίσης τὸ Γερμανικὸν Ἀρχαιολογικὸν Ἰνστιτούτον καὶ τὸ Ὑπουργεῖον Θρησκευμάτων τῆς Οὐγγαρίας.

2. Τὸ Ἰδρυμα Carlsberg πρὸ ἡμίσεος αἰῶνος περίπου εἶχε χρηματοδοτήσει καὶ τὰς εἰς τὴν Καμάραν ἐργασίας τοῦ Δανοῦ ἀρχαιολόγου Kinch. (Βλ. K. F. Kinch, L'arc de triomphe de Salonique, Paris 1890).

τὴν ἀρχικὴν ἰδέαν, τρεῖς Οὐγγροὶ καὶ δύο Δανοὶ κατὰ διάφορα χρονικά διαστήματα.

Ἐπειτα ἀπὸ ἕξ ἐβδομάδων ἐργασίας, συνισταμένης εἰς ἐρευνητικὰς τομὰς, κατέστη δυνατόν νὰ δοθῇ ἀπάντησις εἰς τὸ τεθὲν ζήτημα, διαπιστωθέντος ὅτι τὸ κυκλικὸν κτήριο τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἦτο κλειστὸν ἀνεξάρτητον κτίσμα ἐντὸς μικροῦ τεμένους καὶ ὅτι τὸ ἀνάκτορον ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθῇ ἀλλοῦ, πρὸς νότον τῆς Καμάρας καὶ τῆς δι' αὐτῆς διερχομένης μεγάλης ὁδοῦ. Ἐδῶ, κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος τῆς περιοχῆς ταύτης, παραλλήλως πρὸς

Εἰς κ. 4. Μέρος τῆς παρὰ τὴν Καμάραν αἰθούσης μετὰ τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον

τὰ τεῖχη τῆς πόλεως, ἦσαν γνωστὰ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν λείψανα ὑπογείων καμαρῶν, αἱ ὁποῖα τώρα χρησιμοποιοῦνται ὡς ἀποθήκαι ἰδιωτικῶν οἰκιῶν. Ὁ Cousinéry κατὰ τὸ 1831 καὶ ἀργότερα ὁ Tafrafi εἶχον συσχετίσει τὰ λείψανα ταῦτα πρὸς τὸν Ἱππόδρομον. Ἐπιπροσθέτως κατὰ τὰς ἐργασίας τοῦ 1935 οἱ Schönebeck καὶ Johannes ἀσχοληθέντες διεξοδικώτερον, ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν ἐνδείξεων, — ἀνευ δηλ. σκαφικῶν ἐργασιῶν — ἐχρονολόγησαν τὰ λείψανα ταῦτα εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς τετραρχίας. Τὰς ἀνωτέρω ἀπόψεις, ὅτι δηλ. ἦτο ὀρθὴ ἡ παλαιὰ θεωρία περὶ Ἱπποδρόμου, ἤλθον νὰ ἐπικυρώσουν τὰ ἀρχαιολογικά τεκ-

μήρια, τὰ παρασχεθέντα εκ τῶν δοκιμαστικῶν τομῶν τοῦ 1939. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἐκ τῆς συσχετίσεως ἄλλων αὐτῶν τῶν παρατηρήσεων ἀφ' ἑνὸς μὲν καθωρίσθη κατὰ τρόπον ἀναμφίβολου ἡ θέσις τοῦ ἵπποδρόμου, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπεκλείσθη ἡ πρὸς Β τῆς Καμάρας θέσις τοῦ ἀνακτόρου, ὡς ἀρχικῶς εἶχε προταθῆ, ὁ κ. Dyggve ἐσκέφθη, ὅτι τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθῆ εἰς τὴν διαθέσιμον ἔκτασιν πρὸς Δ τοῦ ἵπποδρόμου, συμφώνως πρὸς τὰς ὑποθετικὰς σκέψεις, τὰς ὁποίας εἶχον κάμει οἱ παλαιοὶ γνῶσται τῆς τοπογραφίας τῆς Θεσσαλονίκης Βαρῶνος de Beaujour (1800) καὶ Clarke (1813).

Εἰκ. 5. Τμήμα ψηφιδωτοῦ δαπέδου τῆς παρὰ τὴν Καμάραν μεγάλης αἰθούσης

Εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν κατέστη δυνατόν νὰ προσδιορισθοῦν κατ' ἀραιὰ διαστήματα καὶ μὲ σταθερῶς ἀντιστοιχοῦντα προσανατολισμὸν μεγάλα δάπεδα ἐπεστρωμένα διὰ μωσαϊκῶν καὶ ἄφθονα ὑπολείμματα βαρέων τοίχων, τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἀναχθοῦν εἰς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν ἐκτίσθη ἡ Καμάρα. Αὐτὰ καὶ ἄλλαι ἐνδείξεις δημιουργοῦν τὴν πιθανότητα τῆς ὑπάρξεως ἑνὸς πολὺ ἐκτεταμένου οικοδομήματος εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν.

Ἐκ τῶν ἐρευνῶν λοιπὸν δὲν ἐξήχθη μόνον τὸ σημαντικὸν ἀρνητικὸν συμπέρασμα, ὅτι τὸ αὐτοκρατορικὸν ἀνάκτορον δὲν ἔκειτο περὶ τὸν Ἅγιον Γεώργιον, ὡς εἶχον ἀρχικῶς ὑποθέσει οἱ Alföldi καὶ Schönebeck, ἀλλὰ καὶ τὸ θετικόν, ὅτι δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ ἀνακτόρου πλησίον τοῦ ἵπποδρόμου. (Εἰκ. 1b). Μὲ αὐτὰς τὰς ἀπόψεις ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἡ παλαιὰ παράδοσις, ἢ προσαχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Tafrafi, καθ' ἣν τὸ ἀνάκτορον εἶχε στενὴν σχέσιν μὲ τὸν ἵππόδρομον.

Ἐν τῷ μεταξύ διὰ τῶν ἀνασκαφῶν, αἱ ὁποῖαι εἶχον κέντρον τὸν ἄξονα Καμάρας - Ἁγίου Γεωργίου ἐπετεύχθη νὰ βεβαιωθῇ ὅτι ἐπὶ τοῦ ἄξονος τούτου ὠδήγει μία μνημειωδῶς μεγαλοπρεπῆς ὁδὸς πρὸς τὸ κυκλικὸν κτήριον (ρότόνταν). Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο, ἀναμφιβόλως Ἰουδαϊστικόν — αὐτοκρατορικὸν μωσολεϊτικόν¹⁾ ἀπετέλει κέντρον τεμένους, φέροντος διακοσμητικὰς κόγχας ἐνθεν καὶ ἐνθεν κατὰ τὸν ἐγκύριον ἄξονα. (Εἰκ. 2, 1.)

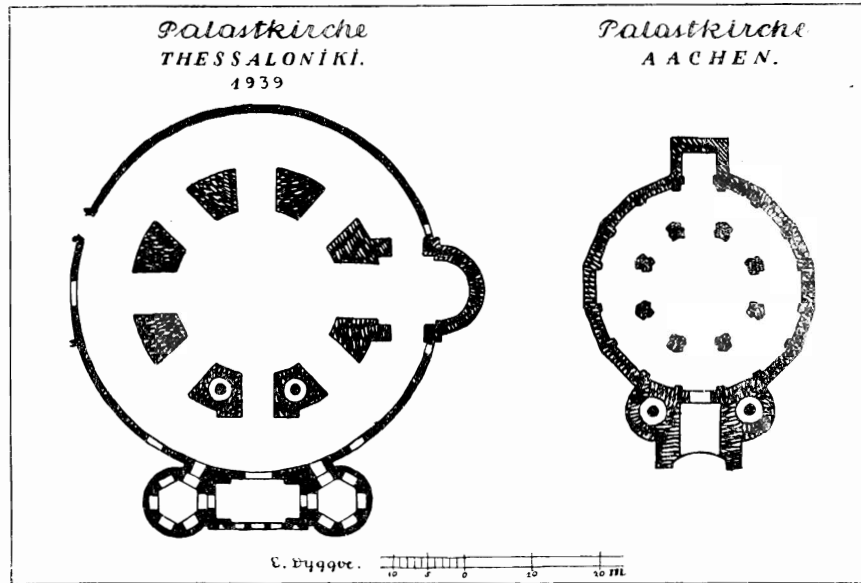

Εἰκ. 6. Κλίμαξ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου τῆς κωνσταντινουπόλεως, ἀποκαλυφθεῖσα ὑπὸ τοῦ βυζαντινῶν δαπέδου.

Πρὸς Ν τῆς Καμάρας καὶ μὲ ἀμεσον σγέσιν πρὸς αὐτὴν ἀνεκαλύφθη μεγάλη αἴθουσα μὲ πολυτελὲς μωσαϊκὸν δαπέδον. (Εἰκ. 3-5.) Πρῶτον μὲν ἦδη ὁ Johannes, ἐνεργῶν δοκιμαστικὰς ἐρεῖνας, εἶχε προσκρούσει εἰς μίαν ἄκραν τοῦ δαπέδου τούτου, ἣ ὁποῖα ἐπικοινωνεῖ πρὸς τὸ τέθρον με ἄνοιγμα θύρας. Αἱ νέαι ἐρεῖναι ἐδειξαν ὅτι πρόκειται περὶ οἰκοδομῆς αὐτῶν μενῶλων διαστά-

1. Ἡ ὑπόθεσις αὕτη, παρατηρεῖ ὁ κ. Δ., ὅα ἀπετέλει ἐνίσχυσιν τῆς θεωρίας τοῦ Koethe (JdI 1933, σελ. 183 κ. ε. γ.). Ὁμοσθηποτε — σημειῶναι — ἡ χρονολόγησις τῆς ροτόντας ὑπὸ τοῦ Ηέρβαττ (BSH 44 [1920] σ. 18) εἶναι ἡ ὁρθή.

σεων, 43×18 μ., εἰς τὸ ὁποῖον ὠδήγει ἀπὸ τοῦ μέρους τοῦ ἀνακτόρου εὐρεία κλίμαξ· ἐντεῦθεν διὰ τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος ἀνοίγματος θὰ διέβαινέ τις εἰς τὸ τόξον καὶ ἐκεῖθεν δι' ἀντιστοίχου μνημειώδους θύρας — ἢ ὅποια θὰ ἦτο ἴσως δυνατόν νὰ ἐκλείετο διὰ θυροφύλλων — θὰ εἰσῆρχετο εἰς τὴν μεγαλοπρεπή ὁδὸν τὴν ἀγούσαν εἰς τὸ κυκλικὸν κτήριο. Πρέπει νὰ σημειωθῇ τὸ ἀποδεδειγμένον γεγονός ὅτι ὁ ἄξων τοῦ τόξου καὶ τῆς ὁδοῦ συμπίπτει πρὸς τὸν κύριον ἄξονα τῆς ῥοτόντας.¹⁾ Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συνδέεται ὀργανικῶς ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διάταξις τοῦ κυκλικοῦ θρησκευτικοῦ οἰκοδομήματος καὶ τοῦ ἀνακτόρου.

Εἰκ. 7. Ἀντιβολὴ τῶν κατόψεων τοῦ εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν διαρρυθμισθέντος κτηρίου τοῦ Ἁγίου Γεωργίου (ἀριστερὰ) καὶ τοῦ ἀνακτορικοῦ ναοῦ τοῦ Aachen (δεξιὰ)

Αἱ πολλὰ τάφροι τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ 1939, αἱ ὁποῖαι ἐν συνόλῳ εἰς μῆκος ὑπερέβησαν τὰ 400 μ., ἔδειξαν σαφῶς ὅτι τὸ μέγα τοῦτο κτηριακὸν συγκρότημα ἐκτίσθη εἰς ἔδαφος παρθένον. Τότε δηλ. πρώτην φοράν ἰδρύθησαν οἰκοδομαὶ εἰς τὸ τμήμα τοῦτο τῆς πόλεως.

Ὅλον αὐτὸ τὸ κτηριακὸν συγκρότημα φαίνεται ὅτι ἀργότερα κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικοὺς χρόνους προσηρμόσθη κατ' ἐξαίρετον τρόπον πρὸς τὸ κυκλικὸν κτήριο, τὸ ὁποῖον περὶ τὸ 400 ἐπεξετάθη καὶ μετεσχηματίσθη εἰς τὸ μέγα σύνθετον οἰκοδόμημα, τοῦ ὁποῖου ἡ κάτοψις φαίνεται εἰς τὴν εἰκόνα 2, II. Ἡ κυρία εἴσοδος τοῦ κτηρίου ἐξηκολούθει νὰ εἶναι ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν πα-

1. Πρῶτος ὁ Hébrard κατὰ τὸ 1918 διεπίστωσε τὴν σύμπτωσιν αὐτὴν τῶν ἀξόνων (BSH 44 [1920] σελ. 6). Ἐν γένει — τονίζει ὁ κ. D. — αἱ προηγηθεῖσαι ἐργασίαι τοῦ Hébrard, αἱ ὁποῖαι ἔμειναν ἡμιτελεῖς, καὶ αἱ παρατηρήσεις του, μερικαὶ τῶν ὁποίων ἐπαληθεύονται τώρα, ὑπῆρξαν χρησιμώταται εἰς τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1939.

λαιοχριστιανικήν ἐποχὴν πρὸς τὸ ΝΔ μέρος, ἢ δὲ μνημειώδης ὁδὸς ἢ ἄγουσα ἐκ τῆς Καμάρας πρὸς τὸν Ἅγιον Γεώργιον διειρηθήθῃ. Ἐκ τῶν δύο τούτων διαπιστώσεων ὁ κ. Dyggve θεωρεῖ δυνατόν τὸ συμπέρασμα, ὅτι ὁ μέγας καὶ πολυτελής ναός, ὁ διασκευασθεὶς καὶ ἐπεκταθεὶς περὶ τὸν πυρῆνα τοῦ ἀρχαιοτέρου κυκλικοῦ εἰδωλολατρικοῦ οἰκοδομήματος, πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐκκλησία τοῦ ἀνακτόρου.

Τὸ ἀρχικὸν κυκλικὸν οἰκοδόμημα καὶ ἡ μετασκευὴ του εἰς χριστιανικὴν ἐκκλησίαν ἐνέχει ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν μεταγενεστέρων κυκλικῶν ναῶν. Δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι ἡ ἀνακτορικὴ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἀποτελεῖ τὸν χαρακτηριστικὸν πρόδρομον τοῦ κυκλικοῦ τρόπου οἰκοδομῆς, ὁ ὁποῖος ἀντιπροσωπεύεται μὲ τὸν San Vitale τῆς Ῥαβέννας, τὸν San Donato τῆς Ζάρας (Δαλματία) ἢ μὲ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἀνακτόρου τοῦ Καρολομάγνου εἰς τὸ Aachen. (Πρβ. εἰκ. 7).

3. Ἀνασκαφὴ Ἁγίας Σοφίας

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἐσυνέχισε καὶ κατὰ τὸ 1939 τὰς περὶ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ἀνασκαφὰς διὰ τοῦ κ. Μαρ. Καλλιγᾶ.¹⁾ Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο κατέστη δυνατόν νὰ ἐξακριβωθῆ ὅτι παραλλήλως πρὸς τὸν Ν τοῖχον τῆς ἐκκλησίας βαίνει παλαιότερος τοῖχος, ὁ ὁποῖος ἐκ τῶν ὀλίγων ὑπολειμμάτων τῆς διακοσμῆσεώς του καὶ ἐκ τοῦ τρόπου τῆς τοιχοδομίας του φαίνεται νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ Κωνσταντίνου τοῦ Μεγάλου. Μέχρι τοῦδε τοῦ τοῖχου τούτου ἐβεβαιώθη 56 μέτρων μήκος. Εἶναι δύσκολον νὰ καθορισθῆ ὁ χαρακτήρ τοῦ μεγάλου τούτου οἰκοδομήματος, διὰ τοῦτο ὁ κ. Καλλιγᾶς περιορίζεται νὰ ὑποθέσῃ μόνον, ὅτι πρόκειται περὶ δημοσίου ἀπλῶς κτηρίου. Ὅταν ἐθεμελιόυτο ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Σοφίας ὁ τοῖχος οὗτος δὲν κατεστράφη ἐντελῶς. Τούναντίον φαίνεται ὅτι μέχρις ὠρισμένου ὕψους ἐχρησίμευεν ὡς ἀνάλημμα πρὸς ὑποστήριξιν τῶν χωμάτων. Ὅτι δὲ τοῦτο ἦτο ἀναγκαῖον φαίνεται ἐκ τῆς δυσαναλόγως μεγάλης διαφορᾶς βάθους τοῦ δαπέδου τοῦ παρακειμένου ἐξαγώνου ῥωμαϊκοῦ κτηρίου.²⁾ Ἡ ἀστάθεια τῶν ἰζηματωδῶν χωμάτων ἐπὶ τοῦ χώρου ἔνθα ὠκοδομήθη ὁ ναὸς ἐξηγεῖ καὶ τὴν μεγάλην προφύλαξιν ἣτις ἐλήφθη κατὰ τὴν κατασκευὴν τῶν θεμελίων, κτισθέντων καὶ ἄλλων τοίχων ὑποστηρίξεως, πέντε τῶν ὁποίων εὐρέθησαν κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν.

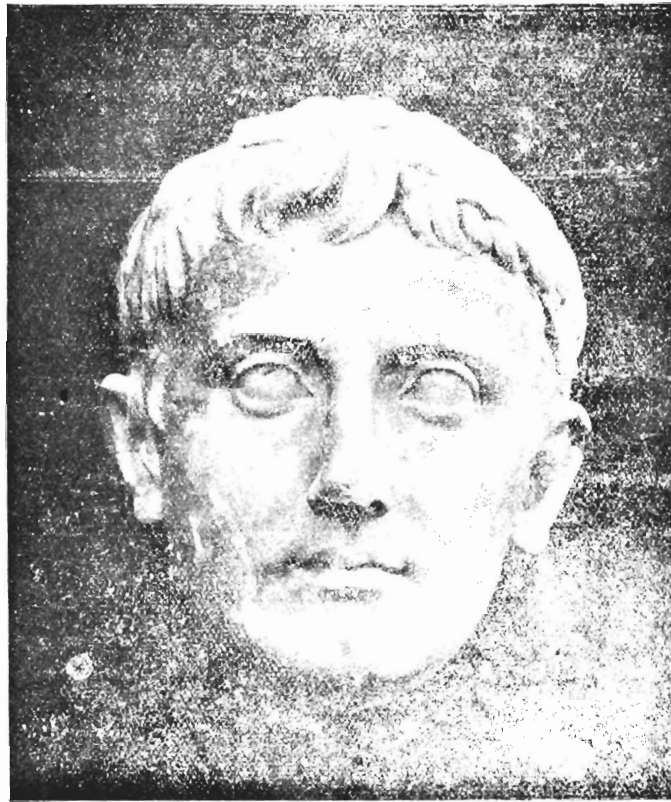
Ὁ ἀνωτέρω μέγας τοῖχος τοῦ 4ου αἰῶνος ἐβεβαιώθη ὅτι πρὸς δυσμὰς φθάνει πέραν τοῦ νεωτέρου τουρκικοῦ προστύλου. Παρὰ τὸ τελευταῖον εὐρέθη τμῆμα τοῦ τοίχου τούτου φέρον καλὸν κονίαμα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου γραπτῶς καὶ κατὰ μίμησιν πολυχρῶμων μαρμάρων εἰκονίζονται ὀρθοστάτης καὶ βάσεις κιόνων. Ἡ διακόσμησις αὕτη εἶναι ἐξόχως ἐνδιαφέρουσα, διότι εἶναι μοναδικὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ δημοσίου κτηρίου αὐτῆς τῆς ἐποχῆς.

Κατὰ τὴν παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν τοῦ ναοῦ ἀνασκαφὴν ἀπεκαλύφθη τὸ ἄνοιγμα ἀρκετὰ εὐρείας καμάρας (ὑψ. 3,50 μ.), ἣτις ὠδήγει εἰς τὸ λεγόμενον τώρα «Ἁγίασμα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου», τὸ κείμενον παρὰ τὸ ῥωμαϊκὸν ἐξαγώνον κτήριο. Ὅτε εἶχεν ἀνασκαφῆ τὸ τελευταῖον ὑπὸ τοῦ

1. Πρβ. ΠΑΕ 1936 σελ. 111 - 118, 1938, σ. 67 - 75.

2. Πρβ. BCH 46 (1922) Chronique des fouilles σ. 527 καὶ 526 fig. 12.

καθηγητού κ. Στρ. Πελεκίδη το άλλο άκρον της καμάρας εφάινετο κάτωθεν,¹⁾ ήτο όμως άγνωστον έπο ποθ ήρχιτο ή καμάρω αυτή. Τώρα άναμφιβόλως βεβαιούται ή σχέση της κρύπτης (ήηλ. του λεγομένου 'Αγίασματιος του 'Αγίου 'Ιωάννου) μετά της 'Αγίας Σοφίας. Σημειώσιον ότι ο τρόπος της τοιχοδομίας της 'Αγίας Σοφίας και της περί ής ο λόγος καμάρας είναι όμοιος (πλίνθοι αί όποίαι με τό κοίσημά των παρήχουν παρόμοιαν πρ. καταλή όρύθινα πλσγίως).

Είκ. 8. Κεφαλή άγάλματος Αυγούστου, εύρεθέντος εν Θεσσαλονίκη

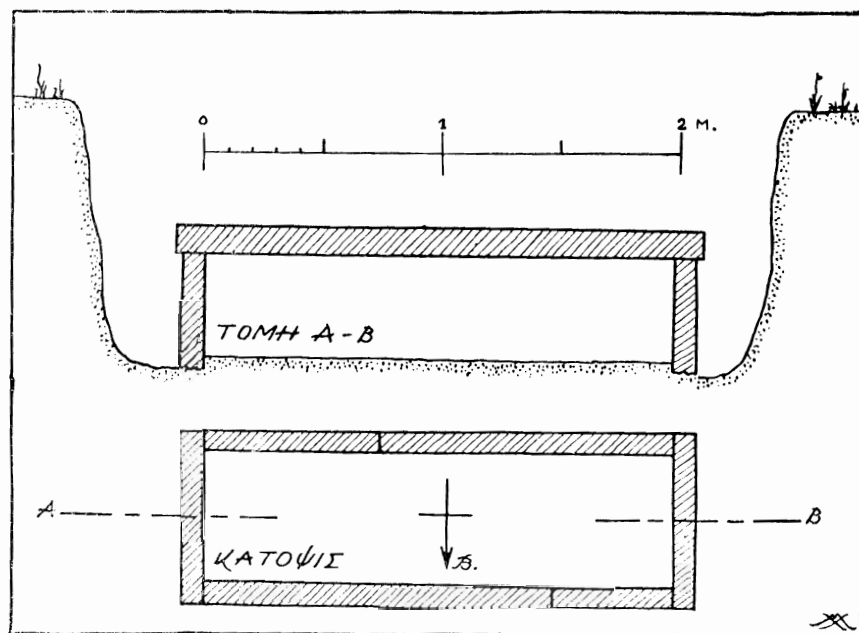
'Εμπρός από τό άποκαλυφθέν άνοιγμα της καμάρας εύρέθη τοίχος, αφήνων μίαν πολύ στενήν είσοδον, όλίγη έκασοστίαστρα κάτωθι του βυζαντινού έπιπέδου των χωμάτων.

Κατά την άνατολικήν πλευράν εύρέθησαν όμοιαί παραχία χαλκίνης άλύσεως πολυκανόηλοι χιμίοι με τήν κατάστασιν όπε σιτισσών, σχηματι-

1. 'Αργότερα διά να στερεωθή το υπερκείμενον κτισματόν της όδου έκτίσθη άναλημματικός τοίχος έκ μετόν άρμέ, ο όποιος ήφάνισε πάν ίχνος της καμάρας.

ζομένων ἐκ μονογραμμάτων τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἄλυσις αὕτη, δυναμένη κατὰ τὸν κ. Καλλιγᾶν νὰ ἀναχθῆ εἰς τὴν παλαιότεραν βυζαντινὴν περίοδον, εἶναι σχεδὸν μοναδικὴ εἰς τὸ εἶδος τῆς. Εὐρέθησαν ἐπίσης μερικά βυζαντινὰ πινάκια (τρία ἄρτια καὶ ἄλλα εἰς τεμάχια), θραύσματα λύχνων καὶ τ.τ.

Τεμάχιον τοίχου μὲ ὑπολείμματα μωσαϊκοῦ, καταρρευσάν ποτε καὶ εὐρεθὲν ἐντὸς τῶν ἀνασκαφέντων χωμάτων, ἀποτελεῖ ἔνδειξιν, ἐφ' ἧς δύναται νὰ στηριχθῆ ὑπόθεσις, ὅτι παρὰ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν ὑπῆρχον καὶ ἄλλα οἰκοδομήματα, τὰ ὁποῖα τώρα ἔχουν ἀφανισθῆ. Τέλος θωράκια καὶ ἐπιγραφαί, ποῦ

Εἰκ. 9. Σχέδιον κατόψεως καὶ τομῆς τάφου, εὐρεθέντος παρὰ τὴν Τούμπαν (Θεσσαλονίκη)

ἦσαν κάτωθι τῶν στασιδίων εἰς τὸ πάτωμα τῆς ἐκκλησίας, μετεφέρθησαν εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Ὑπάρχει ὅμως εἰς τὸ δάπεδον καὶ ἄλλο ὕλικόν — θωράκια λ.χ. — τὸ ὁποῖον δεόν νὰ ἀποσπασθῆ καὶ νὰ μεταφερθῆ ἐπίσης προτοῦ φθαρῆ.

4. Τυχαῖα εὐρήματα

α) Κατὰ τὸ δυτ. μέρος τῆς πόλεως, ἔξω τῶν τειχῶν, οἰκοδομουμένου τοῦ ἐργοστασίου Γ. Φλογενίδου (ὁδὸς Εἰρήνης), ἀπεκαλύφθη εἰς βάθος 5,30 μ. μεγάλη σαρκοφάγος 2,46 × 1,40 (πλάτος) × 1,65 (ῦψος) φέρουσα ἀναγλύφους παραστάσεις Ἀμαζονομαχίας καὶ κατὰ τὰς 4 πλευράς. (Πίν. I) Εἰς τὸ μέσον τῆς κυρίας πλευρᾶς εἰκονίζεται ἡ σφαγὴ τῆς Πενθεσιλείας ὑπὸ τοῦ Ἀχιλλέως. Ἐπὶ τοῦ καλύμματος, ἀντιπροσωπεύοντος στρῶμα κλίνης, ἀνὴρ καὶ γυνὴ ἀνακεκλιμένοι, ἀκέφαλοι. Τὰ πλάγια τοῦ καλύμματος, φέρουν πλούσιον διάκοσμον κυνηγίων ποικίλων ἀγρίων ζῴων.

β) Δυτικῶς τοῦ Διοικητηρίου καὶ Βορ. τοῦ Σαραπείου εἰς ἀνασκαφὰς ἰδιωτικοῦ οἰκοπέδου ἀνευρέθη ἄγαλμα Ἀυγούστου ὑπερφυσικοῦ μεγέθους εἰς τεμάρχια. Ἡ κεφαλὴ (εἰκ. 8) ἦτο ἔνθετος εἰς τὸν κορμόν, ἐπίσης ἔνθετον τὸ ἄνω τμήμα τοῦ σώματος κατὰ τὴν ὁσφύν. Φέρει μόνον χλαμύδα (paludamentum). Τέχνη πολὺ καλὴ. Ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα ἀποκτῆματα τοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης, εἰς ὃ μετεκομίσθη.

Εἰκ. 10. Ἄγγεϊα ἐκ τοῦ τάφου τῆς εἰκ. 9

γ) Κατὰ τὰς σκαφικὰς ἐργασίας τὰς γενομένας διὰ τὰς θεμελιώσεις τῶν νέων ἐγκαταστάσεων τοῦ Πανεπιστημίου ἀνευρέθησαν ἐπιτύμβιοί τινες πλάκες ῥωμαϊκῶν χρόνων καὶ ἐν ἀποκεκρουσμένον μὲν, καλῆς ὁμῶς τέχνης ἰωνικόν κιονόκρανον, τοῦ ὁποίου ἡ χρονολογία δύνανται νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὸν 5ον αἰῶνα π. Χ.¹⁾

δ) Ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ Γ' ὄρχου αὐτοκινήτων παρὰ τὴν Τούμπαν ἀπεκαλύφθη κιβωτίοσχημος ἀπλοῦς τάφος ἐκτισμένος καὶ κεκαλυμμένος δι' εἰργασμένων ἀσβεστολιθικῶν πλακῶν (εἰκ. 9). Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν εἰς σκύφος μελαμβραφῆς, εἰς ἀρύβαλλος ἐκ τῶν τελευταίων κορινθιακῶν (εἰκ. 10) καὶ 4 χρυσᾶ ἐλάσματα μὲ ἐμπίεστα γραμμικὰ κοσμήματα (εἰκ. 11), πάντα ἀναγόμενα εἰς τὸν 5ον π. Χ. αἰῶνα.²⁾

ε) Εἰς τὴν Λεωφόρον Στρατοῦ καὶ παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου (ἔξω τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους) εὑρέθη ἐπιτυμβία στήλη μὲ ἀέτωμα,

1. Καὶ τὸ εὔρημα τοῦτο ἐνισχύει τὰς ἀπόψεις τοῦ καθηγητοῦ κ. Ῥωμαίου ὡς πρὸς τὴν τοπογραφίαν τῆς παλαιᾶς Θέρμης. (βλ. τὴν ἐν ἀρχῇ, σελ. 1-7, τοῦ παρόντος τόμου μελέτην: Ποῦ ἔκειτο ἡ ἀρχαία Θέρμη).

2. Καὶ ἄλλοτε ἀνά τὴν περιοχὴν τῆς αὐτῆς τούμπας — ἥτις σημειωτέον ὅτι παλαιότερα ἦτο γνωστὴ ὡς « Τούμπα Καλαμαριάς » τῶρα δὲ κολεῖται ἀπλῶς « Τούμπα » ἢ « Μεγάλῃ Τούμπα » — εἶχον εὑρεθῆ τάφοι τοῦ 5ου καὶ 6ου αἰ. π. Χ. BCH 45 [1921] Chronique σ. 541. Περὶ τῆς Τούμπας βλ. L. Rey, Observations sur les premiers habitats de la Macédoine (= BCH τ. 41-43 [1917-19] σ. 104. Πρβ. BSA 23 [1918-19] pl. XI, 2 καὶ Heurtley, Prehistoric Macedonia σ. 25).

έπιγεγραμμένη κατ' άμφοτέρας τās δψεις. Είς τήν κυρίαν δψιν αναφέρεται ότι κάποια 'Ιουλία Φιλωτέρα έσθησε τήν στήλην τῷ ἰδίῳ άνδρι Ζωσίμῳ εἰς τήν άλλην δψιν εἶναι άνεγεγραμμένον έπίγραμμα έκ τεσσάρων στίχων, ὧν τρεῖς έξάμετροι καί εἷς πεντάμετρος. 2ου π.θ. αἰ. μ. Χ.

Σ) Κατά τήν έκσκαφήν τοῦ παρά τόν Λευκόν Πύργον οίκοπέδου τοῦ καθηγητοῦ τοῦ Πανεπιστημίου κ. Σάντη εύρέθησαν τὰ έξής έπιτύμβια μνημεῖα, έντειχισμένα εἰς τὰ θεμέλια τοῦ έκειθεν διερχομένου τείχους: Τρεῖς βωμοί έπιγεγραμμένοι. έξ ὧν ὁ εἰς φέρει καί άνάγλυφον προτομήν γυναικός, τμήμα μεγάλου έπιτυμβίου μνημεῖου μέ άπόσπασμα έπιγραφῆς καί άγαλμα άκέφαλον άνδρός togati.

Εἰκ. 11. Χρυσά έλάσματα έκ τοῦ τάφου τῆς εἰκ. 9

ζ) Έκ τινος οίκιας έπί τῆς ὁδοῦ Βασιλ. Ὀλγας παρά τὸ γαλλικόν προξενεῖον περισυνελέγησαν δύο μαρμάρινοι λέοντες (σώζονται μόνον τὰ πρόσθια ήμισή) καί τρεῖς έπιτύμβιοι βωμοί έπιγεγραμμένοι. Οἱ βωμοί εἶχον δημοσιευθῆ τὸ 1876 ὑπό τῶν Duchesne - Bayet,¹⁾ φαίνεται ὅμως ότι κατόπιν έξηφανίσθησαν.

η) Κατά τήν ὁδόν Μακεδονικῆς Ἀμύνης καί πλησίον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου κατ' έκσκαφήν οίκοπέδου άπεκαλύφθη, έρευνηθέν ὑπό τοῦ έφόρου κ. Κοτζιά, τμήμα μωσαϊκοῦ δαπέδου ρωμαϊκῶν χρόνων μέ διάκοσμον πλοχμῶν καί γεωμετρικῶν σχημάτων.

Β'. ΠΕΡΙΧΩΡΑ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

1. Δέκα χιλίόμετρα περίπου βορ. τῆς Θεσσαλονίκης καί πλησίον τοῦ τύμβου «Μακρίδη Βέη» άνευρέθη έπιτύμβιον άνάγλυφον, άποτελούμενον άπό

1. Βλ. Μ. Δήμιτσα, *Η Μακεδονία κλπ. άριθ. 398 (σελ. 452), 407 (461) καί 436 (475).

6 θραύσματα αρμοζόμενα. "Ανω εις δύο ζώνας εικονίζονται ἑπτὰ προτομαὶ κατ' ἐνώπιον. Κάτω ἐπιγραφή, εις τὴν ὁποίαν σημειώνεται καὶ ἡ χρονολογία A I C, ἦτοι 179 μετὰ Χριστόν. 1)

2. Εἰς Ἀσβεστοχώρι καὶ παρὰ τὴν θέσιν Λατομεῖα ὁ κ. Κοτζιάς ἠρεύνει τάφον κιβωτίοσχημον τοῦ 5ου αἰῶνος π. Χ. Μεταξὺ ἄλλων τινῶν ἀσημάντων μᾶλλον κτερισμάτων ἀνευρέθη καὶ χρυσοῦν ῥομβοειδὲς ἔλασμα με ἐμπίεστα κοσμήματα.

3. Ἐπὶ ταπεινοῦ ὑψώματος πρὸς Β τοῦ ἀεροδρομίου Σέδες, ὅτε κατὰ τὸ 1938 ἐγένοντο ἐκσκαφαὶ πρὸς θεμελίωσιν τῆς ἐκεῖ τώρα ὑψουμένης ὕδαταποθήκης, ἀπεκαλύφθησαν δύο τάφοι, ἐρευνηθέντες ὑπὸ τοῦ κ. Κοτζιά. Ἐκ τούτων ὁ εἷς, ἀποτελούμενος ἐκ τετραγώνου βαλάμου με ἀμφικλινῆ στέγην καὶ πρόσοψιν νασειδῆ, φέρουσαν θύραν καὶ ἀέτωμα, εἶχε παλαιόθεν συληθῆ. Ἐξωθι τῆς θύρας εὐρέθησαν ἐρυθρόμορφος πελίκη με παράστασιν τεθρίππου καὶ τεμάχια σιδηροῦ ξίφους τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος. Ὁ ἕτερος τάφος, εὐρεθεὶς εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων μέτρων τοῦ προηγουμένου, ἦτο μικρὸς, με σχῆμα σαρκοφάγου

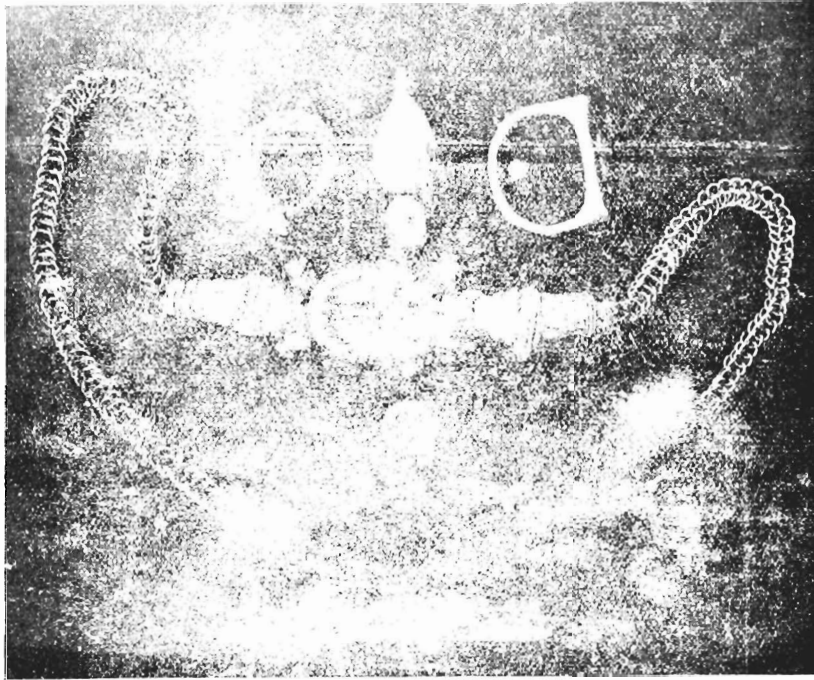
Εἰς. 12. Χρυσὸς στεφάνος ἐκ τάφου τοῦ Σέδες. *Ὅφει μερικὴ

με ἀμφικλινὲς μονόλιθον καλυμμα. Ἐντὸς αὐτοῦ εὐρέθη τμήμα χρυσοῦ στεφάνου με φύλλα ἐλαίας. Ἄνωθι τοῦ τάφου καὶ ἐν μέσῳ ὑπολειμμάτων πυρᾶς εὐρέθησαν τετηγμένα φύλλα τοῦ ἰδίου στεφάνου, μικρὸν στρογγύλον κάτοπτρον, λαβαὶ χαλκοῦ ἀγγείου, χαλκαῖ κεφαλαὶ ἡλῶν καὶ θραύσματα 15 περίπου γυναικείων πηλίνων εἰδωλίων.

Ἐκεῖ πλησίον εὐρέθη καὶ τρίτος τάφος ἀσύλητος, σημαντικώτατος διὰ τὸν πλοῦτον τῶν κτερισμάτων. Οὗτος ἦτο κάθετος ἐκτισμένος καὶ κεκαλυμμένος δι' ἀσβετολιθικῶν πλακῶν. Αἱ ἐσωτερικαὶ ἐπιφάνειαι ἦσαν ἐπικεχρισμέναι διὰ λαμπροῦ κονιάματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου, εἰς ὠρισμένον ὕψος, ὑπῆρχε διακοσμητικὴ ζώνη ἐκ χρωματιστῆς γιρλάνδας φύλλων δάφνης. Ὑπεράνω τῆς ζώνης ταύτης καὶ κατὰ τὴν κορυφὴν τῶν τοίχων ὑπῆρχεν ἄλλη ζώνη με χρωματιστὴν δῆλωσιν ἰωνικῶν γεισιπόδων. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ τάφου τούτου ὑψοῦτο κτιστὴ κλίνη ἐξ ὠμῶν πλίνθων, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶχεν ἀποτεθῆ νεκρὰ γυνή. Τὰ

1. Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 465 σημ. 2

άνευρεθέντα κτερίσματα ἦσαν πλουσιώτατα καὶ πολυτελέστατα: χρυσοῦς στέφανος μὲ μικρὸν Ἑρωτα εἰς τὸ κέντρον, κρατοῦντα περιστέρας (εἰκ. 12), ἔξ χρυσαῖ πόρπαι μὲ χαλκᾶς περόνας, ζευγὸς χρυσῶν ἐνωτίων, χρυσοῦς δακτύλιος, φέρων εἰς τὴν σφαιρῶδην παράστασιν γυναικὸς θηλαζούσης βρέφος, χρυ-

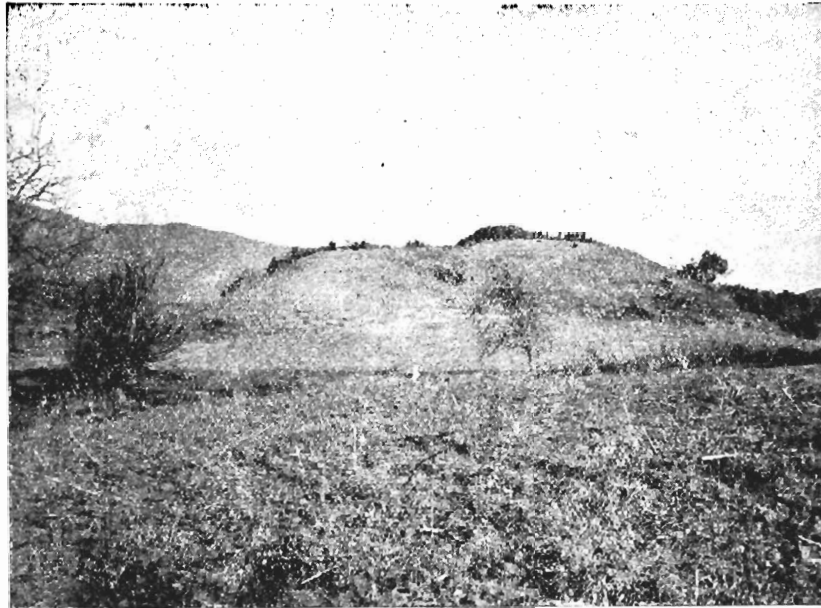
Εἰκ. 12. Χρυσὰ κοσμήματα ἐκ ταφῆς τοῦ Σάδης. Ἐνωτῖον, περιάπτου καὶ δακτύλιος.
Κάτω: περιδέραιον καὶ νόμισμα Φιλίππου τοῦ Β΄.

σοῦν περιδέραιον μετὰ περιάπτου, μικρὸν ὀστεῖνον ἀνάγλυφον Περσεφόνης, μικρὸν χρυσοῦν νόμισμα Φιλίππου τοῦ 2ου (εἰκ. 13), χρυσαῖ ἐλασμάτια μὲ ἐμπιέστους παραστάσεις, πολλὰ θραύσματα ὀστεῖνων κιστῶν κοσμουμένων μὲ ἐγχαράκτους παραστάσεις ἢ μὲ πρόσθετα μικρογραφικὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, (ἰων. κίονια, ῥόδακας κλπ.), ἀργυροῦν κύπελον, χαλκῆ φιάλη, χαλκῆ στλεγγίς κ. ἄ. διάφορα ἀγγεῖα καὶ μικροτεχνήματα.

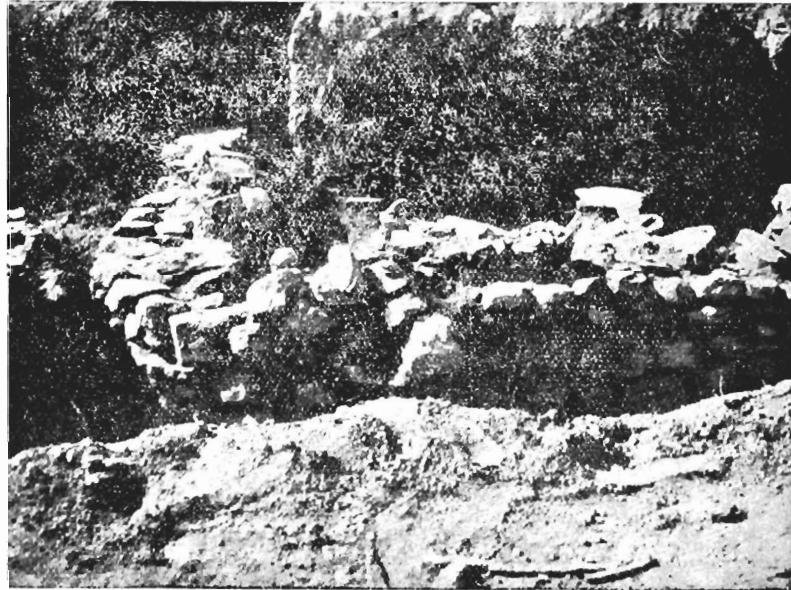
Γ΄. ΣΩΧΟΣ

Κατὰ τὰ ἔτη 1938-39 ἐπὶ προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ τῆς τούμπας Οὐρδα (εἰκ. 14) παρὰ τὸν Σωχόν,¹⁾ ὁ κ. Κοτζιάς ἐνήργησεν εὐρείας σκαφικᾶς ἐρεύνας, βεβαιώσας τέσσαρα ἐπάλληλα στρώματα ἐξ ἐκάστου τῶν ὁποίων προῆλ.

1. Πρβλ. JdI 1936, Arch. Anzeiger σ. 145.

Είκ. 11. Ἡ παρά τὸν Σωζὸν τούμπα Οὐρδα

Είκ. 15. Θεμέλια προϊστορικοῦ οἰκήματος τοῦ τετάρτου στρώματος τῆς παρά τὸν Σωζὸν τούμπας] Οὐρδα

Πιναξ Ι. Μαμασίνη σαροφάγος εὑρεθείσα ἐν Θεσσαλονίκῃ

Πίναξ II. Ὁ ἐν τῷ τάφῳ τῆς Βεργίνας μαρμάρινος θρόνος μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν

θον θεμέλια οικήσεων. Τὰ κτίσματα τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου στρώματος ἦσαν τετραγώνου κατόψεως. Εἰς τὸ τρίτον στρώμα ἐσημειώθησαν 13 καλύβαι κυκλικῆς κατόψεως, ἐκτισμέναι ἔνθεν καὶ ἔνθεν ἀνωμάλου καὶ ἀμελῶς ἐκτισμένου τοίχου. Ἡ διάμετρος τῆς μεγαλύτερας καλύβης ἐμέτρει 3,5 μ., τῶν δὲ λοιπῶν 1,30-1,50 μ. Μερικαὶ ἐκ τούτων διετήρουν τὴν εἴσοδον, ἄλλαι δὲ καὶ τὴν ἐστίαν. Εἰς τὸ τέταρτον στρώμα ἐφάνη τετραγώνον πάλιν κτίσμα (εἰκ. 15), τοῦ ὁποίου οἱ τοῖχοι συνεδέοντο κατὰ τὰς γωνίας δι' ἰδίου κτιστοῦ κατασκευάσματος. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ κ. Κοτζιά τὸ ἀνώτατον στρώμα ἀνήκει εἰς τὴν πρώϊμον ἐποχὴν τοῦ σιδήρου τὸ δὲ κατώτατον ἀνέρχεται μέχρι τῆς μεσοχαικῆς ἐποχῆς.

Δ'. ΒΕΡΟΙΑ

1. Ἐντὸς τῆς αὐλῆς τῆς παρὰ τὴν μεγάλην πλατεῖαν τῆς Βεροίας οἰκίας Ἰορδάνου Κοσμίδου, διὰ τῆς ὁποίας διέρχεται τὸ ἀρχαῖον τείχος τῆς πόλεως, ἐσημειώθη νεκροταφεῖον ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἔνθα ὁ κ. Κοτζιάς ἀνεσκαψε τάφους τινὰς καθέτους ἄνευ ἐπενδύσεως, κεκαλυμμένους διὰ κεράμων ἢ ἀσβεστολιθικῶν πλακῶν. Ἐντὸς ἑνὸς ψοειδοῦς εὐρυστόμου ἀγγείου μετὰ δύο ταινιοσχημῶν λαβῶν, εἰς ἑκατέραν τῶν ὁποίων ἦτο ἐξηρητημένος πῆλινος κρῖκος, εὐρέθησαν ἡμίκαυστα ὀστᾶ νεκροῦ. Τῶν τάφων τούτων, καθὼς καὶ ἄλλων, εἶχε χρησιμοποιηθῆ τὸ μαρμάρινον ὑλικόν διὰ τὴν οἰκοδομὴν τοῦ ἐκεῖθεν διερχομένου τείχους, ἐξ οὗ προῆλθον ἐπιτύμβιοι πλάκες καὶ βωμοειδεῖς στήλαι. Μία ἐκ τούτων φέρει ἀναγλύφους νεκρῆς παραστάσεως κατὰ τὰς τέσσαρας πλευρὰς (εἰκ. 16), ἐπὶ τοῦ γείσου δὲ τῆς κυρίας ὀψεως ἐπιγραφὴν:

ΗΡΩΑΛΟΥΠΟΝ

ΛΙΑΥΛΗΝΟΣΜΑΞΙΜΟΣ

ΚΑΙΦΛΣΑΜΒΑΤΙΣΤΟΝΥΙΟΝ

Ἄλλη ὁμοία (εἰκ. 17) φέρει τὸ ἐπίγραμμα:

ΒΑΣΣΙΛΗΣΠΟΣΙΝΕΝΘΑ

ΤΑΦΩΝΥΠΟΚΕΥΘΕΣΙΚΡΥΠΤΕΙ

ΚΛΕΙΝΟΝΑΜΑΣΤΡΙΑΝΟΝ

ΓΑΙΑΜΑΚΗΔΟΝΙΗ

ΦΟΙΒΟΥΦΟΡΜΙΝΓΩΝΥΠΟ

ΦΗΤΟΡΑΤΟΝΘΥΜΕΛΗΣΙΝ

ΠΑΝΤΩΝΩΝΜΕΛΕΩΝΙΣΤΟ

ΡΑΤΕΙΡΟΝΟΧΛΟΥ¹⁾

1. Αἱ ὑπογραμμίσεις σημαίνουν συμπλοκάς νραγμάτων (ligaturae). Τὸ ἐπίγραμμα, ἀποτελούμενον ἐκ δύο ἐλεγειακῶν διστίχων, δύναται νὰ μεταγραφῆ οὕτως:

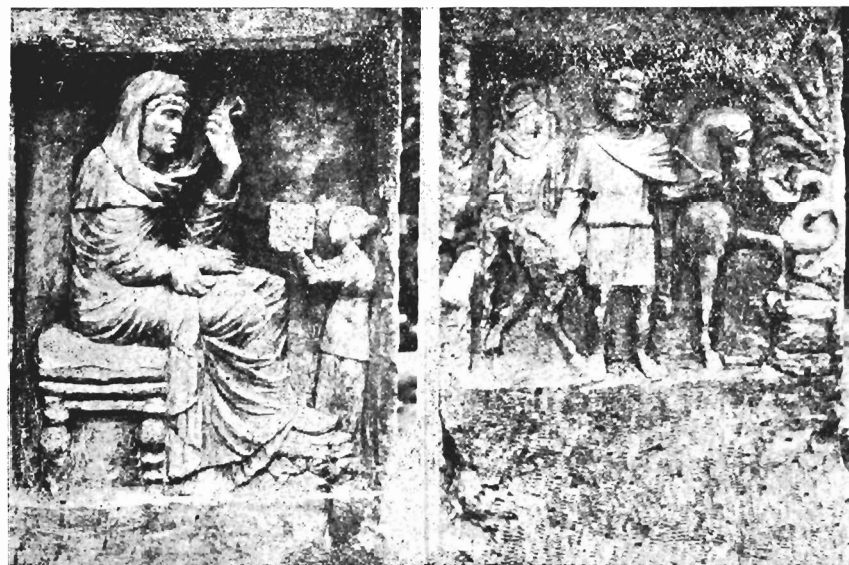
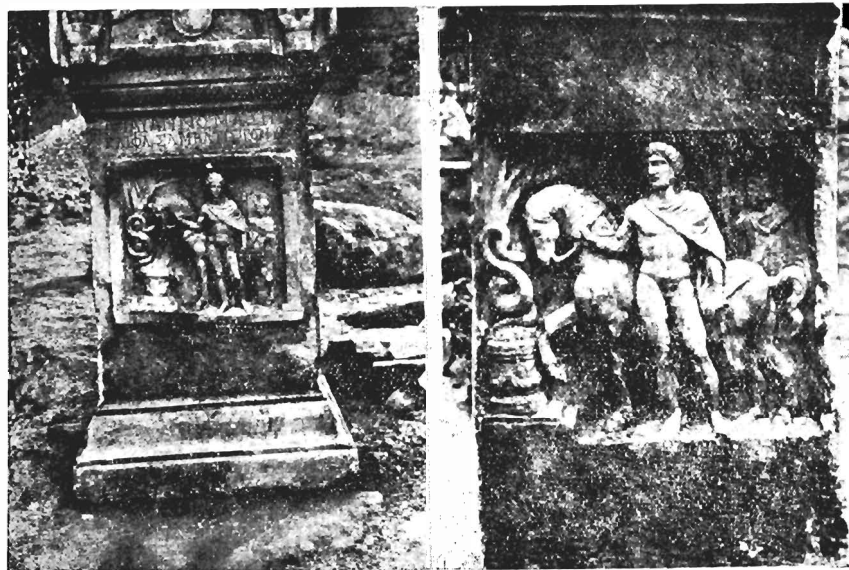
Βασσίλης πόσιν ἔνθα | τάφων ὑπὸ κεύθει κρύπτει

3 κλεινὸν Ἄμαστριανόν | γαῖα Μακεδονίη,

5 Φοίβου φορμίνγων ὑπο | φήτορα, τὸν θυμέλησιν

7 πάντων (τ)ῶν μελέων ἴστο | ρ', ἄ(π)ειρον ὄχλου.

¹⁾ Ἡ γραφὴ ἄ(π)ειρον (στ. 8) ὀφείλεται εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Ν. Παπαδάκιν. Ἡ ἔννοια τῆς ἐκφράσεως ἄπειρον ὄχλου εἶναι πιθανῶς, ὅτι ὁ Ἄμαστριανὸς οὗτος, ὁ ὑποφῆτωρ τῶν φορ-

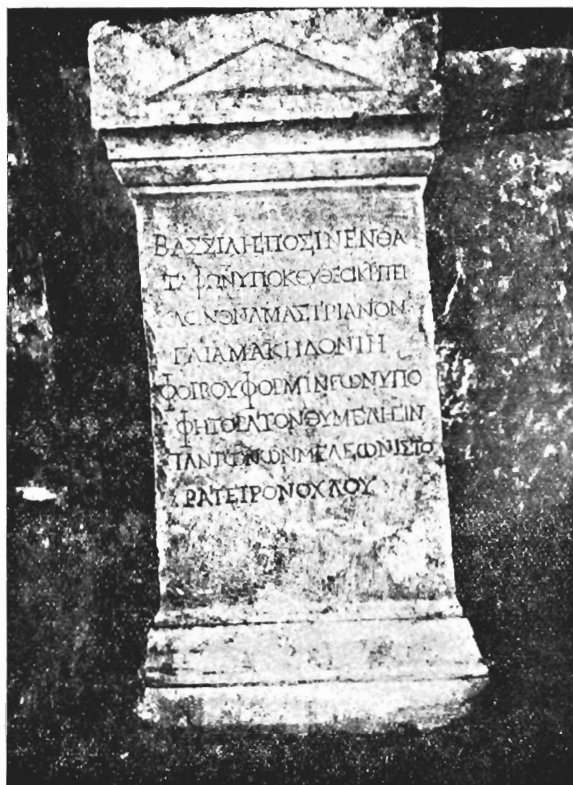

Είκ. 16. α: Ἐπιτόμβιος βομὸς ἐκ Βεροίας. β-δ: Ἀνάγλυφα τῶν τριῶν πλευρῶν τοῦ ἰδίου βομοῦ

* Ἄλλη ὁμοία φέρει ἀναγλύφους προτομάς ζεύγους καλῆς τέχνης (εἰκ. 18).

Πᾶσαι ἀνάγονται εἰς τοὺς ῥωμαϊκοὺς χρόνους, πλὴν θραύσματος πλακόσ, περιέχοντος ἀπόσπασμα ἐπιγράμματος τοῦ Γ' αἰῶνος π. Χ. καὶ μιᾶς ἀναγλύφου καὶ ἐπιγεγραμμένης στήλης τοῦ τέλους τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.

2. Διανοιγομένης κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1939 τῆς δημοσίας ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἐκ τῆς πλατείας Βεροίας πρὸς τὸ πάρκον τῆς Ἑλιάς, αἱ ἐπιτόπιοι ἀρχαί

Εἰκ. 17. Ἐπιγραφὸς βωμὸς ἐκ Βεροίας

ἀντεμετώπισαν τὴν ἀνάγκην τῆς κατεδαφίσεως τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας τῆς Ἁγίας Φωτίδας. Τὸ σ. Ὑπουργεῖον Παιδείας, μὴ παραγνωρίζον τὰς ἀνάγκας τῆς συγχρόνου ζωῆς τῆς πόλεως, κατόπιν γνωματεύσεως τοῦ τότε Ἐφόρου τῶν βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων κ. Ἀ. Ξυγγοπούλου, ἔδωκε τὴν ἄδειαν κατεδαφίσεως τῆς ἐν λόγῳ ἐκκλησίας — ἡ ὁποία ἄλλωστε οὐδὲν ἐνδιαφέρον παρουσίαζε ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς ἀπόψεως, ἦτο δὲ καὶ ἐτοιμόρροπος — ὑπὸ τὸν ὄρον

μίγγων τοῦ Φοίβου, ὁ γνώστης πάντων τῶν μελῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν θυμέλην (δηλ. τὸ θέατρον) ἦτο μουσικός περιωπῆς τοῦ ὁποίου τὰ ἔργα δὲν ἦσαν νὰ τέρπουν τὸ πολὺ πλῆθος. Τὸ ἐπίγραμμα ἀνήκει, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων, εἰς τὸν 2ον αἰῶνα μ.Χ.

νά αποσπασθοῦν αἱ τοιχογραφίαι. Οὕτω καὶ ἐγένετο: Αἱ σημαντικώτεραι τοιχογραφίαι, ἀναγόμεναι κατὰ τὴν γνώμην τοῦ καθηγητοῦ κ. Ξυγγοπούλου πιθανῶς εἰς τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ 15ου αἰῶνος, ἀπεσπάρθησαν ἐπιτυχῶς ὑπὸ τοῦ ἀρχιτεχνίτου συγκολλητοῦ Γ. Κοντογεώργη καὶ ἀπετέθησαν προσωρινῶς εἰς τὴν γειτονικὴν ἐκκλησίαν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ. Κατὰ τὴν κατεδάφισιν τῆς ἐκκλησίας, γενομένην τῇ ἐποποιείᾳ μου, ἀνευρέθη καὶ ἀρχαῖον ὕλικόν, τὸ ὁποῖον

Εἰκ. 18. Ἐπιτύμβιος βομβὸς ἐκ Βερροίας

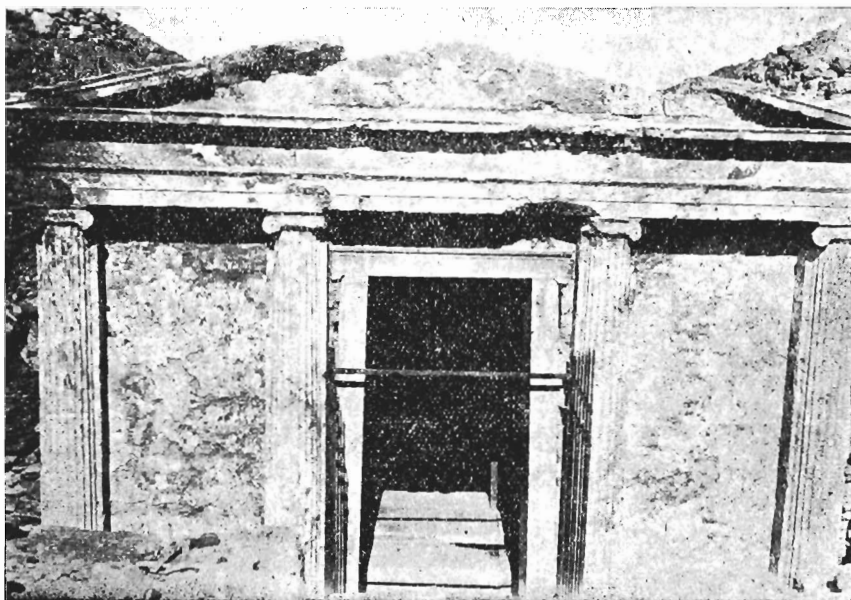
εἶχε χρησιμοποιηθῆ κατὰ τὴν οἰκοδομὴν τῆς, ἦτοι μία μαρμαρίνη πλάξ ἐνεπίγραφος ἑλληνιστ. χρόνων (ἐποχῆς Ἀντιγόνου τοῦ Δώσωνος ἢ Φιλίππου τοῦ Ε΄) μὲ ὀνόματα νικητῶν παλαιστικῶν ἢ μουσικῶν ἀγώνων,¹⁾ ἐν ἰωνικὸν κιονόκρανον ἐφθαρμένον ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἄλλο ἄρτιον ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἐπίκρανον παραστάδος τῆς αὐτῆς ἐποχῆς καὶ τινὰ ἄλλα μικροτέρας σημασίας. Μετεκομίσθησαν καὶ ταῦτα μετὰ τῶν τοιχογραφιῶν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ.

1. Καθὼς βλέπω εἰς τὸν Δήμιτσαν, Ἡ Μακεδονία κλπ. ἀριθ. 56 σελ. 67, ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἶχε δημοσιευθῆ πρὸ 80ετίας περίπου ὑπὸ τοῦ Delacouionche.

Ε'. ΠΑΛΑΤΙΤΣΑ

1. Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι εἰς τὸ ἀνάκτορον τῆς Παλατίτσας καὶ τὸν τάφον τῆς Βεργίνας

Αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Παλατίτσας, γινόμεναι διὰ δαπάνης κυρίως τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης μὲ συμμετοχὴν τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, ἐν μέρει δὲ καὶ τοῦ Ἐμπορικοῦ Ἐπιμελητηρίου Θεσσαλονίκης, ἤρχισαν τὸν Μάρτιον τοῦ 1938 ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Ῥωμαίου, ἐσυνεχίσθησαν δὲ κατόπιν εἰς τρεῖς ἄλλας περιόδους:

Εἰκ. 19. Πρόσοψις τοῦ τάφου τῆς Βεργίνας

Ὀκτώβριον 1938, Μάρτιον καὶ Ὀκτώβριον 1939. Σκόπιμον εἶναι μαζί μὲ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐργασιῶν τῶν δύο τελευταίων περιόδων τοῦ 1939 νὰ μνημονευθῆ καὶ ὅ,τι προηγήθη κατὰ τὰς δύο περιόδους τοῦ 1938.

Δύο ἦσαν ἐξ ἀρχῆς αἱ κατευθύνσεις τῶν ἐργασιῶν τοῦ κ. Ῥωμαίου: ἡ ἔρευνα τοῦ τάφου τῆς Βεργίνας¹⁾ καὶ ἡ συνέχισις τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ ἀνακτόρου τῆς Παλατίτσας.²⁾

Ὁ τάφος ἐκαθαρίσθη καὶ ἠρευνήθη κυρίως κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῶν ἀνασκαφῶν (Μάρτιον 1938).³⁾ Ἄλλὰ καὶ κατὰ τὰς λοιπὰς περιόδους

1. Ὁ τάφος οὗτος κεῖται πρὸς Β καὶ ὄχι μακρὰν τοῦ ἀνακτόρου.

2. Μέρος τοῦ ἀνακτόρου εἶχεν ἀνσκάψει κατὰ τὸ 1861 ὁ ἐπιφανὴς Γάλλος ἀρχαιολόγος L. Heuzey. Ἡ δημοσίευσις ἐγένετο εἰς τὸ λαμπρὸν δίτομον ἔργον: Heuzey et Dau-met, Mission archéologique de Macédoine, Paris, 1876.

3. Πρβλ. Κ. Ῥ. Ῥωμαίου, Ὁ Μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας. Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον 1940, σελ. 41 - 49.

έσυνεχίσθη ή έρευνα και ή μελέτη του μνημείου, οτε έγέγοντο και αί απαραίτητοι στερεωτικά, αναστηλωτικά και προστατευτικά έργασια.

Είκ. 20. Ζωοφόρος της προσόψεως του τάφου της Βεργίνας

Τό κτήριον έχει μήκος έξωτερικόν 8,65, πλάτος κατά την πρόσοψιν 7 και ύψος πλέον των 5 μ. Τό όλον οικοδόμημα καλύπτεται υπό καμάρας, κλειομέ-

Είκ. 22. Σφίγξ του θρόνου του τάφου της Βεργίνας

της έμπρός (άνατολικά) μέ εύθυ μέτωπον άρχαίου ναού. (Είκ. 19). 'Η ναοειδής αύτη πρόσοψις μορφούται διάτεσσάρων ήμικιώνων Ιωνικού ρυθμού, οί όποιοι βαστάζουν έπιστύλιον, ζωοφόρον μέ συμπλέγματα χρωματιστών άνθεμίων (Είκ. 20), γείσον και άέτωμα. 'Ως οίκοδομικόν ύλικόν έχουν χρησιμοποιηθή πωροειδείς άσβεστόλιθοι.

Τό έσωτερικόν διαιρείται εις στενόν πρόδομον και θάλαμον άκριβώς τετράγωνον, έκάστη πλευρά του όποιου μετρεί 4,66 μ. Τόν πρόδομον εις ώρισμένον ύψος του τοίχου περιθέει διακοσμητική γραπτή ζώνη μέ θέματα, όπως και εις την ζωοφόρον, ελλημμένα εκ του κόσμου των άνθέων (Είκ. 21). 'Ο κυρίως νεκρικός θάλαμος φέρει εις τό αύτό ύψος των τοίχων άπλήν ταινίαν, όριζομένην από κυμάτια. 'Εδω φαίνονται αί όπαι των ήλων, εις τους όποιους θα είχον έξαρτηθή τά δπλα, ένδύματα, δώρα κ.λ.π. των νεκρών, τά όποια βέβαια δέν εύρέθησαν. Δύο διπλών κολοσσιαίων μαρ-

Τό έσωτερικόν διαιρείται εις στενόν πρόδομον και θάλαμον άκριβώς τετράγωνον, έκάστη πλευρά του όποιου μετρεί 4,66 μ. Τόν πρόδομον εις ώρισμένον ύψος του τοίχου περιθέει διακοσμητική γραπτή ζώνη μέ θέματα, όπως και εις την ζωοφόρον, ελλημμένα εκ του κόσμου των άνθέων (Είκ. 21). 'Ο κυρίως νεκρικός θάλαμος φέρει εις τό αύτό ύψος των τοίχων άπλήν ταινίαν, όριζομένην από κυμάτια. 'Εδω φαίνονται αί όπαι

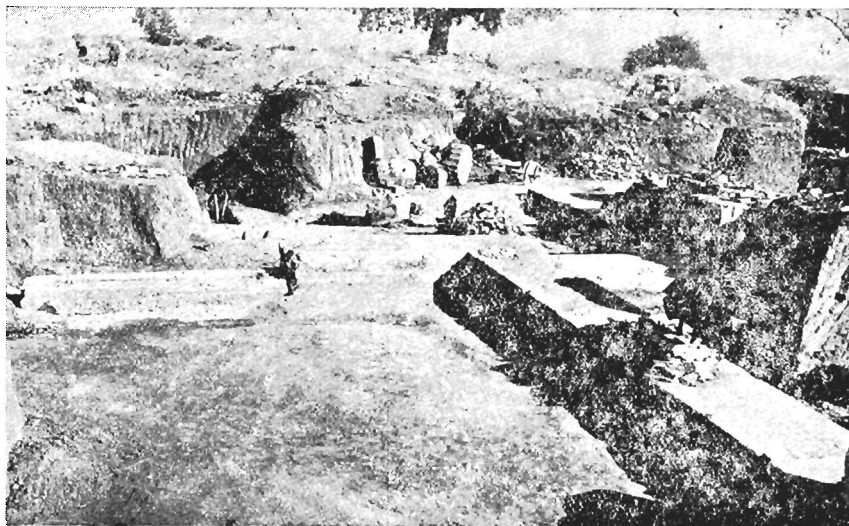
ΕΙ κ. 21. Διακοσμητική ταινία του προδρόμου του τάφου της Βεργίνας

ΕΙ κ. 23. Από την διακόσμηση του έν τῷ τάφῳ τῆς Βεργίνας θρόνου

μαρίνων θυρών (ύψους 3 μ.) τοῦ προδόμου καὶ τοῦ νεκρικοῦ θαλάμου εὐρέθησαν τὰ τεμάχια ἐντὸς τοῦ τάφου.¹⁾

²⁾ Ἐντὸς τοῦ κυρίως θαλάμου εἰς τὸ βάθος καὶ κατὰ τὴν δεξιὰν γωνίαν, ἀναστηλωθεὶς καὶ συμπληρωθεὶς κατὰ τὸ 1939, ὑψοῦται μέγας μαρμάρινος θρόνος,³⁾ ἀριστερὰ δὲ ὀρθογώνιον κτίσμα, εἶδος τραπέζης ἢ κλίνης, ἐπενδεδυμένον μὲ λευκὸν κονίαμα.

Εἰκ. 21. Ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἀνακτόρου τῆς Παλατίτσας. Ἐμπρός: ἡ αἵθουσα μὲ τὸ ψηφιδωτὸν δάπεδον

Ὁ θρόνος, ὡς φαίνεται ἐκ τοῦ μεγάλου του μεγέθους, ὑψους 2 μέτρων, (Πίν. II) δὲν εἶναι ἔπιπλον κοινῆς χρήσεως, ἀλλ' ἀφιέρωμα εἰς τὸν νεκρὸν. Αἱ γύψιναι σφίγγες τῶν βραχιόνων ποῦ φαίνονται εἰς τὸν πίν. II καὶ τὴν εἰκ. 22 ἔγιναν ἐκ τοῦ πρωτοτύπου, τὸ ὁποῖον, συγκολληθὲν ἐκ πολλῶν θραυσμάτων, ἀπόκειται τώρα εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης. Τὸ ὡραῖον τοῦτο μνημεῖον, τὸ ὁποῖον εἶναι πρωτοφανὲς εἰς μακεδονικὸν τάφον, ἔφερε καὶ γραπτὴν διακόσμησιν, ἐκ τῆς ὁποίας τώρα σώζεται μόνον μέρος κατὰ τὴν ἐτέραν τῶν πλευρῶν, ἔνθα εἰκονίζονται δύο γρῦπες κατασπαράσσοντες ἔλαφον (εἰκ. 23).

Ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἀνακτόρου κατὰ τὴν πρώτην περίοδον (Μάρτιον 1938) περιωρίσθη εἰς τὸν καθαρισμὸν τῶν ἀνεσκαμμένων χώρων κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμήμα, ὅπου εἶχον ἐργασθῆ οἱ Γάλλοι ὑπὲρ τὸν Heuzey κατὰ τὸ 1861. Ἡ ἐργασία αὕτη ἦτο ἀναγκαία διὰ νὰ ἔλθουν πάλιν εἰς φῶς τὰ παλαιὰ ἐρείπια,

1. Ἡ καταστροφὴ τῶν θυρῶν καὶ ἐν γένει ἡ σύλησις τοῦ τάφου φέρεται νὰ εἶχε γίνῃ κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα, μετὰ τὸ 1861, δηλ. μετὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Heuzey, εἰς τὸν ὁποῖον ὁ τάφος οὗτος ἦτο ἄγνωστος.

2. Καὶ ὁ θρόνος εὐρέθη εἰς τεμάχια. Ἡ ἀναστήλωσις ἀφῆκε μερικὰ κενὰ, τὰ ὁποῖα ἀνεπλήρωθησαν διὰ γύψου.

δσα ἐσώθησαν ἀπὸ τὴν καταστροφὴν τῶν χωρικῶν, τὰ ὁποῖα ἐκ τῆς παρόδου τριῶν τετάρτων περίπου αἰῶνος εἶχον καλυφθῆ ἐκ νέου ἀπὸ σωροῦς χωμάτων.

Κατὰ τὴν περίοδον τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1938 ἐξηκολούθησεν ἡ ἐργασία εἰς τὸ αὐτὸ τμήμα, ὅτε ἐξηκριβώθη ὅτι ὁ χώρος ὁ κείμενος πρὸς Ν τῆς θόλου δὲν εἶχεν ἐρευνηθῆ ὑπὸ τῶν Γάλλων, ἀρκεσθέντων νὰ βεβαιώσουν τὸ σχέδιον τῆς κατόψεως μόνον ἐκ τῶν σωζομένων τότε τοίχων. Ἡ ἐρευνα ἐξετάθη καὶ εἰς τὸ δυτικὸν τμήμα τοῦ ἀνακτόρου. ΝΔ τῆς θόλου ἀπεκαλύφθη μέγα δωμάτιον μὲ δάπεδον ἐκ ψηφιδωτοῦ καὶ ὠραῖον μαρμάρινον κατώφλιον (εἰκ. 24). Κατὰ τὸ δυτ. ἄκρον τοῦ ἀνακτόρου ἀπεκαλύφθησαν δύο εὐρύτατοι χώροι (14 X 14 μ. περίπου), ἐπεστρωμένοι διὰ μαρμαροθετημάτων.

Εἰκ. 25. Κέραμος καλυπτὴ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Παλατίτσας

Κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον εὐρέθη καὶ ὁ ἕτερος τάφος, ὁ ἀνασκαφεὶς καὶ δημοσιευθεὶς ὑπὸ τοῦ Heuzey ¹⁾ εἰς ἐρειπιώδη κατάστασιν, διότι ἡ καμάρα του εἶχε καταρρεύσει. Ἐκαθαρίσθη ἐν μέρει, ὄχι μέχρι τοῦ δαπέδου, ἀλλ' ὅσον ἵνα βεβαιωθῆ ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ δημοσιευθέντος τάφου.

Κατὰ τὴν τρίτην καὶ τετάρτην περίοδον τῶν ἀνασκαφῶν (Μάρτιον καὶ Ὀκτώβριον 1939) ἐβεβαιώθη, ὅτι τὸ πλάτος τοῦ ἀνακτόρου δὲν ἦτο 78 μ., ὡς ἐπίστευον οἱ Heuzey - Daumet, ἀλλ' 87, διότι ἐξηκριβώθη, ὅτι ὁ βόρ. τοίχος, τὸν ὁποῖον οἱ Γάλλοι ἐθεώρουν ἀναλημματικόν, ἦτο ὁ ἐξωτερικὸς τοίχος τοῦ ἀνακτόρου. Ὅθεν ἐζητήθη διὰ δοκιμαστικῶν τομῶν ὁ ἀναλημματικὸς τοίχος, ὁ ὁποῖος ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ κάπου βορειότερον· τὸ μόνον ἀποτέλεσμα ἦτο ἡ ἀποκάλυψις νεκροταφείου χριστιανικοῦ μὲ 13-14 νεκροὺς καὶ ὀλίγα πτωχὰ κτερίσματα.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ βορ. τοίχου ἀνευρέθη ἡ Β Δ γωνία τοῦ ἀνακτόρου. Ἐπίσης ἀπεκαλύφθη καὶ ἡ ΝΔ, ἔνθα οἱ ὀρθοστάται εἶχον διατηρηθῆ εἰς καλὴν κατάστασιν. Παρατηρήθη τότε ὅτι ὑπεράνω τῶν ὀρθοστατῶν οὐδαμοῦ ἐσημειώθησαν λίθοι. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ ὑπόλοιπος τοιχοδομία συνίστατο ἐξ ἀπλῆς πλινθοδομῆς.

Κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1939 ἐγένετο ἀνασκαφὴ κατὰ τὸ Ν τμήμα τῆς δυτ. πλευρᾶς, ἔνθα εὐρέθησαν διάφοροι μικροὶ χώροι ὄχι φανερᾶς χρήσεως. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην ἤρχισεν ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ περιστυλίου τῆς αὐλῆς ἐκ τῆς ΝΑ γωνίας, ἀνευρεθέντος τμήματος τριγλύφου καὶ ἐπιστυλίου. Αὐτὰ ὑπῆρξαν οἱ προάγγελοι σειρᾶς ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, κατὰ τὴν τελευταίαν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἀποκαλυφθέντων, ἦτοι σπονδύλων δωρικῶν κίωνων,

1. L. Heuzey, Le mont Olympe et l'Acarnanie, Paris 1860.

έπιστυλίων, τριγλύφων, γείσων και ενός εξαιρετού δωρικού κιονοκράνου. Ἄξιοσημείωτον εὔρημα τῶν τελευταίων ἡμερῶν τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1939 ὑπῆρξε μέγα ἰωνικὸν κιονόκρανον ἀμφικίονος, ὅμοιον πρὸς τὸ μεταφερθὲν ὑπὸ τῶν Γάλλων εἰς Παρισίους καὶ ἀποκειμένον τώρα εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Λούβρου.¹⁾

2. Κατὰ μῆνα Μάϊον τοῦ 1939 ὑπὸ συνεργείου ἐνεργοῦντος σκαφικὰς ἐργασίας πρὸς κατασκευὴν γεφύρας ἐπὶ τῆς ἐπαρχιακῆς ὁδοῦ Βεροίας-Κατερίνης, 1 1/2 περίπου χιλιόμετρα δυτικῶς τοῦ χωρίου Μετόχι,²⁾ ἀνευρέθη μαρμαρίνος βωμὸς ἐνεπίγραφος, ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἀποκεκρουσμένος. Ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως φέρει ἀναθηματικὴν ἐπιγραφὴν πρὸς τὴν θεάν Ἄρτεμιν, τῆς ὁποίας ἱερὸν φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε κατὰ τὴν περιοχὴν τοῦ τόπου τῆς εὐρέσεως Ἐκτὸς τῆς ἀναθηματικῆς ταύτης ἐπιγραφῆς, ἀργότερα καὶ κατὰ διάφορα χρονικὰ διαστήματα εἶχον χαραχθῆ καὶ ἄλλαι (περὶ τὰς 15) ἐπιγραφαί, περιέχουσαι ἀπελευθερωτικὰς πράξεις — πολλαὶ τώρα εἶναι ἐλλιπεῖς — καὶ καλύπτουσαι ὅλας τὰς ἐπιφανείας τοῦ βωμοῦ, μὴδὲ τῆς βάσεως καὶ τῶν ἀετωμάτων ἐξαιρουμένων. Σῶζονται τώρα ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει περὶ τοὺς ἑκατὸν στίχοι. Αἱ ἀπελευθερωτικαὶ πράξεις ἔφερον καὶ χρονολογίας, ἐξ ὧν πλήρεις σῶζονται πέντε. Ἡ παλαιότερα εἶναι τοῦ 189, ἡ δὲ νεωτέρα τοῦ 243 μ. Χ.³⁾

Ϛ'. ΠΙΕΡΙΑ

Μεταξὺ τῶν χωρίων Κουντουριώτισσα καὶ Καλύβαι τῆς Πιερίας ὁ κ. Κοτζιάς ἀπεκάλυψε νεκροταφεῖον τῆς πρώιμου ἐποχῆς τοῦ σιδήρου (early iron age), ἐρευνήσας δώδεκα τάφους κιβωτισσῆμους, ἐκτισμένους καὶ κεκαλυμμένους δι' ἀκατεργάστων ἀβεστολιθικῶν πλακῶν πάχους 0,10 μ. Ἐκαστος τάφος, κείμενος ὑπὸ μαστοειδῆς ἔξαρμα γῆς ὕψους 0,50 — 0,80 μ. περιεῖχε ἀνά ἓνα νεκρὸν ἐκτάδην κείμενον ἐπὶ φυσικοῦ ἐδάφους. Κτερίσματα: κύλικες ὑπίποδες ἢ μετὰ ταπεινοῦ ποδός, φιάλαι, σκύφοι, μία ὕδρια ἄνευ ποδός, χαλκοὶ δακτύλιοι, πόρπαι χαλκαῖ με σπείρας — αἱ λεγόμεναι *spectacle-fibulae* — κ. ἄ. κατὰ τὸ πλεῖστον ἄρτια.

ζ'. ΕΥΡΩΠΟΣ ΠΑΙΟΝΙΑΣ

Εἰς τὸ χωρίον Εὐρώπος (πρῶην Ἀσικλάρ) τῆς ἐπαρχίας Παιονίας ὁ κ. Κοτζιάς ἠρεύνησε κατὰ τὸ 1938 τάφον ῥωμαϊκῶν χρόνων καμαροσκέπαστον, ἀποτελούμενον ἐκ τριῶν θαλάμων, κατ' εὐθεῖαν συνεχομένων. Εἰς τὸν πρῶτον θάλαμον εἶχον ταφῆ πολλοὶ νεκροί, εἰς δὲ τοὺς λοιποὺς ἀνά εἷς. Κτερίσματα πτωχά, πρὸ πάντων ψηφίδες περιδεραίων, δακτύλιοι κ.λ.π. ἐξ ὑαλῶδους μάζης. Εἰς τὸ παρὰ τὸ χωρίον ὕψωμα — τὴν ἀκρόπολιν κατὰ τὸν κ. Κοτζιάν — ἀνευ-

1. Διὰ τὸ κιονόκρανον τοῦτο, καθὼς καὶ διὰ τὸ δωρικόν, ἀλλὰ καὶ γενικὰ διὰ τὸ ἀνάκτορον τῆς Παλατίτσας βλ. τὸ ἄρθρον τοῦ Κ. Ρωμάϊου, Τὸ ἀρχαῖο μακεδονικὸ ἀνάκτορον τῆς Παλατίτσας εἰς τὸ περιοδικὸν Φῶρος τῆς Βορ. Ἑλλάδος, 1940 σελ. 215 - 220.

2. Τὸ χωρίον, ἢ μᾶλλον ὁ συνοικισμὸς Μετόχι κεῖται μετὰ τῆς γεφύρας τοῦ Ἀλιάκμονος καὶ τῆς Παλατίτσας.

3. Ὁ καθηγητὴς κ. Ῥωμαῖος, ὁ ὁποῖος πρῶτος μετέβη ἐπὶ τόπου μετὰ τοῦ Ἐφόρου κ. Κοτζιά καὶ ἐμερίμησε νὰ μεταφερθῆ διὰ δαπάνης του ὁ βωμὸς εἰς τὸ σχολεῖον Βεργίνας, εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ ἀναθέσῃ τὴν δημοσίευσιν. Ἡ φιλοξενία τοῦ σεβαστοῦ μου διδασκάλου εἰς τὴν Βεργίαν τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1939 καὶ αἱ διευκολύνσεις του μοῦ παρέσχον τὴν δυνατότητα νὰ μελετήσω τὸ εὔρημα καὶ νὰ λάβω φωτογραφίας, ἔκτυπα κλπ. Ἐλπίζω τὰ κείμενα νὰ ἴδουσαν σύντομα τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος.

ρέθησαν δύο γυναικεία ειδώλια ἑλληνοιστικῶν χρόνων καὶ δύο κέραμοι, φέροντες ἐναφράγιστον ἐπιγραφὴν ΕΥΡΩΠΟΥ.¹⁾ Ὁ κ. Κοτζιάς ἐσημείωσεν ἐπίσης δύο προϊστορικοὺς συνοικισμούς (ἓνα ἐπὶ τῆς τούμπας, τῆς κειμένης πρὸς δ. τῆς ἀκροπόλεως καὶ εἰς τὸ ἄκρον τοῦ σημερινοῦ χωρίου Εὐρώπος καὶ ἕτερον

Εἰκ. 26. Τορευτὴ παραγναθὶς χαλκοῦ κράνους ἐξ Ἀγίου Γεωργίου Γρεβενῶν

ἐπὶ ὑψώματος ἀπέχοντος 3/4 ὥρας δυτικῶς τοῦ γειτνιαζόντος χωρίου Τούμπα) καὶ περίβολον ἀρχαίας πόλεως μεταξὺ Τούμπας καὶ Γοργόπης.

Η'. ΔΥΤΙΚΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ

1. Εἰς Μαυροπηγὴν (πρῶν Καραμπουνάρ) τῆς Ἑορδαίας καὶ ἐπὶ λόφου ὑψουμένου ΒΔ τοῦ χωρίου ὁ κ. Κοτζιάς τὸ 1938 ἐβεβαίωσεν ἐρείπια ἀκροπόλεως. Κατὰ τοὺς ἀνατ. πρόποδας τοῦ λόφου τούτου ἀπεκάλυψε τάφον τῆς πρωΐμου ἐποχῆς τοῦ σιδήρου (early iron age), ὅμοιον πρὸς τοὺς ἐν Πιερίᾳ εὑρεθέντας,²⁾ ἐντὸς τοῦ οὗοιου εἶχε ταφῆ εἷς νεκρὸς ἐκτάδην. Παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ σκελετοῦ εὑρέθη διάδημα ἐκ χαλκοῦ ἐλάσματος, χαλκῆ πόρπη ἐκ δύο σπειρῶν ἀποτελουμένη (spectacle - fibula) κ. ἄ. ΝΔ δὲ τοῦ χωρίου καὶ εἰς ἀπόστασιν ἡμισεαίας ὥρας, κατόπιν ἀνασκαφῆς ἀνεῦρεν ἀναθηματικὰς ἀναγλύφους πλάκας, εἰκονιζού-

σας Δία κατ' ἐνώπιον, κρατοῦντα σκῆπτρον καὶ κεραυνόν. Ἱερὸν ΔΙΟΣ ΜΕΓΙΣΤΟΥ — κατὰ τὰς ἐπιγραφὰς τῶν πλάκων — φαίνεται ὅτι ὑπῆρχεν ἐκεῖ που.

2. Εἰς σκαφικὰς ἐργασίας ἐνεργουμένας παρὰ τὸν Ἀγιον Γεωργιον Γρεβενῶν ἀνευρέθη παραγναθὶς χαλκοῦ χυτοῦ κράνους, ἐν ᾗ εἰκονίζεται μὲ

1. Ἡ τοποθέτησις τῆς Εὐρώπου εἰς τὸ χωρίον Ἀσικλάρ εἶναι ἀσφαλὴς κατόπιν τῆς πρὸ ἐτῶν ἐκεῖ εὑρεθείσης τιμητικῆς ἐπιγραφῆς τῆς πόλεως τῶν Εὐρωπαίων, ἀνακηρυξάσης τὸ 108 π. Χ. τὸν Μάρκον Μινούκιον Ῥοῦφον εὐεργέτην « διὰ τὸν πρὸς τοὺς Γαλάτας, Σκορδίστας καὶ Βέσσους καὶ τοὺς λοιποὺς Θρακὰς πόλεμον ». (Βλ. Σ. Κογγέαν, Ἑλληνικά 5 (1932) σελ. 5 κ. ἑ. Πρβλ. Ἀ. Κεραμόπουλλον, Ἀρχ. Ἐφημερίς 1932 σελ. 107). Χαρακτηριστικὸν θραῦσμα μαρμαρίνης θύρας μακεδονικοῦ τάφου ἑλληνοιστικῶν χρόνων εἶδον ἐγὼ πρὸ ἐτῶν ἐντεταχθέντων εἰς τὴν βρῦσιν τῆς πλατείας τοῦ χωρίου.

2. Βλ. ἀνωτέρω σελ. 490.

ζωηρῶς ανάγλυφον τρόπον Νίκη πτερωτή, φέρουσα ποδήρη χιτῶνα δωρικὸν καὶ κρατοῦσα δόρυ καὶ ἀσπίδα. Ἄνω φέρει δύο ὀπὰς ἀναρτήσεως. Φαίνε-

Εἰκ. 27. Χαλκοῦν ἀγαλμάτιον Λάρητος ἐκ Ῥοδῶνα Δοϊράνης

ται ὅτι κάποτε, φθαρέντος ἴσως τοῦ λοιποῦ κράνους, ἀπεκόπη ἢ παραγναθὶς καὶ ἐχρησιμοποιήθη κατόπιν ὡς περίαπτον κόσμημα. Ἐπιμελὴς ἐργασία Ῥωμαϊκῶν χρόνων. (Εἰκ. 26).

Θ'. ΔΟΪΡΑΝΗ

Εἷς τινα ἀγρὸν παρὰ τὸ χωρίον Ῥοδῶνας (πρῶν Ρόμποβον) τῆς περιφερείας Δοϊράνης ἀνευρέθη χαλκοῦν ἀγαλμάτιον Λάρητος ἄριτον ἐπιμε-

λοῦς ἐργασίας. Φέρει βραχὺν χιτῶνα ἐζωσμένον καὶ κρατεῖ διὰ τῆς ἀνυψουμένης δεξιᾶς ῥυτὸν ἀποληγὸν εἰς κεφαλὴν ζώου, διὰ δὲ τῆς προβαλλομένης δεξιᾶς φιάλην ὀμφαλωτὴν. Ὑψ. 0,215 μ. (Εἰκ. 27).

Γ. ΧΑΛΚΙΔΙΚΗ

1. Ἐν Τορῶνῃ Χαλκιδικῆς, ἐπὶ τοῦ φερωνύμου κόλπου καὶ ὑπὸ τὸ μεσαιωνικὸν κάστρον, ἐκτισμένον ἐξ ἀρχαίου ὕλικου, ὁ κ. Κοτζιάς ἐσημείωσεν ἄφθονα ὄστρακα χειροποιήτων προϊστορικῶν ἀγγείων ἀμαυροχρῶμων καὶ ἐγγα-

Εἰκ. 28. Ἀποψὶς τῆς γεφονήσου τῆς Τορῶνης

ράκτων, διεπίστωσε δὲ ὅτι ἡ ἀρχαία πόλις, ἔνθα ἐρείπια μικροῦ ναοῦ, ἐξετείνετο πρὸς νότον καὶ ὑπερθεν τοῦ κάστρου, πρὸς ἀνατολὰς δὲ αὐτοῦ ἡ ῥωμαϊκὴ καὶ ἡ χριστιανικὴ, ἐν ἧ παρετήρησε γλυπτὰ τινὰ παλαιοχριστιανικῆς ἐκκλησίας. (Πρβ. εἰκ. 28).

2. Εἰς μικρὰν κοιλάδα νοτίως τοῦ χωρίου Νέος Μαρμαρᾶς (κατὰ τὴν δυτικὴν ἀκτὴν τῆς Σιθωνίας) ὁ κ. Κοτζιάς ἠρεύνησεν ἐν μέρει παλαιοχριστιανικὴν ἐκκλησίαν καὶ προϊστορικὸν τινὰ συνοικισμὸν ἐπὶ ταπεινῆς ἡμικατεστραμμένης τούμπας κατὰ τὸ ἄκρον τῆς κοιλάδος κειμένης.

3. Κατὰ τὸν Ἄγιον Νικόλαον (περιφέρεια Συκιᾶς, ἐπὶ τῆς Σιθωνίας) ὁ κ. Κοτζιάς ἠρεύνησε δύο προϊστορικοὺς συνοικισμοὺς. Ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν, κείμενος ἐπὶ δύο ὑψωμάτων παρὰ τὴν παραλιακὴν θέσιν Πύργοι ἔφερεν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ὄστρακα, τὰ ὅποια ἀνήρχοντο εἰς τὴν μέσην χαλκῆν ἐποχὴν (middle bronze age) καὶ κατήρχοντο μέχρι τῶν βυζαντινῶν χρόνων. Ὁ ἕτερος συνοικισμὸς κεῖται ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὑψώματος « Βέτρινο » (Πρβ. εἰκ. 29) περιβαλλομένου ὑπὸ περιβόλου ἑλληνικῶν ἢ ἑλληνιστικῶν χρόνων.

Ἐντὸς τοῦ περιβόλου καὶ κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ ὑψώματος εὐρέθησαν ὀλίγα ὄστρακα χειροποιήτων ἀγγείων ἀμαυροχρῶμων, ἄφθονα δὲ γραπτῶν (μελανὰ ἢ καστανόχροα φυλλοειδῆ κοσμήματα ἐπὶ ἐδάφους στιλπνοῦ ὑπερύθρου ἢ ὑποκιτρίνου). Ἐξῶθεν καὶ πρὸς ἀνατ. τοῦ περιβόλου εἰς δύο μικρὰς τούμπας εὐρέθησαν ὄστρακα χειροποιήτων ἀγγείων ἀμαυροχρῶμων, ἐγχαράκτων καὶ τινῶν ἐγχρῶμων. Αἱ ἀνωτέρω ἐν Χαλκιδικῇ ἔρευναι ἐγένοντο κατὰ τὸ ἔτος 1938.

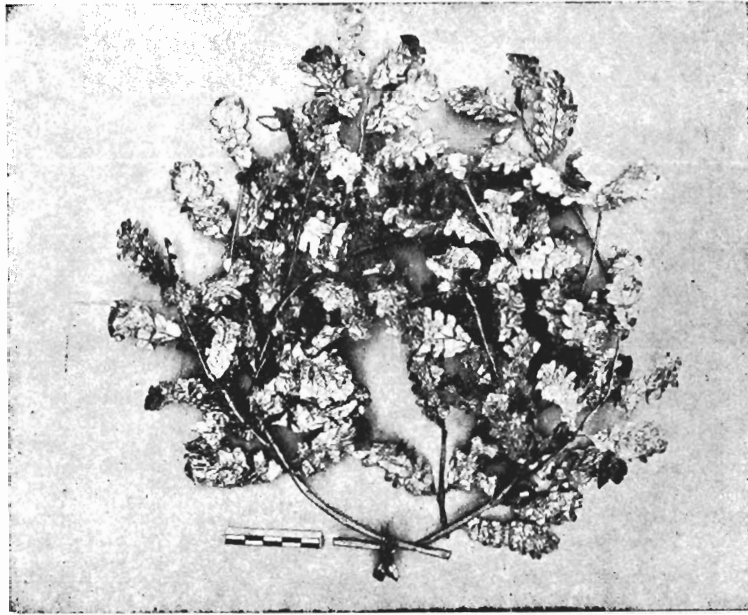

Εἰκ. 29. Τὸ ὕψωμα «Βέτρινο» παρὰ τὸν Ἅγιον Νικόλαον Χαλκιδικῆς, ἔνθα τρεῖς προϊστορικοὶ συνοικισμοὶ καὶ περίβολος ἀκροπόλεως

4. Κατὰ μῆνα Αὐγούστιον 1939 κατόπιν ἐντολῆς τοῦ σ. Ὑπουργείου Θρησκευμάτων μεταβὰς εἰς Πολύγυρον προέβην εἰς τὴν καταγραφὴν τῆς ἀρχαιολογικῆς συλλογῆς τοῦ ἐκεῖ δικηγόρου κ. Ἰ. Λαμπροπούλου. Ἡ συλλογὴ αὕτη περιλαμβάνει περὶ τὰς τέσσαρας ἑκατοντάδας ἀντικειμένων — κατὰ τὸ πλεῖστον ἀγγεῖα, μετάλλινα ἀντικείμενα, πήλινα εἰδώλια κ.ἄ. Τὰ σημαντικώτερα πράγματα, διὰ τὰ ὁποῖα ἀξίζει νὰ γίνῃ λόγος ἐν τῷ παρόντι, εἶναι μία κύλιξ μελανόμορφος τοῦ τύπου Augenschale (δύναται νὰ χρονολογηθῇ περὶ τὸ 535 π. Χ.), εἰς τὴν ὁποίαν εἰκονίζεται ἔνθεν μὲν προτομὴ Ἀπόλλωνος Κιθαρῶδοῦ, ἔνθεν δὲ κεφαλὴ Διονύσου, μία πρόχους ἀρίστης διατηρήσεως τῆς τελευταίας περιόδου τοῦ μελανομόρφου ρυθμοῦ με παραστάσεις τριῶν μορφῶν ἐπὶ ἐπιθέτου κιτρινωποῦ ἐδάφους καὶ μία πελίκη ἐρυθρόμορφος με παραστάσιν ἐπὶ τῆς κυρίας ὄψεως Διὸς καὶ Ἑρμοῦ μετρίας μὲν διατηρήσεως, ἀλλ' ἀρίστης τέχνης τοῦ 2ου τετάρτου τοῦ 5ου αἰῶνος π. Χ.

ΙΑ'. ΤΣΑΓΕΖΙ ΑΜΦΙΠΟΛΕΩΣ

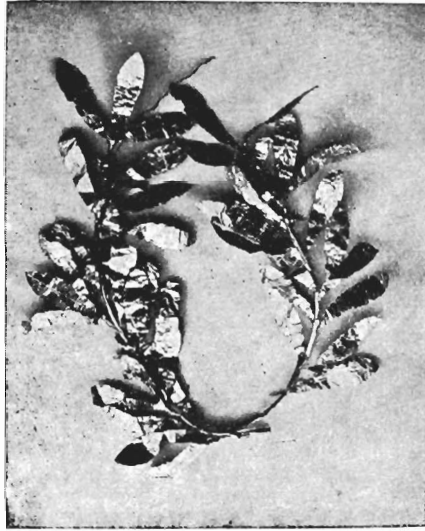
Παρά τὸ Τσάγεζι, κείμενον εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Στρυμόνος, ὄχι μακρὰν τῆς Ἀμφιπόλεως, ὁ κ. Κοτζιάς ἠρεύνησε τρεῖς τάφους, τοὺς ὁποίους προηγουμένως εἶχον συλῆσει ἀρχαιοκάπηλοι. Ὁ εἷς ἐκ τούτων — θάλαμος κα-

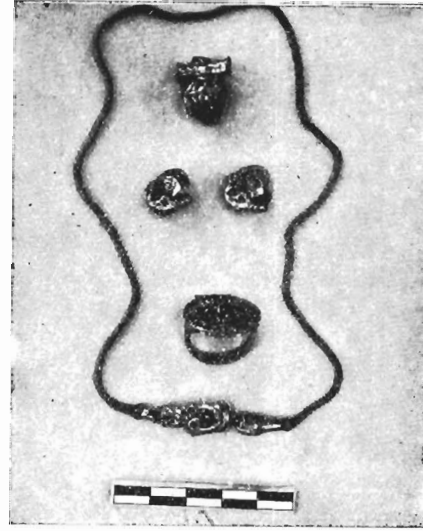
Εἰκ. 30. Χρυσὸς στέφανος ἐκ τάφου τοῦ Τσάγεζι Στρυμόνος

μαρωτός, ἔχων εἰς τὴν πρόσοψιν θύραν ἄνευ θυροφύλλων — ἦτο ἐκτισμένος δι' ἐργασμένων παρολίθων καὶ ἐπικεχρισμένος ἔσωθεν διὰ λεπτοῦ κονιάματος. Κατὰ τὴν γένεσιν τῆς καμάρας περιέθεε τοὺς τοίχους πολύχρωμος γιρλάνδα ἐκ φύλλων δάφνης, διακοπτομένη ὑπὸ ταινιοσχῆμων δεσμών ἀνά 0,50 μ. Ἐντὸς τοῦ τάφου εὐρέθησαν τὰ ὅσα τριῶν νεκρῶν. Τὰ κτερίσματα ἦσαν σημαντικά: Χρυσὸς στέφανος με φύλλα δρυός (εἰκ. 30), χρυσοῦν περιδέριον, ἔλασματῖα χρυσᾶ με ἐμπιέστους παραστάσεις Ἑρώτων, ἀργυρᾶ ὕδρια με τόρευμα Νίκης ὑπὸ τὴν κάθετον λαβὴν, χαλκοῦς ἐπίχρυσος στέφανος με φύλλα ἐλαίας, θραύσματα ὀστεινῆς κίστης, ὑάλινα ἀντικείμενα, ὑπολείμματα ἀργυροῦφάντων ὑφασμάτων κ.ἄ. Ὁ δεῦτερος τάφος, εὐρεθεὶς εἰς ἀπόστασιν 5 μ. ΒΑ τοῦ προηγουμένου, ἦτο κάθετος με παρίνην ἐπένδυσιν καὶ στέγασμα ἀμφικλινές ἐκ παρίνων πλακῶν. Αἱ ἐπιφάνειαι τῶν τοίχων ἦσαν ἐπικεχρισμέναι διὰ κονιάματος, καθὼς καὶ τὸ δάπεδον. Ἡ νεκρά — διότι γυναικὸς ἦτο ὁ τάφος — εἶχεν ἀποτεθῆ ἐπὶ κτιστῆς δι' ὠμῶν πλίνθων κλίνης. Τὰ σημαντικότερα τῶν εὐρημάτων τοῦ τάφου τούτου ἦσαν: χρυσὸς στέφανος με φύλλα ἐλαίας (εἰκ. 31), περιδέριον, ζεῦγος ἐνωτίων με παραστάσεις Ἑρωτιδέων,

δακτύλιος (είκ. 32), δανάκη, άπαντα χρυσά, χαλκοῦν κάτοπτρον, φιάλη και σπλεγγίς χαλκαῖ, ὀστείνια άντικείμενα ἐπίχρυσα, ὑπολείμματα χρυσοῦφάντου ὑφάσματος πεποικιλμένου διά μικρῶν χρυσῶν χανδρῶν (εὔρέθησαν περί τὰς 190 τοιαῦται), σκῦφος μελαμβαφῆς κ.ά. Εἰς τὸν τρίτον τάφον, ὁμοιοι πρὸς τὸν

Εἰ κ. 31. Χρυσοῦς στέφανος ἐκ τάφου τοῦ Τσαγγεζι Στρυμόνος

Εἰ κ. 32. Χρυσά κοσμήματα ἐκ τάφου τοῦ Τσαγγεζι Στρυμόνος

προηγούμενον, άνευρέθη εἰς στέφανος με φύλλα ἐλαίας, ¹⁾ τῶν λοιπῶν κτερισμάτων διαρπαγέντων ὑπὸ τῶν ἀρχαιοκαπήλων και ἀφανισθέντων. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ κ. Κοτζιά οἱ τάφοι οὗτοι ἀνήκουν εἰς τὸ τέλος τοῦ 4ου ἢ ἀρχὰς τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος.

Δύο χιλιομέτρα δυτικῶς τοῦ σημείου, ὅπου οἱ ἀνωτέρω τάφοι, ἐπὶ χώρου ἔνθα νεκροταφεῖον διαφόρων ἐποχῶν ἐσυλήθησαν ἄλλοι τρεῖς κάθειτοι τάφοι. Εὐμεγέθους μαρμαρίνου φαλλοῦ τὸ κάτω ἡμισυ εὔρεθεν ἐδῶ, ἐκομίσθη εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης. Βορειο-ἀνατολικῶς τοῦ νεκροταφείου τούτου ἐπὶ τινος ὑψώματος ὁ κ. Κοτζιάς εὔρε ὄστρακα ἀγγείων διαφόρων περιόδων ἀπὸ τῆς μέσης ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ μέχρι τῆς ἐποχῆς τῶν ἐρυθρομόρφων ἀγγείων. Ἀρχαῖος συνοικισμὸς ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ ὑψώματος τούτου μέχρι τῆς παραλίας. Νεώτερος συνοικισμὸς, κατὰ τὸν κ. Κοτζιά, καταλαμβάνει τὸ συνεχόμενον ΒΑ ὑψωμα. Ἀμφότερα τὰ ὑψώματα καλοῦνται «Παλιόχωρα στὴν ξερὴ βρύση», ὑποθέτει δὲ ὁ ἐρευνητής, ὅτι ταῦτα ἀνήκουν εἰς τὴν ἀρχαίαν πόλιν Ἄργιλον.

X. I. ΜΑΚΑΡΟΝΑΣ

1. Ὁ στέφανος οὗτος δι' ἀγορᾶς περιῆλθεν εἰς τὴν κατοχὴν τοῦ Μουσείου Μπανάκη. Ἐν γένει ἐκ τῶν εὑρημάτων τῶν τάφων τοῦ Τσαγγεζι τὰ πολυτιμώτερα εἶχον ἀρπαγῆ ὑπὸ τῶν ἀρχαιοκαπήλων· ἐπετεύχθη ὁμοῦς ὑπὸ τῶν ἀστυνομικῶν ἀρχῶν ἢ ἀνακάλυψις και κατάσχεσις τῶν. Τὰ λοιπὰ περισυελέγησαν ὑπὸ τοῦ κ. Κοτζιά κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἐρευναν. Τώρα τὰ πλεῖστα ἐκ τούτων ἔχουν κατατεθῆ εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον Ἀθηνῶν, ὅλγισα δὲ εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης.

2. ΕΓΓΡΑΦΑ ΑΦΟΡΩΝΤΑ ΕΙΣ ΤΗΝ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΝ ΤΩΝ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΤΩΝ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΑΓΩΝΑΣ ΤΟΥ 1821

Τὰ κατωτέρω ἔγγραφα ἐδόθησαν εἰς ἡμᾶς πρὸς δημοσίευσιν ὑπὸ τοῦ ἐκ Μοναστηρίου καταγομένου, νῦν δὲ ἐν Φλωρίνῃ ἐγκατεστημένου, δικηγόρου Γεωργίου Μόδη, πρῶην Γενικοῦ Διοικητοῦ Ἡπείρου, γνωστοῦ καὶ ἐκ τῶν μακεδονικῶν αὐτοῦ ἠθογραφιῶν καὶ διηγημάτων, εἰς τὸν ὁποῖον εἶχε παραχωρήσει ὁ ἀντιγράφας ταῦτα κ. Τράϊκωφ. Ἀμφοτέρους τούτους εὐχαριστοῦμεν καὶ δημοσίᾳ.

Τὰ πρωτότυπα τῶν ἐγγράφων τούτων εὐρίσκονται εἰς τὰ ἐν Ἀθήναις Γενικὰ Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους. Τὸ περιεχόμενον αὐτῶν ἔχει ἀρκετὸν ἐνδιαφέρον προσφέρει δὲ ἰκανὴν συμβολὴν εἰς τὸν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα τῶν Μοναστηριωτῶν καὶ γενικώτερον τῶν Μακεδόνων.

1. Αἴτησις Στέργιου Μιχαηλοῦ πρὸς τὸν Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος τῆς 16 Δεκ. 1829.

Ὁ ἐκ Μοναστηρίου Στέργιος Μιχαηλὸς γράφει ἐξ Αἰγίνης καὶ ζητεῖ ἵνα δοθῇ εἰς αὐτὸν «μέρος ἀρκετὸν» τῶν χρεωστούμενων εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Δημοσίου, δι' ὅσα ἐξώδευσεν εἰς «φορέματα τοῦ τακτικοῦ σώματος ἐπὶ Φαβιέ(ρου);».

«Πρὸς τὸν Ἐξοχώτατον Κυβερνήτην τῆς Ἑλλάδος

Ἐξοχώτατε,

Πρὸ ἕξι ἡδὴ μηνῶν περίπου ἐπαρουσιάσθην καὶ δι' ἑτέρας μου ἀναφορᾶς πρὸς τὴν Α. Ἐξοχότητα, παραστήσας εἰς αὐτὴν τὴν ἐσχάτην μου ἀνάγκην. Καὶ εὐαρεστήθη τότε νὰ μοὶ εἶπῃ ὅτι νὰ λάβω ὑπομονὴν δι' ὀλίγον καιρὸν.

Ἐν τῇ ἐλπίδι ταύτῃ προστρέχω καὶ αὖθις, παρακαλῶν αὐτὴν θερμῶς, ἵνα διατάξῃ ὅπου ἀνήκει, διὰ νὰ μοὶ δοθῇ μέρος ἀρκετὸν ἐκ τῶν χρεωστούμενων εἰς ἐμέ διακοσίων ἐβδομήκοντα τεσσάρων καὶ δύο τετάρτων ταλλήρων, λέγω 274, $\frac{2}{4}$, κατὰ τὴν ἀνά χεῖράς μου ἀπόδειξιν, τὰ ὅποια ἐξώδευσα εἰς φορέματα τοῦ τακτικοῦ σώματος ἐπὶ Φαβιέ.

Εἰμί πτωχὸς καὶ ἄλλον πόρον τοῦ ζῆν δὲν ἔχω, διὰ μόνης δὲ τῆς τέχνης μου δὲν δυνάμει νὰ προφθάσω τὰ καθημερινὰ ἔξοδα τῆς ἀδυνάτου οἰκογενείας μου. Ὅθεν, προσπίπτω εἰς τὸ ἔλεος τῆς Ὑμετέρας Ἐξοχότητος, διὰ νὰ θεραπεύσῃ καὶ ἐμέ τὸν δυστυχῆ, μὲ δόσιν ἰκανὴν τῶν ἀνωτέρω χρημάτων μου, ὥστε νὰ δυνηθῶ νὰ καταπραῦνω τοὺς δανειστάς μου, καὶ νὰ οἰκονομήσω καὶ τὰς ἀναποφεύκτους ἀνάγκας μου.

Ὑπενθυμίζω καὶ πάλιν τὴν Α. Ἐξοχότητα, ὅτι ἐνῶ ἐδούλευσα, ἐκατέθεσα ὅλην τὴν μικρὰν μου περιουσίαν, ἐδανείσθην προσέτι καὶ ἄλλα χρήματα πρὸς κατασκευὴν τῶν εἰρημένων στρατιωτικῶν φορεμάτων, καὶ τώρα στερούμενος τῶν ἐδικῶν μου, κατενοχλοῦμαι ἀκαταπαύτως, καὶ ἐγκαλοῦμαι εἰς δικαστήρια ἀπὸ τοὺς δανειστάς μου. Μένω μὲ βαθύτατον σέβας.

Ἐν Αἰγίνῃ, τῇ 16 Δεκεμβρίου 1829

Ὁ πολίτης

(ὕπογρα.) στέργηος μῆχάηλός
μάναστήρλης

(Γεν. Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους. Ἀρχεῖον Καποδιστρίου, Γεν. Γραμματεία, 16 Δεκεμβρίου 1829.)

2. Μαρτυρικὸν περὶ συγγενείας ἐκδοθὲν ἐν Σαλαμῖνι τὴν 5ην Φεβρουαρίου 1830,

Δι' οὗ πιστοποιεῖται ἐμμάρτύρως ὅτι ὁ Ἀναστάσιος Δημητρίου Μπετόλια εἶναι πρῶτος ἐξάδελφος τοῦ φονευθέντος εἰς τὴν μάχην τῶν Θηβῶν Σωτήρης Καραδήμου Μπετόλια.

Πιστοποιοῦμεν οἱ ὑποφαινόμενοι ἐν συνειδήσει ὅτι ὁ Σωτήρης Καρῶ Δήμου Μπετόλια ἵππευς καὶ ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν τοῦ ἱπάρχου Χ' Χρήστου ὁ φονευθεὶς εἰς τὴν μάχην τῶν Θηβῶν ὑπάρχει πρῶτος ἐξάδελφός του καὶ κληρονόμος ὁ Ἀναστάσιος Δημητρίου Μπετόλια, διὸ τῷ δίδεται τὸ παρὸν ὑπογεγραμμένον ἐμμάρτυρον διὰ τὴν ἀνάγκην.

Τῆ 5 Φεβρουαρίου 1830

Ἐν Σαλαμῖνι.

(ὕπογρ.) νικόλαος λέο μαρτιρό

» δημίτρις στεργιο μαρτιρο

» γιοργίς στεριω μαρτιρό

Ἡ Ἀστυνομία Σαλαμῖνος

Ἐπικυροῖ τὸ γνήσιον τῶν ἀνωτέρω ὑπογραφῶν τοῦ Νικολάου Λέου, Δημητρίου Στέργιου, καὶ Γεωργίου Στέργιου.

Ἐν Σαλαμῖνι, τὴν 5 Φεβρουαρίου 1830

Ἐπί τῆς Ἀστυνομίας Δημογέρων

(Τ.Σ.) (ὕπογρ.) Α. Καρνέσης

Ἐπιγραμματεὺς

(ὕπογρ.) νικόλαος τζεβαίρτζης

3. Αἴτησις τοῦ ἐκ Μοναστηρίου ἀνθυπολοχαγοῦ Βασιλῆ Κησάβου τῆς 9 Μαΐου 1839,

Περὶ ἐγκαταστάσεως αὐτοῦ εἰς τὸν συνοικισμόν τῶν Μακεδόνων « Νέα Πέλη » τῆς Ἀταλάντης.

Πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν

Β. Γραμματεῖαν τῆς Ἐπικρατείας.

Ἐποσημιούμενος καταγόμενος ἐξ Ἀμπετολίων τῆς Μακεδονίας ἠγωνίσθη καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ Ἀγῶνος ὅπου καὶ ἤδη εὕρισκόμενος εἰς τὴν Α' τετραρχίαν, διὰ πιστὰς ἐκδουλεύσεις μου καὶ καλῆς διαγωγῆς μου πληροφορεῖται αὕτη ἡ Β. Γραμματεία ἐκ τῶν ἔσωθεν δύο ἐσωκλείστων ἀποδεικτικῶν ἀρ. 1 καὶ 2.

Ἐπειδὴ καὶ εὕρισκομαι μὲ μεγάλην καὶ πολυάριθμον οἰκογένειαν, ἀποφάσισα νὰ λάβω καὶ ἐγὼ μέρος τοῦ συνοικισμοῦ τῶν Μακεδόνων καὶ νὰ συνοικήσω εἰς τὴν Νέαν Πέλην, διὰ νὰ συμμαζεύσω τὴν πολυάριθμον οἰκογένειάν μου, καὶ νὰ κτίσω ἕνα οἶκον ἐκεῖ εἰς τὴν Νέαν Πέλην.

Διὸ παρακαλῶ ταύτην τὴν Β. Γραμματεῖαν, ὅπως εὐαρεστηθῆ νὰ μοὶ δοθῶσι, τὸ ἀνήκον γραμματίον καὶ ὁ ἐτήσιος μισθός μου. Εὐέλπις εἰς τὸ ἔλεος τῆς Α. Μ. καὶ τὴν δικαιοσύνην ταύτης τῆς Β. Γραμματείας.

Ἐν Ἀθήναις, τῆ 9 Μαΐου 1839.

Ἐποσημιοῦμαι μὲ ὄλον τὸ σέβας

Εὐπειθέστατος δοῦλος

(ὕπογρ.) βασιλῆς κήσαβος

ἀνθυπολοχαγός

(Γεν. Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους. Ὑπουργ. Στρατ., Προικοδοτήσεις, 1839, τετρ. 8ον, ἀριθ. 9021 - 9968.)

4. Τὸ δεύτερον ἐκ τῶν εἰς τὴν προηγουμένην αἴτησιν ἀναφερομένων πιστοποιητικῶν,

Δι' οὗ πιστοποιεῖται ὅτι ὁ Βασιλεὺς Κήσαβος ἐκ Μοναστηρίου, ἀνθυπολοχαγός, ἀνήκει εἰς τὸν συνοικισμὸν τῶν Μακεδόνων «Νέας Πέλης».

Πιστοποιητικὸν ἀριθ. 2.¹⁾

Πιστοποιοῦμεν οἱ ὑποφαινόμενοι, ὅτι ὁ Κ. Βασιλεὺς Κήσαβος ἀπὸ πατρίδα Μπιτόλια τῆς Μακεδονίας, ἀξιωματικὸς ἀνθυπολοχαγός τῆς Β. Φάλαγγος μὲ πολυάριθμον οικογένειαν ἀποτελεῖ μέρος τοῦ νέου συνοικισμοῦ τῶν Μακεδόνων εἰς Νέαν Πέλην τῆς Ἀταλάντης ἐφάνη καθ' ὅλας τὰς περιστάσεις τιμίας διαγωγῆς καὶ εὐπειθῆς εἰς τοὺς ἀνωτέρους του. Πρὸς βεβαίωσιν ὅθεν τῆς ἀμέμπτου διαγωγῆς του τῷ δίδεται τὸ παρὸν διὰ νὰ τῷ χρησιμεύσῃ ὅπου ἀνήκει.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 8ῃ Μαΐου 1839.

(ὕπογρ.) Θ. γρίβας
» Δ. τζάμης καρτασιος
» μακριγιανις
» Κωνστ. Δούκας

(Γεν. Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους. Ὑπουργ. Στρατ., Προικοδοτήσεις, 1839, τετρ. 8ον, ἀριθ. 9021 - 9968.)

5. Αἴτησις Ἀσημάκη Μπιτολισίου τῆς 18 Νοεμβρίου 1841,

Περὶ ἀπονομῆς σὺτῶ ἀριστείου χάριν τῶν πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσιῶν του.

Ἐν Καπαρέλι τὴν 18 9μβρίου 1841.

Πρὸς τὴν Σ. Δημαρχίαν τῶν Πλαταιῶν.

Ὁ ὑποφαινόμενος ὀνομάζομαι Ἀσημάκης Μπιτολήσιος. Ἐγεννήθην εἰς Μπιτόλια τῆς Μακεδονίας, εἶμαι ἤδη κατοικοδημότης Πλαταιῶν, εἶμαι ἐτῶν 38, ὑπρέτησα τὴν Πατρίδα στρατιωτικῶς καὶ παρευρέθην εἰς μάχας ὡς τὸ ἐσώκλειστον πιστοποιητικὸν τῶν ὀπλαρχηγῶν διαλαμβάνει. Μέχρι σήμερον οὔτε κατεδικάσθην, οὔτε κατηγορήθην ἐπὶ ἐγκλήματι, ἀλλ' οὔτε γνωρίζω ἂν φέρῃ καὶ ἄλλος εἰς τὸν Δῆμον τοῦτον τὸ ὄνομα καὶ ἐπώνυμόν μου.

Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ Β. Κυβέρνησις τῆς Α. Μεγαλειότητος εὐαρεστομένη νὰ διανείμῃ ἤδη ἐθνόσημα εἰς τοὺς ἀγωνισθέντας, συμμορφούμενος ὅθεν μὲ τὰς Β. Διατάξεις παρακαλῶ θερμῶς ὑμᾶς, κύριε Δήμαρχε, ἵνα διευθύνῃτε τὴν παροῦσάν μου μὲ τὸ εἰς αὐτὴν ἐγκλειόμενον ἐνδεικτικὸν ὅπου ἀνήκει, διὰ νὰ ἀξιωθῶ πλέον καὶ ἐγὼ τὸ κατὰ τὴν Ὑψ. καὶ Βασιλικὴν ἀπόφασιν ἀριστεῖον χάριν τῶν πρὸς τὴν Πατρίδα πιστῶν ἐκδουλεύσεών μου, καὶ μὲ σέβας βαθὺ ὑποσημειοῦμαι.

Ὁ εὐπειθῆς δημότης σας
Ἀσημάκης Μπιτολήσιος
διὰ Κωνστ. Θεοδώρου

(Γεν. Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους. Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν, Ἀριστεῖα, 1841, φ. 6, τετρ. 83.)

1. Τὸ ὑπ' ἀριθ. 1 πιστοποιητικὸν δὲν ὑπάρχει.

6. Πιστοποιητικὸν Ἀσημάκη Μπιτολισίου τῆς 20ῆς Ὀκτωβρίου 1841,
 Δι' οὗ βεβαιοῦται ὅτι οὗτος ἐχρημάτισε στρατιώτης ἀπὸ τοῦ 1824 μέχρι
 τῆς διαλύσεως τῶν ἀτάκτων στρατευμάτων καὶ ὅτι ἔλαβε μέρος εἰς διαφό-
 ρους μάχας,

Πιστοποιητικὸν

Ὁ Ἀσημάκης Μπιτολισίος κατοικοδημότης εἰς χωρίον Καπαρέλι Δήμου
 Πλαταιῶν, ἐπαρχίας Θηβῶν, ἐχρημάτισεν στρατιώτης ἀπὸ τοῦ 1824 μέχρι τῆς
 διαλύσεως τῶν ἀτάκτων στρατευμάτων καὶ ἐπολέμησεν μὲ διαφόρους ὀπλαρ-
 χηγούς εἰς πολλὰς καὶ σημαντικὰς μάχας, μὲ Χατζῆ Χρήστον εἰς τὸ Ἴππικὸν
 μὲ Χατζῆ Μιχάλην ὁμοίως καὶ μὲ Παπάζογλου. Ἐχρημάτισεν καὶ ὑπὸ τὰς
 ὁδηγίας τοῦ ὑποφαινομένου ἕναν ὀλόκληρον χρόνον εἰς τὴν ἐμπιστευθεῖσάν
 μοι χιλιαρχίαν ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Γεώργιον Σκουρτανιώτην, καὶ παρευρέθη
 εἰς τὰς μάχας τοῦ Ἀνηφορίτου, Ὠρωποῦ, Θηβῶν καὶ τελευταῖον τῆς Πέτρας.
 Ἐφάνη ἄριστος στρατιώτης ἀνδρείος καὶ πρὸς τοὺς ἀνωτέρους του εὐπειθής.
 Κατ' αἰτησίην του καὶ ὡς πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀπαραίτητον χρήσιμον τὸν ἐφοδιά-
 ζομεν μὲ τὸ παρὸν μας διὰ τὴν ἀχρησιμεύσασθαι ὅθεν καὶ οὐκ ἀνήκει. Ὁμο-
 λογοῦμεν ὅτι καὶ εἰς τὴν μάχην τῆς Πέτρας ἐπὶ Ἰζήμ Πασσᾶ ἔλαβεν μίαν ση-
 μαντικὴν πληγὴν κατὰ τὸν δεξιὸν πόδα, καὶ ἔκαμε περίπου τῶν τριῶν μηνῶν
 διὰ τὴν ἰατρευθῆναι.

Ἐν Μούλκι, τὴν 20ὴν Ὀκτωβρίου 1841.

(ὕπογρ.) μῆτρος στάμου
 λοχαγός

Ὁ ὑποστράτηγος
 (ὕπογρ.) νικολαὸς κριεζιώτης

Ὅτι γνήσιαί αἱ ὑπογραφαὶ τῶν Κ. Κ. Νικολ. Κριεζιώτου ὑποστρατήγου
 καὶ Μήτρου Στάμου λοχαγοῦ.

Θῆβαι, 31 Ὀβρίου 1841.

Ὁ Δήμαρχος Θηβαίων

(Τ.Σ.) (ὕπογρ.) Σταμέλος Ν. Βριζάκης

(Γεν. Ἀρχεῖα τοῦ Κράτους, Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν, Ἀριστεῖα, 1841,
 φ. 6, τετρ. 83.)

Α. Σ.

3. ΚΩΔΙΞ ΣΧΟΛΕΙΩΝ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΚΛΕΙΣΟΥΡΑΣ

(1830 — 1926)

Ἡ Κοινότης Κλεισοῦρας εἶναι κάτοχος κώδικος, ὁ ὁποῖος διὰ τὴν ἱστο-
 ρίαν τῶν Σχολείων ἐπὶ τουρκοκρατίας ἀπὸ τοῦ 1830 κέξῃς δύναται νὰ ἀποβῇ
 χρησιμώτατος, ὅπως ἐπίσης καὶ διὰ τὰ κύρια ὀνόματα καὶ ἐπωνύμια τῆς κω-
 μοπόλεως ταύτης. Ἀρκετὰ λεπτομερῆ περιγραφὴν τοῦ κώδικος τούτου βλέπε
 εἰς τὸ βιβλίον « Ἀρχεῖα καὶ Βιβλιοθηκὴ καὶ Δυτικῆς Μακεδονίας » σελ. 131 - 132.
 Ὡς σημειοῦται ἐκεῖ, εἰς τὸν κώδικα τοῦτον ἀναγράφονται αἱ ὑπὲρ τῶν σχο-
 λείων τῆς Κλεισοῦρας εἰσπράξεις καὶ δωρεαὶ κυρίως μὲν καὶ λεπτομερῶς τῶν
 ἐτῶν 1834 - 1850, ὀποριαδικῶς δὲ τῶν ἐπομένων μέχρι καὶ τοῦ 1926. Λογαριασμοί
 τινες ὁμοῦς ἀναφέρονται καὶ εἰς τὰ ἔτη 1830 - 1833. Ὁ κώδιξ φέρει ἔξωθεν τὸν
 μεταγενέστερον καὶ μόνον ἓν μέρος πρὸς τὸ περιεχόμενον του ἀνταποκριόμε-
 νον τίτλον: Βιβλίον Ἰσολογισμῶν τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου

Κλεισούρας ἀρχόμενον ἀπὸ τὸ ἔτος 1834. Χειρόγραφα πρακτικῶν Σχολικῆς Ἐφορείας. Σχολικὴ Βιβλιοθήκη Κλεισούρας». Πραγματικῶς ἐλάχιστα πρακτικὰ περιέχει καὶ μόνον τῶν νεωτέρων χρόνων.

Ἡ σφραγίς τοῦ σχολείου, τοῦ «Ἐλληνομουσείου» ὅπως τὸ ὠνόμαζον ἐπισήμως, φέρει τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγ. Σπυρίδωνος, πέριξ δὲ τὴν ἐπιγραφήν: ΣΦΡΑΓΙΣ ΕΛΛΗΝΟΜΟΥΣΕΙΟΥ ΚΛΕΙΣΟΥΡΑΣ· ἄνωθεν δὲ τῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγ. Σπυρίδωνος ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: Ο ΑΓΙΟΣ ΣΠΥΡΙΔΩΝ. Πρβλ. τὴν παρτιθεμένην ἐνταῦθα εἰκόνα 1.

τὸ ἔργον τῆς ἑκδόσεως. Μητρικὴ ἀρχεὶα.	64.	20,032.	20.
ἡνὶ ἐκδοματικῶν παρτίδα.	66.	47,000.	,
<u>ἔξισωσις.</u>	ἔρ.	124,400.	,
Φ. Κ. Α. Δ. Δ.		πρὸ 20. ἑκατ.	
ὁδωροῦμεν τὸν ἵνα δὲ			
καὶ σφραγίσαντες αὐτὸν ἕσοσμη.			
Ἰερομ. Γεώργ. Σερ.			
καθ. Γεώργ. Σερ.			
πλάσιος μετ. Γεώργ.			
ἀπὸστ. Π. Ρωμ. Γεώργ.			

Εἰκ. 1. Ἐκ τοῦ κώδικος τῆς Κοινότητος Κλεισούρας. Θεώρησις λογαριασμῶν.

Αἱ σελ. 24-39 περιέχουν ὀνομαστικὸν κατάλογον τῶν μετὰ τὸ ἔτος 1850 συνδρομητῶν τῶν σχολείων Κλεισούρας. Ὡς πρόλογον τοῦ καταλόγου τούτου συναντῶμεν ἐν σελ. 23 τὸν ἑξῆς:

Πρόλογος

«Οὓς μὲν προέγνω, τούτους καὶ προώρισεν, οὓς δὲ προώρισε τούτους καὶ ἐκάλεσε». Ἀπόστ. Π. Ῥωμαίους Κεφ. η΄.

«Τὸ κήρυγμα τῆς ὀρθοδόξου ἡμῶν πίστεως, ἀδελφοί, εἶναι ἔργον βαρῶ, εἶναι ἔργον δύσκολον, καὶ διὰ νὰ κηρυχθῇ καθὼς πρέπει, καὶ νὰ λάβῃ τέλος,

Δουνας		1842.		0' Αναστάσιος εφ'ημ	
Μην.	Ημερ.			Ατ.	Γρόσια· ιαφ
Μαΐου	1.	Εὐς τῶ Γενικοῦ Διατάξεως. δια' τα' φε' αἰθ'ν' γε' ομε. φ. 500.	50.	5,750.	·
1842. Περὶ	30.	· τῶν ἑσόδων ἢ ἔξοδων ἀπ' ἰδίᾳ. δια' χρονικοῦ ἴσπου ἐν σήμερον ²⁰ φ. 40. α. 12	58.	430.	·
· · ·	·	· τῶν αἰθ'ν'. δια' τα' 500. φ. ἀδυνατηροῦντα φ' τα' τρ. 12. ἀνα' 2	58.	250.	·
· · ·	·	· τῶν ἰθ'των. δια' ἴσπου φ. 250 ἐν 30. Περὶ φ. 80. α. 11.	62.	6430.	·
1842. Περὶ	30.	· τῶν αἰθ'ν'. δια' ἴσπου φ. 250. ἐν 30. Περὶ φ. 25. α. 11.	62.	278.	·
					<u>9869.</u>

Δουνας		1842.		0' Ἰωάννης πάσα	
Μην.	Ημερ.			Ατ.	Γρόσια· ιαφ
Μαΐου	1.	Εὐς τῶ Γενικοῦ Διατάξεως δια' τα' γε' ομε. φ. 100. 8. 96.	50.	1,150.	·
1842. Περὶ	30.	· τῶν ἑσόδων ἢ ἔξοδων ἀπ' ἰδίᾳ. δια' χρονικοῦ ἴσπου ἐν σήμερον ²⁰ φ. 8. α. 12	58.	96.	·
· · ·	·	· τῶν αἰθ'ν'. δια' τα' φ' 100. ἀδυνατηροῦντα φ' τα' τρ. 12.	58.	50.	·
· · ·	·	· τῶν ἑσόδων. δια' δι' ἀνοικηροῦντα φ. ἐν χιλιᾶδων.	57.	1296.	·
· · ·	·	· τῶν ἑσόδων τῶν βασίλων. δια' ἐν 12. Περὶ φ. 200.	57.	704.	·
· · ·	·	· τῶν ἀπ' ἀνοικηροῦντα φ. ἐν χιλιᾶδων.	57.	2,000.	·
					<u>2096.</u>

Εἰκ. 2. Ἐκ τοῦ κώδικος τῆς Κοινότητος Κλεισιούρας

χρειάζεται μεγάλην δύναμιν, καὶ μ' ὄλον τοῦτο ὁ Θεὸς δὲν ἠθέλησε νὰ δώσῃ αὐτὸ τὸ ἔργον εἰς τοὺς ἄρχοντας καὶ εἰς τοὺς πλουσίους, οὔτε εἰς τοὺς βασιλεῖς καὶ τυράνους, χρειάζεται σοφίαν μεγάλην, προκοπὴν εἰς τὸ λέγειν, καὶ ὁ Θεὸς δὲν τὸ ἐχάρησεν οὔτε εἰς τοὺς φιλοσόφους, οὔτε εἰς τοὺς ῥήτορας. ἔκεινοι, οἱ ὅποιοι ἀνεδέχθησαν αὐτὸ τὸ ἐπίπονον καὶ βαρὺ ἔργον, καὶ ἔλαβαν αὐτὸ τὸ μέγα ἐπάγγελμα ἀπὸ τὸν Θεὸν ἦσαν ἰδιῶται, ἀμαθεῖς, πτωχοί, ψαρὰδες, καὶ ταύτην τὴν οἰκονομίαν δὲν τὴν ἔκαμεν ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ δι' ἄλλο τι, παρὰ διὰ νὰ νικοῦν οἱ ἄσσοφοι τοὺς σοφοὺς, οἱ ἰδιῶται καὶ πτωχοὶ τοὺς βασιλεῖς καὶ δυνάστας, διὰ νὰ μὴ δύναται νὰ εἴπῃ κανεὶς δι' ἡ πίστις τῶν χριστιανῶν ἀπλώθη εἰς τὸν κόσμον μὲ τὴν ἀνθρώπινον σοφίαν. τοιαῦτα μέσα προώρισεν ὁ Θεὸς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἔκλεξε διὰ νὰ κηρύξουν εἰς ὅλα τὰ ἔθνη τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, ἕνα μέσον ὅμοιον ἔκλεξε εἰς τὸν σήμερον ἑορταζόμενον ἱεράρχην καὶ θαυματουργὸν ἅγιον Σπυρίδωνα, αὐτὸς ἦταν ἀμαθέστατος, καθὼς διδασκόμεθα ἀπὸ τοὺς πατέρας τῆς Ἐκκλησίας μας. ἀλλ' ὁ Θεὸς διὰ τὴν ἀγιότητά του, διὰ τὰς ἀρετάς του, τὸν προώρισεν πρὶν νὰ γεννηθῇ ἀκόμη διὰ νὰ κηρύξῃ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν, καὶ δὲν ἐπῆγεν οὔτε ἐδίδαξεν εἰς πολλὰ μέρη τοῦ κόσμου, καθὼς οἱ ἀπόστολοι, ὑπῆγε δὲ ἐκεῖ μόνον, ὅπου ἦτον ὁ κόσμος ὅλος, ὑπῆγε εἰς τὴν Νικαίαν μεγάλην πόλιν τῆς Βιθυνίας, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε συναχθῆ ὅλη σχεδὸν ἡ οἰκουμένη, ἐκεῖ ἐκήρυξε τὴν πίστιν τῶν χριστιανῶν, ὄχι μόνον μὲ λόγους, ἀλλὰ καὶ μὲ θαῦμα παράδοξον, κατεντροπίασεν τὸν δυσεβῆ Ἄρειον, καὶ τοὺς ὁμόφρονάς του, καὶ ἑστερέωσεν εἰς τὴν εὐσέβειαν ὄλους τοὺς χριστιανούς, εἰς μεγάλην ἀνομβρίαν ἔκαμε τὸν οὐρανὸν μὲ τὰς πρὸς Θεὸν δεήσεις του νὰ βρέξῃ, ὅφιν εἰς χρυσοῦν μετέβαλε, τὸν Βασιλέα Κωνσταντῆν.

3' Γεν' Ειδω'		1843.		Δαβέν'		
Μην'	Ημε'					
Νοεμβρ.	30.	Πρότ' τῶ Γύργ τῆς Ἡάσας. διὰ χρονικοῦ ἔκεδ' . . .	57.	430.		
Δεκεμβρ.	15.	Ἐπί τῶν ἐσόδων 3' ἐσόδων παρτίδων. διὰ τῶ 500. φ. ἐξέλιπον β' τῶ τῶ 11.	62.	500.		
	α.	Τῶ Γύργ τῆς Ἡάσας. διὰ φ. 250. ἐπικύσ. σήμερον ἔματ' ἡμέτ' τοῦτον τὸν ὡς 30. β' τῶ τῶ φ. 260 . . . φ. 2860.				
1844.	Νοεμβρ.	30.	Τῶ Ἰδίου. διὰ τῶ Λουκά φ. 250 ἐπικύσ. σήμερον ἔματ' μὴ τῶ ἴδιον ἡν ὡς 30. τῶ τῶ φ. 275. α. 11. φ. 2025.	64.	5885.	
					6865.	
εἰς 2000'. ἔγγυθὸς ὁ Κώδης ἠρημύσθη. (1843.)				Δαβέν'.		
Νοεμβρ.	30.	Λοτὸ Γιαννικῆν' Δαβέν'. ἐπὶ τῶ ἴδιον ἀνεκτατοῦ χρέος μὴ τῶ ἔγγυθὸς τῶ Λουκά σὺ τῶ τῶ	55.	2000.		
		Τῶ Γύργ τῆς Ἡάσας διὰ χρονικοῦ ἔκεδ' . . .	57.	96.		
					2096.	

Εἰκ. 3. Ἐκ τοῦ κώδικος τῆς Κοινότητος Κλεισούρας

τιον ἰάτρευσεν ἀπὸ τὸ πάθος του, τὸν μονογενῆ υἱὸν μιᾶς χήρας ἀνέστησε, ρεύματα ποταμῶν ἐμπόδισε, πεινασμένους ἔθρεψε, καὶ ἄλλας πολλὰς παραδόξους θαυματουργίας ἔκαμεν ἐν ὄσῳ ἔζη, καὶ διὰ τοῦτο ὠνομάσθη, καὶ ὀνομάζεται παρὰ πάντων τῶν εὐσεβῶν θαυματουργός, καὶ ὄχι μόνον τότε ἐθαυματούργησε, ἀλλὰ καὶ τώρα θαυματουργεῖ παραδόξως τὸ ἱερὸν λειψανόν του εἰς ἐκείνους, οἱ ὅποιοι τὸν πιστεύουν, καὶ τὸν προσκυνοῦν μετὰ ἀνύψιν ψυχῆς καὶ εὐλάβειαν, ὅλας ταῦτας τὰς ἀγίας θαυματουργίας του, καὶ τὰς ὑπὲρ φύσιν ἀρετὰς του, τὰς ἀφήνω σήμερον διὰ τὸ στενὸν τοῦ καιροῦ, καὶ γυρίζω τὸν λόγον μου εἰς ἐκείνους τοὺς φιλομαθεῖς καὶ φιλοπάτριδας, ἐγχωρίους τε καὶ ξένους, οἱ ὅποιοι συνέδραμον τὸ Σχολεῖον μας, ὁ μὲν μετὰ πολλὰ, ὁ δὲ μετὰ ὀλίγα, καὶ εἰς τὸν καιρὸν τῆς οἰκοδομῆς του, καὶ εἰς τὸ λάσσον του, ἐν πρώτοις λοιπὸν ὁ εἰς Βουκουρέστιον πληρώσας τὸ κοινὸν χρέος μακαρίτης Σωφρόνιος Μουρτζιούλα ἔδωκε.

Σελ. 24-39, ὡς ἐλέχθη, περιέχουν κατάλογον τῶν συνδρομητῶν τῶν σχολείων, εἰς τὸ τέλος δέ, σελ. 39, ὑπάρχει ἡ ἐξῆς μεταγενεστέρα σημείωσις :

«Σημ'. Ὡς γνωστὸν τῷ 1866 πυρποληθέντων τῶν σχολείων μας, διὰ κοινῆς συνεισφορᾶς τῶν πολιτῶν ἀνεκτίσθη τὸ ἐλ. σχολεῖον, ἐπεσκευάσθη τὸ δημοτικὸν σχολεῖον καὶ ἐκ θεμελίων ἀνιδρύθη τὸ Παρθεναγωγεῖον μας. Ἄτυχῶς ὅμως ὁ κατάλογος τῶν εὐεργετῶν δωρητῶν καὶ συνδρομητῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀπωλέσθη. Οὐχ ἦν τὸν ἢ μνήμη καὶ τῶν εὐεργετῶν δωρητῶν καὶ συνδρομητῶν ἐκείνων διαμενεῖ εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον ἀγείρωσ καὶ ἀληστος. Αἰωνία αὐτῶν ἢ μνήμη.

Ἐσχάτως δὲ κατὰ τὸ 1875 ὁ σείδημος Σίμος Σιμώττας διὰ διαθήκης του ἐδωρήσατο εἰς τὰ ἐκπαιδευτήρια ἡμῶν fior. 1000.

Μέγας ευεργέτης τῶν ἐλ. σχολείων μας ἐγένετο ὁ ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει Παννάκης Σ. Σιμῶντα ἐξασφαλίσάμενος ὑπὲρ αὐτῶν ἐν τῇ Ἐθνικῇ τῆς Ἑλλάδος Τραπεζῆ φράγκα χρυσά 25.000. »

Κατόπιν ἀκολουθεῖ καταγραφή τῶν συνδρομῶν διαφόρων ὑπὲρ τῆς συντηρήσεως τῶν σχολείων μέχρι τῆς σελίδος 42. Σελ. 46 περιέχει κατάλογον τῶν βιβλίων, τὰ ὅποια ἐδώρησαν διάφοροι εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Σχολείου, τὸν ὅποιον καὶ παραθέτομεν ἐνταῦθα :

	Σελ. 46 : Ὅσοι ἀφιέρωσαν διάφορα βιβλία.	
ὁ μακαρ.	Παπακώστας Ντούλη διάφορα βιβλία εἰς τόμους	76
ὁ ἐν	Ἰασίῳ τῆς Μολδαυῆς Ἔρχων κύρ Θεόδωρος γαίκα βιβλ. εἰς τόμους	200
ὁ μακαρ.	Νίτσας Ἰωάννου Λέκου ἐν σῶμα Λεξικά τοῦ Ἀν- θίμου Γαζῆ τόμους	3:
	ὁ αὐτὸς ἐν σῶμα Γεωγραφίας τοῦ Λωρέντη ὁμοῦ μέ τὸν Ἄτλαντα εἰς τόμους	3:
ὁ ἐν	Ζέμωνι ἐντιμότητος κύριος Δήμκας Κώστα Τζέκου ἐν σῶμα Γεωγραφίας τοῦ Λεριώτη ὁμοῦ μέ τὸν Ἄτλαντα εἰς τόμους	3:
ὁ κύριος	ὁ αὐτὸς τὴν σφραγίδα τοῦ σχολείου μας Γεώργιος Ἰωάννου Λέκου ἐν σῶμα Γεωγραφίας τοῦ Λωρέντη ὁμοῦ μέ τὸν Ἄτλαντα ἔτι ἐν σῶμα Ἐγκυ- κυκλοπαιδ. Σ. Κομμητὰ	14
ὁ ἐν	Βιέννη ἐντιμότητος κύριος Ἰωάννης Βέλκου Νάν- τζου ἐν σῶμα λεξικά τοῦ Κοῦμα εἰς τόμους	2
ὁ ἐν	ὁ αὐτὸς μίαν παλαιάν ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος εἰς τόμ.	1
ὁ ἐν	Ἀθῆναις ἀποβιώσας Σοφολογιώτατος Ἀρχιμανδρί- της Νεόφυτος Δοῦκας διάφορα βιβλία εἰς τόμους	37
ὁ	λογιώτατος κύρ Πέτρος Ἀναστασίου Κάρζια τέσσαρα σώματα τῆς Ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς εἰς τόμους	12
ὁ μακαρ.	Δημήτριος Ν. Δάρβαρις διάφορα βιβλία εἰς τόμους	160
ὁ ἐν	ὁ αὐτὸς τόμους κατηχήσεων Ἀθῆναις εὐγενέστατος κύρ Γεώργιος Πεντάδης Δάρβαρης τόμους	200 5
ὁ	ἐξοχώτατος κύριος Γεώργιος Κώτα μίαν Δόπιαν Σκριτοῦραν καὶ ἐν παίγνιον τῆς φαντασίας εἰς τόμους	2
ὁ	λογιώτατος κύρ Στέφανος Σύμου Συμῶτα συνόψεις τῶν παιδῶν καὶ ἓνα χάρτην τῆς Ἑλλάδος εἰς τόμους	28
ὁ ἐν	Βιέννη εὐγενέστατος κύρ Ἰωάννης Μάρκου Δαρβά- ρεως, τοῦ καὶ Πεντάδης, καὶ ὑπάλληλος τοῦ Κοινο- βουλίου τῆς κάτω Ἀουστρίας τόμους σχεδὸν τρια- κοσίους	300
οἱ ἐν	Ἀθῆναις κύριοι Γρηγόριος Παπαδόπουλος, καὶ Μι- χαὴλ Ντούμπα 5. σώματα ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Γολσμῆθ. ἔτερα — 4. σώμ. ἱστορίας νεωτέρας τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Κύτλη. ἔτι — 1: σῶμα Γεωγραφίας τοῦ Λωρέντη μέ τρεῖς Ἄτλαντας καὶ ἔτερα ἄλλα διάφορα βιβλία.	

Εἰς τὴν σελ. 48 καταγράφονται τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Γ. Λέκου τὸ 1858 δωρηθέντα βιβλία ὡς ἔπεται :

1858. Ἰουνίου 4.

Ἀφιέρωμα τοῦ μακαρίτου Ἰωάννου Γ. Λέκου εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Σχολήν.

1. σῶμα Πτολεμαίου εἰς τόμους 3:	1. » Λυσίου ρήτορος	1
1. » Πλουτάρχου 6:	1. » Ἡρωδιανου	1
1. » Πλουτάρχου Παράλληλοι βίοι 9:	1. Ἰσίου ρήτορος	1
1. » Ἀριστοφάνους Κωμωδίαί 3.	Κοῖντου τοῦ μεθ' Ὀμηρον	1
1. » Ἀνθολογία ἑλληνική 3.	Αἰσωπείου Μύλωνος	1
1. » Ἰσοκράτους 3.	Ἀπολλοδώρου	1
1. » Δίωνος Κασσίου 4:	Μάρκου Ἀντωνίνου	1
1. » Ξενοφώντος 6.	Βιβλίον μυθιστόρημα	1
1. » Ἀριστοτέλους ἅπαντα 6.	Ἀππιανου	1
1. » Παισανίου 3:	Ἀπόκρυφα τῶν Παρισίων	1
1. » Διογένης Λαερτίου 2:	Ἱερὸν καὶ θεῖον ἀπάνθισμα	1
1. » Διοδώρου Σικελιώτου 6:	Ἐπιτομὴ ἑλληνικῆς ἱστορίας	1
1. » Ἀθηναίου Δ. 4:	Γενικὴ ἱστορία	1
1. » Δημοσθένους ἅπαντα 3:	Θεοφράστου χαρακτηρες	1
1. » Λουκιανου ἅπαντα 4.	σύνοψις . . . Κούμα	1
1. » Διονυσίου Ἀλικαρνασέως 6.		132
1. » Στράβωνος 3.		
1. » Στουβαίου 3.		
1. » Πολυβίου 4.		
1. » Ἐγκυκλοπαιδεῖα Κομητᾶ 10.	Τὰ ἀντικρὺ τόμ. 132	
1. » Φιλοσοφία Βάμβρα 1.	Σχόλια εἰς Εὐρυπίδην	1
1. » Ἀππιανου 4.	Μελλάνυμφι	3
1. » Γεωγραφία Χορτάκι 1.	Ἀριθμητικὴ Κούδη	1
1. » Γεωμετρία Βάφα 1.	Στοιχεῖα Λατινικῆς Γλ.	1
1. » Γαλλικὴ ἐγκυκλοπαιδεῖα 1.	Ἀρχαιολογία Ρόνισσον;	1
1. » Ἱστορία Γαλ. ἐπαναστάσ. 2:	Ἀριθμητικὴ Κάλαμ.	1
1. » Ἡροδότου 3.	Ἄτλαντες Γεωγραφικοὶ	1
1. » Αἰλιανου 1	Γαλλικὴ Γραμματικὴ	1
	διάφορα φυλλάδια δέκα	10
	τόμ. 152 —	152

Σελὶς 47 περιέχει τὸν Ἐπίλογον, τὸν ὁποῖον καὶ παραθέτομεν.

Ἐπίλογος

Αὗτοι εἶναι οἱ φιλόκαλοι καὶ φιλόμουσοι, οἱ ὁποῖοι συνέδραμον ἕως σήμερον καὶ ἐβοήθησαν ἀμφοτέρω τὰ σχολεῖα μας, ἀπὸ τοῦς ὁποῖους μερικοὶ συνέδραμον ὄχι μόνον εἰς αὐτά, ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἀγίας ἐκκλησίας μας, καθὼς οἱ ἐν Ζέμονι τζικάδες μὲ φελόνια καὶ στιχάριον πολῦτιμα, ὁ μακαρίτης Νικόλαος Ἰωάννου Λέκου μὲ ἀργυροχρυσομένον δισκοποτήριον, ἱερὰ καλύματα, φελόνιον, καὶ μὲ ἄλλα λαμπρὰ καὶ πολυτελεῖ ἄμφια. ἐκτὸς τούτων συνέδραμον τὰς ἐκκλησίας μας καὶ ὁ μακαρίτης Πέτρος Χατζῆ Σύμου καὶ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ὁ ἐντιμότατος κύριος Γεώργιος Κώκου, ὁ μὲν μακαρίτης Πέτρος, μὲ φελόνιον, στιχάριον, ἐπιτραχήλιον, ἐπιμάνικα τὰ ὁποῖα ὅλα εἶναι καὶ ὠραία καὶ πολῦτιμα, ὁ δὲ Γεώργιος Κώκου μὲ ὠραιότατα ἐξαπτέρυγα καὶ μὲ τὸν τί-

μιον Σταυρόν, ὡς τὰ βλέπομεν. ὅλους λοιπὸν αὐτοὺς ἢ πάντα τὰ ἀγαθὰ χορηγοῦσα θεία πρόνοια, εἴθε νὰ διατηρῇ, σκέπη τε καὶ φυλάττη, διὰ πρεσβειῶν τοῦ σήμερον ἑορταζομένου ἀγίου καὶ θαυματουργοῦ ἀγίου Σπυρίδωνος, καὶ διὰ τῶν εὐπροσδέκτων εὐχῶν καὶ δεήσεων τοῦ πανιερωτάτου καὶ σεβασμιωτάτου ἡμῶν ἀσθέντου καὶ Δεσπότη κυρίου κυρίου Νικηφόρου ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ ἀπὸ κάθε ἐναντίαν περίστασιν καὶ νὰ ἀνταποδώσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν εἰς τὰ σχολεῖα καὶ ἀγίας ἐκκλησίας μας, συνδρομὴν των καὶ βοήθειαν μυριοπλάσιον, χαρίζουσα αὐτοῖς ὑγείαν πολυχρόνιον εὐδαιμονίαν ἀμετάπτωτον, καὶ καταγράφουσα τὰ τίμια αὐτῶν ὀνόματα μετὰ τῶν δικαίων· αὕτη ἡ θεία πρόνοια εἴθε νὰ ἐπινεύσῃ καὶ εἰς τὰς ψυχὰς τῶν ἐπιλοίπων συμπατριωτῶν μας, παρόντων τε καὶ ἀπόντων, διὰ νὰ προσφέρωσι καὶ αὐτοὶ τοὺς ἐπὶ τὴν γεννήσασαν καὶ θρέψασαν αὐτοὺς πατρίδα κατὰ δύναμιν καὶ κατὰ προαίρεσιν βοήθειάν των, διὰ νὰ εἴμεσθα ὅλοι ἕν μέλος προστάται τῶν καλῶν, ζηλοταὶ καὶ καλοθεληταὶ τῆς πατρίδος, ὑπέρμαχοι τῶν σχολείων, καὶ τῶν ἀγίων ἐκκλησιῶν, καὶ τέλος διὰ νὰ μείνουν ἀθάνατα τὰ τίμια ὀνόματά μας, μνημονευόμενα καὶ παρὰ τῶν ἀπογόνων μας, καὶ ἐπαινούμενα καὶ θαυμαζόμενα ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος τούτου ἀμήν.»

A. Σ.

4. ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΤΕΡΙΝΗΝ

1. Τὸ παρακάτω τραγοῦδι τραγουδιέται τὴν Πέμπτη τὸ βράδυ ὕστερα ἀπὸ τὸ ἀνάπιασμα τῶν προζυμιῶν γιὰ τὸ γάμο. Τραγουδιέται στῆς νύφης τὸ σπίτι καὶ γύρω ἀπ' τὸ προζύμι. Τὸ μέλος τοῦ τραγουδιοῦ εἶναι ἐντελῶς ἰδιότυπο, καὶ εὐλόγως προκαλεῖ τὰ ἀναφυλλητὰ τῆς νύφης καὶ τοὺς λυγμοὺς τῶν γονέων της.

*Ἡ περιστερούλα ἡ νύφη μας κἀθίτι στοὺν κλώνου
καί μιν λαλεῖ.*

*Ὁῦδι νιὸ φουβᾶτι κι' οὔδι ἄγουρουν
Ὁῦτι ντ'μπιθιρά της κι' οὔδι τὸν πιθιρό.
Κι' ἀντραδέρφη της καί μιν λαλεῖ
— Σήκου νύφη μ, κι' ὄι' ἔφιξι,
σῆκου νὰ ζυμώσης ἰννιὰ φουμά,
νὰ ξιπροβουδίσσης ἰννιὰ βουσκοῦς
κι νὰ καρτερέσης ἄλνοὺς ἰννιὰ.*

2. Τραγοῦδι ποὺ τραγουδιέται στῆ γιορτὴ τοῦ Λαζάρου.

*N - ὄντας κίνησι οὐ Μάρκουσ
ν - ἀπ' τὴν δικατιὰ. (δὶς)*

*Κι τὴν κόνα παραγγέλνει
— Κόνα μιν, νὰ φκιασῆς δείπνου
κι νὰ καρτιρέις,
ὥσπου λάλησαν τ' ἀρνίθια,
λάλει ὄρνιθιο. (δὶς)
Τὰ σκυλιὰ χτυποῦν τὶς πόρτις,
— Κόνα, μ' ἄνοιξι,*

Κόνα μ', ποῦ ἔν' τὰ μπιλετζίκια σ'
κὶ τὰ κόλμπα σου.

— Μοῦ τὰ πῆραν τὰ κουρίτσια
γιατὸν Λάζαρου. (δὶς)

3. Νανούρισμα, Παρμένο ἀπὸ πρόσφυγας ἐκ Χιλῆς Κων)πόλεως.

Ἔλα ὕπνε κ' ἔπαρέ το | καὶ παέ το στοὶ μπαχτσέδες·
γιόμοσ' το καὶ τὶς κόρφοι του | λουλούδια καὶ κουτζέδες.

Νάνι τὸ γιαβρί μου, νάνι | νάνι, νάνι, νάνι, νάνι.

Μῆ μᾶς τὸ φέρης κίτρινο, | μῆ μᾶς τὸ φέρης ἄσπρο
νὰ μᾶς τὸ φέρης κόκκινο, | τριαντάφυλλο ροδάτο.

Ὁ ὕπνος θρέφει τὰ παιδιὰ | κὶ ἡ ἄγεια τὰ μεγαλώνει
καὶ ἡ κυρὰ ἡ Παναγιὰ | θὰ μᾶς τὰ μεγαλώνει.

Νάνι - νάνι τὸ μουρό, | νάνι, νάνι, νάνι, νάνι.

4. Ὁ Κλειδωνας στὰ Ρυάκια τῆς Κατερίνης. Σωστό πανηγύρι ἔχει τὴ μέρα αὐτὴ τὸ χωριό. Μόλις ἡ γύρω φύση ἄρχισε νὰ παίρνη τὸ πιὸ γλυκὸ ρόδινο χρῶμα ἀπ' τὶς πρῶτες ἀχτίδες τοῦ ἡλίου, ὅλα τὰ μικρὰ κοριτσάκια τοῦ χωριοῦ ὁμορφοχτενισμένα καὶ στολισμένα μὲ τὶς πιὸ ὀμορφες λουλουδιένιες τουαλέττες τοὺς καὶ μὲ τοὺς τέντζερες στὸ κεφάλι, ποὺ καὶ αὐτὸ ἦταν στολισμένο σὰν ἀνθόκηπο, περιφέρονται ἀπὸ τὰ σπίτια τῶν πιὸ ἀρχόντων, τραγουδώντας μὲ ἐξαιρετικὰ χάρι καὶ χορεύοντας τὰ κλειδῶνα μὲ τὸ παρακάτω τραγούδι :

Ἄϊος Γιάννιος. Στανροβότανο, | στανροκλειδῶνο,
ποιοὺς σὲ φύτεψε καὶ σμαράγγιασες
καὶ κιτίρνισες ;

— Γέρος μ' ἔσπιρνε, γριὰ μὲ θίριζε,
πέντε παπαδιές, ἕξ καλογριές
ἔτρωγαν τυρὶ τὴν Παρρασκηνή·
ἔφαγα καὶ γὼ καὶ κιτίρνια
καὶ σμαράγγιασα.

Εἶναι νὰ θαυμάζει κανένας τὰ μικρὰ αὐτὰ κοριτσάκια τοῦ χωριοῦ μὲ τὴ βαθεῖα πίστη πῶχουν στὸ γέρο-κλειδῶνα, στὴν αἰώνια αὐτὴ γιορτὴ τῆς φυλῆς μας, γιατί τοὺς ὑπόσχεται καλύτερο, ωραιότερο μέλλον· ἕναν ὠραῖο νέο μὲ μαῦρα μαλλιά, ἄς εἶναι καὶ πολιὸς καὶ μὲ ξανθὰ σὰν κύμα μαλλιά· Ἀφοῦ οἱ τέντζερες μὲ τὰ ριζικὰ ξενύχτησαν ὅλοι μαζί στὸ σπίτι, ποὺ αὐτὰ ἀπὸ πρωτύτερα εἶχαν διαλέξει, τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωῖ μὲ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου, ξεκίνησαν, τραγουδώντας σὰν σωστὸ συμπεθερικό, γιὰ νὰ ἐπισκεφθοῦν ὅλες τὶς βρῦσες τοῦ χωριοῦ.

Ἦστερα ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀπαραίτητη ἐπίσκεψη ἔστησαν τρικούβεργο χορὸ στὴν ἀυλὴ ἑνὸς σπιτιοῦ τῶν κοριτσιῶν, τραγουδώντας γεμάτα χαρὰ τὸ παραπάνω τραγούδι, γιατί μέσα κεῖ στοὺς τέντζερες μὲ τὸ νερό, μὲ τὰ ξυνόμηλα καὶ τὰ ξυνοκορόμηλα ποὺ εἶχαν, βρῆκαν τὴν τύχη τοὺς.

5. ΕΝΘΥΜΗΣΕΙΣ

1. Ἐνθυμήσεις τοῦ 1798-1816

Οἱ παρακάτω ἐνθυμήσεις βρίσκονται στίς σελ. 7·14 καὶ 16 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 38 χειρογράφου τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.¹⁾ Αἱ ἐνθυμήσεις γενικά εἶναι ἱστορικά σημειώματα συνήθως γραμμένα ἀπὸ τὸν Παπᾶ τοῦ χωριοῦ ἢ ἀπὸ κανένα μοναχό. Ὁ ὄρος αὐτὸς «ἐνθυμήσεις» προέρχεται ἀπὸ τὴ συνήθεια νὰ ἀρχίζουν μὲ τὴ φράση «γράφω γιὰ ἐνθύμηση», ἢ κάποια ἀνάλογη, ὅπως π. χ. αὐτές πού μελέτησα παρακάτω: «Ἴδου γράφω τινὰ συμβάματα καὶ νὰ ἴδῃ τινὰς νὰ ἀναγνώθῃ νὰ δίδῃ ἀπόκρισιν σὲ κάθε ἔτον πῶς ἠκολούθησεν».

Γι' αὐτὸ δὲ καὶ τίς βρίσκουμε συχνὰ πίσω ἀπὸ τὸ ἐξώφυλλο ἱεροῦ ἢ ἄλλου βιβλίου ἢ γραμμένες σὲ πρόσθετα κάποιου χειρογράφου φύλλα. Ἡ ἱστορική τους ἀξία βέβαια δὲν εἶναι πάρα πολὺ μεγάλη. Πάντως ὁμως εἶναι σημειώσεις ἀπὸ ἄμεσα βιώματα καὶ αὐτὸ εἶναι πού ἱκανοποιεῖ ἐκεῖνον πού τίς μελετάει. Βλέπει τὴν ζωὴ τὴν ἴδια νὰ τοῦ μιλᾷ μέσα ἀπ' τὰ κιτρινασμένα αὐτὰ φύλλα, ὅπως ἀκριβῶς τὴ βλέπει νὰ ξεπετιέται ἀπὸ κάθε ἄμεσο μνημεῖο πολιτισμοῦ. Γι' αὐτὸ πρέπει νὰ τίς μελετᾷ μ' ἀγάπη ὁ ἱστορικός, πρὸ παντός ὅταν προέρχονται ἀπὸ μέρη πού τὸν συγκινοῦν, ὅπου τὸ κάθε τι τὸν ἐνδιαφέρει. Ἄλλὰ κι' ὁ λαογράφος μπορεῖ νὰ ὠφεληθῇ ἀπ' αὐτές. Οἱ ἀντιλήψεις, ἢ ψυχὴ τοῦ λαοῦ, ὅ,τι δηλ. τὸν ἐνδιαφέρει ἄμεσα, βρίσκεται ἄφθονο στὰ σημειώματα αὐτά.

Χιονίζει σὲ ἐποχὴ ἀκατάλληλη; Τὸ πρᾶγμα αὐτὸ συγκινεῖ τὸν λαὸ καὶ ὁ παπᾶς, πού τὸν ἀντιπροσωπεύει, τὸ σημειώνει σὰν ἱστορικὸ γεγονός. Περνᾶν πουλιά; Τὸ πέρασμά τους θεωρεῖται προγνωστικὸ καὶ σημειώνεται. Μὰ καὶ γιὰ τὴ μελέτη τῆς γλώσσας τοῦ λαοῦ καὶ μάλιστα τὴν ἰδιωματικὴ μπορεῖ νὰ ἔχουν ἐνδιαφέρον, ὅπως καὶ γιὰ τὰ δάνεια ξένων λέξεων ἀπὸ γειτονικοῦς λαούς.

Ἐφ' ὅσον οἱ πληροφορίες τους προέρχονται ἀπὸ βιώματα, δὲν μπορεῖ ποτέ νὰ εἶναι ψεύτικες. Γι' αὐτὸ λοιπὸν μποροῦν νὰ μᾶς χρησιμεύσουν γιὰ βᾶση κριτικῆς ἔμμεσων πηγῶν. Καὶ ἀναφέρω ἕνα παράδειγμα. Ἀπὸ τίς παρακάτω ἐνθυμήσεις ἡ 14ῃ καὶ 15ῃ ἀναφέρουν δυὸ ἀποτυχημένες ἀποστολὲς καπουτζῆ γιὰ νὰ σκοτώσῃ τὸν Ἀλῆ πασᾶ, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ μία ἔγινε τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1811 καὶ ἡ ἄλλη τὸν Γενάρη τοῦ 1812. Τίς δυὸ αὐτές ἀποστολὲς τοῦ καπουτζῆ δὲν τίς ἀναφέρει ὁ Ἀραβαντινός, ἀλλὰ κάμνει λόγο μόνο γιὰ μιὰ ἀποστολὴ, πού ἔγινε στὰ τέλη τοῦ 1812 καὶ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν αὐτοεξορία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ στὸ Τεπελένι, ἀπ' ὅπου γύρισε, ὅταν ἄρχισαν οἱ ἀποτυχίες τοῦ Ναπολέοντα μὲ τὴν ἥττα τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ στὴ Μόσχα. Ὁδηγούμενος ἀπ' αὐτὸ ἴσως ὁ Ἀραβαντινός καταλήγει στὸ συμπέρασμα, ὅτι αἰτία τῆς ἐχθρικής στάσης τῆς Πύλης πρὸς τὸν Ἀλῆ ἦταν παραστάσεις τῆς γαλλικῆς πρεσβείας στὴν Κωνσταντινούπολη, διότι ὁ Ἀλῆς εἶχε προσβάλλει τὴ γαλλικὴ σημαία στὰ Ἰωάννινα.¹⁾ Ἔχοντας ὑπ' ὄψιν ὁμως τίς δύο αὐτές ἀπο-

1. Βλ. Α. Σιγᾶλα, Ἀρχεῖα καὶ Βιβλιοθήκai Δυτικῆς Μακεδονίας (Θεσσαλονίκη 1939) σελ. 168.

1. Π. Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τοῦ Τεπελενλή, σελ. 243 κέξ.

στολές τοῦ καπουτζή, πού μᾶς ἀναφέρουν οἱ ἐνθυμήσεις μας, δὲν μπορούμε νὰ συμφωνήσουμε μὲ τὸν Ἀραβαντινὸ ὡς πρὸς τὰ αἷτια τῆς ἐχθρότητας τῆς Πύλης πρὸς τὸν Ἀλῆ, Ἀναγκαζόμεσθε νὰ ζητήσουμε βαθύτερα, γιὰ νὰ βροῦμε τὴν ἐξήγηση τοῦ γεγονότος αὐτοῦ καὶ νὰ ἰσχυρισθοῦμε, πῶς ἡ ἐχθρότητα τῆς Πύλης ὀφείλεται στὴν ἀνησυχία τῆς γιὰ τὴν ἀδιάκοπα αὐξανόμενη δύναμη τοῦ Ἀλῆ. Ἡ ἀνησυχία αὐτὴ ἦταν ἡ πυρίτιδα στὴν ὁποία τὸ ἐπεισόδιο μεταξὺ Γάλλων καὶ Ἀλῆ καὶ οἱ παραστάσεις καὶ τὰ παράπονα τῆς γαλλικῆς πρεσβείας ἀποτέλεσαν τὴν φωτιά, γιὰ ν' ἀνάψῃ καὶ νὰ φέρῃ τὰ ἀνάλογα ἀποτελέσματα.

Παραθέτομε τίς ἐνθυμήσεις αὐτές ὅπως ἔχουν στὸ χειρόγραφο, διατηρώντας τὴν ὀρθογραφία τους. Ὅ,τι εἶχα νὰ παρατηρήσω γιὰ κάθε ἐνθύμηση τὸ προσθέτω ἀμέσως μετὰ τὸ κείμενό τους. Ἡ ἀρίθμηση κατ' αὐξοντα ἀριθμὸν εἶναι δική μου.

* * *

**Ἴδου γράφω τινὰ συμβάματα καὶ νὰ ἰδῆ τινᾶς νὰ ἀναγνώθῃ,
νὰ δίδῃ ἀπόκρισιν σὲ κάθε ἔτον πῶς ἠκολούθησεν.**

1. **1798 Τὸν φεβρουάριον, πάϊσεν ὁ Ἀλῆ πασᾶς εἰς τὸ βεντήνι.**
Βρισκόμαστε δέκα χρόνια ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάληψη τῶν Ἰωαννίνων ἀπὸ τὸν Ἀλῆ πασᾶ πού ἔγινε τὸ 1788.
Βεντήνι εἶναι τὸ Βιδίνιον, πόλις σήμερα τῆς ΒΑ Βουλγαρίας στὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Δούναβη. Σ' αὐτὸ τὸ ἔτος 1798 ὁ Πασβάντ Ὀγλοῦ, γιὸς κάποιου βαΐρακτάρη τοῦ Βιδίνιου, ἀνακηρύχθηκε μόνος του πασᾶς. Ἐναντίον του ἡ Πύλη ἔστειλε πολλοὺς πασάδες μὲ ἀρχηγὸν τὸν Κιουτσούκ Χουσεῖν Καπετάν, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους ἦταν καὶ ὁ Ἀλῆ πασᾶς. ¹⁾
 2. **1798 τὸν Ὀκτώβριον ἐγείρησεν καὶ χάλασεν τὴν πρέβιζαν.**
Ὁ Ἀλῆς, ἀπὸ τότε πού ἔγινε κύριος τῶν Ἰωαννίνων, πάντα ὠνεيرهῦσαν διέξοδο πρὸς τὴ θάλασσα. Γι' αὐτὸ κολάκευε τοὺς Γάλλους καὶ ἐρχόταν σὲ συνεννοήσεις μὲ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ Ναπολέοντος, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὸ 1797 μὲ τὴ συνθήκη τοῦ Καμποφόρμιο ἦταν κύριος τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῶν ἐνετικῶν κτήσεων στὴν Ἠπειρο. Μετὰ τὴν ἐπιστροφή του ὅμως ἀπὸ τὸ Βιδίνι ἄλλαξε πολιτικὴ καὶ στράφηκε ἐνάντια στοὺς Γάλλους. Ἔτσι ἐκπλήρωσε τὸ ὄνειρό του μὲ τὴν καταστροφή καὶ τὴν κατάληψη τῆς Πρέβεζας, πού τοῦ ἔδωκε τὴ δυνατότητα νὰ καταλάβῃ καὶ τὸν ἄλλον σπουδαιότατον λιμένα τοῦ Ἀμβρακικοῦ: τὴ Βόνιτσα.
 3. **1809 νοεμβρίου 27 δ' πρωτῆ ἐσείσθη ἡ γῆ**
 4. **1810 ἀπὸ τὸν μάρτιον ἀρχήνησεν ἀκρίβεια**
10 γρόσια τὸ λουτζέκι τὸ σιτάρι
8 γρόσια τὸ καλαμπούκι
8 γρό: ἡ βρίζα
6 γρο: τὸ κριθάρι
4 γρο: ἡ βρόμη.
- λουτζέκι = παραφθορὰ τῆς τουρκικῆς λέξης ölcək (ολτσεκ) πού σημαίνει μέτρο χωρητικότητας γιὰ τίς συναλλαγές τῶν δημητριακῶν. Ἡ λέξη λουτζέκι χρησιμοποιεῖται στὴν Θεσσαλία, ἐνῶ στὴν Μακεδονία ὑπῆρχε ἡ λέξη κιλὸν (καὶ ταγάρι τὸ 1/8 κιλὸν) ἢ σινίκι. Ἡ χωρητικότητα τοῦ μέτρου εἶναι

1. Driault, La politique orientale de Napoleon, σελ. 46.

διάφορη στις διάφορες περιφέρειες. Στη Θεσσαλία π. χ. είναι 45 όκάδες, στην Κεντρική Μακεδονία 22 όκάδες, στη Φλώρινα και στο Μοναστήρι 35 όκάδες.

5. 1810 Αύγουστου 26 χάλασεν τούς τούρκους ό μόσχοβος εις τό μπατίνι.

6. 1810 Αύγουστου 22 ήλθεν ό βεζήρης 'Αλή πασάς και ό βελή πασάς εις τὰ τρίκαλλα άντάμα.

7. 1811 'Ιανουαρίου πρώτη, εις τήν λόβιτζαν χαλάσθηκεν ό τουρκος.

8. 1811 'Ιανουαρίου 30 εις τήν Βράζιανη έχαλάσθηκεν ό τουρκος.

9. 1811 τόν άπρίλλιον έστειλεν ό άληπασάς τούς έργάτας εις τήν πρέβιζαν· χιλιάδες 10.

10. 1811 τόν 'Ιούνιον ό τουρκος και ό μόσχοβος πολέμησαν. 22 χιλιάδες μοςχόβοι και τουρκοι άντάμα έχάθηκαν.

Μάχες κατά τή διάρκεια του Ρώσσοτουρκικού πολέμου του 1806-1812.

11. 1811 αύγουστου 4 παρασκευή εις ταίς έννέα ώραις άρχήνησεν ή βροχή, και έως σαββάτω βράδι, ώρα τετάρτη τής νυκτός όλοτελα δέν σταμάτησεν και ύστερα έστάθηκεν. και βυθήσκαν σπήτια εις τήν λάρισσαν 3525 μαζύ με τούς άνθρώπους όπου κατοίκουν. ήταν νύκτα. έπνίγηκαν άλόνια θημονιαίς και άλλα ζώα πολλά.

12. 1811 Ιουνίου 24 ξημερόνοντας έκαμεν κρύον πολύ όλην τήν νύκτα. κάκον.

Τό άφύσικο κρύο μέσα στον 'Ιούνιο σημαίνει όργή Θεου, «Κ α κ ό» μάς λέει αυτός που γράφει τις ένθυμήσεις.

13. 1811 τόν Νοέμβριον έπειρεν ό άληπασάς τό άργυρόκαστρον και τό γαρδίκι.

Τό 'Αργυρόκαστρο, με λίγες κώμες τής Θεσπρωτίας, δέν προθυμοποιήθηκε να ύποκύψη στον 'Αλή, ένώ όλη σχεδόν ή ύπόλοιπη χώρα ειχε δηλώσει ύποταγή. 'Ο 'Αλής δέν ήταν συνηθισμένος να ύποχωρή, μπρός σε τέτοιες άγερωχίες. 'Η Θεσπρωτία έπρεπε όλη να ύποταχθί σ' αυτόν, πρό παντός δέ τό 'Αργυρόκαστρο, γιατί ήταν ένα ισχυρό φρούριο, και τό Γαρδίκι, που ειχε μαζί του παλιούς λογαριασμούς, έπρεπε να δηλώσουν ύποταγή ή καλύτερα να καταστραφούν. Και τό κατώρθωσε. 'Αφού άπομάκρυνε με τέχνη τόν περισσότερο μάχιμο πληθυσμό, έπετέθηκε άνάντια στο 'Αργυρόκαστρο, που ύστερα από ένα μήνα πολιορκία αναγκάστηκε να παραδοθί. Τήν πτώση του 'Αργυρόκαστρού άκολούθησε ή ύποταγή των άλλων άνυπότακτων χωρίων τής Θεσπρωτίας και του Γαρδικιού. Για τό τελευταίο αυτό ό 'Αλής δέν άρκοούνταν να τό ύποτάξη, μόνο έπρεπε οι κάτοικοί του όλοι, άνδρες, γυναίκες και παιδιά, να πληρώσουν τήν προσβολή, που ειχαν κάνει τόν Αύγουστο του 1762 στην πεθαμένη πιά μητέρα του Χάμκω και στην άδελφή του Χαίνίτσα, οδηγώντας τες αιχμάλωτες στο Γαρδίκι. "Έτσι ή ψυχή τής πεθαμένης, που για τελευταία της παραγγελία ειχε αφήσει στο γυιό της τήν έκδίκηση των Γαρδικιωτών, θά ήσυχάζε στο μνήμα της και ή άδελφή του, που μέσα στο σεράϊ της στο Λάμποβο κλεισμένη διψούσε κι' αυτή έκδίκηση, θά έπαιρνε τό γιατρικό που θά τής έφερνε λίγο τήν γαλήνη.

Προδοτικά!) λοιπόν τόν Μάρτιο του 1812 συγκέντρωσε τούς άνδρες και τούς νέους του Γαρδικιού στο χάνι του Βαλιαρέ κοντά στο Λάμποβο και τούς κατέσφαξε άνανδρα άνυπεράσπιστους όπως ήταν. Τις γυναίκες πάλι τις έ-

1. P o u q u e v i l l e , Histoire de la regeneration de la Grèce, τόμ. I σελ. 352.

στείλε στην ἀδελφή του Χαϊνίτσα γιὰ νὰ τὴς κἀνῃ ὅ,τι θέλει, ἰκανοποιῶντας τὸν πόθο της, ὅπως τὸν βλέπομε σὲ μιὰ ἐπιστολὴ της πρὸς τὸν Βεζύρη ποὺ μᾶς τὴ διὰσωσε ὁ Rouqueville.¹⁾

14. 1811 τὸν ἀπρίλλιον πάισεν καπουτζῆς νὰ σηκώσῃ τὸν βεζήρην εἰς τὰ ἰωάννινα καὶ δὲν τὸν σίκοσεν.

15. 1812 τὸν ἰανουάριον πάισεν καπουτζῆς νὰ σικώσῃ τὸν βεζήρην, μῆτε τότε.

Καπουτζῆς ἦ καπουτζήμπασης, ποὺ στὴν κυριολεξία σημαίνει θυρωρός, ἐδῶ δηλώνει ἀξιωματοῦχο τῆς σουλτανικῆς αὐλῆς.²⁾

Ὁ Rouqueville καὶ ὁ Ἀραβαντινὸς δὲν ἀναφέρουν τίποτε γιὰ τὴς ἀποτυχημένες αὐτὲς ἀποστολὰς τοῦ καπουτζῆ, ἀλλὰ μόνο γιὰ μιὰ, ποὺ ἔγινε στὰ τέλη τοῦ 1812 καὶ εἶχε γιὰ συνέπεια τὴν ἐξορία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ στὸ Τεπελένι,³⁾ ὅπου ὅμως ἔμεινε λίγο καιρὸ, γιὰτὶ ξαναγύρισε στὰ Γιάννινα χωρὶς νὰ περιμένῃ ἀπόφαση τῆς Πύλης. Πληροφορία γιὰ τὴν ἐπιτυχημένη αὐτὴ τελευταία ἀποστολὴ τοῦ Καπουτζῆ ἔχομε ἀπὸ τὸ ποίημα τοῦ Χατζῆ Σεχρέτη τὴν Ἀληπασιάδα :

Ὁ Καπουτζῆς πλακῶνει στὴν ὥρα ξεκινᾶ,
 βασιλικὸν φερμάνι φέρει γιὰ νὰ κοπῆ
 ἢ κεφαλὴ ἢ δικὴ σου στὴν Πόλῃ νὰ σταλθῆ·
 Ἀλῆ πασᾶς δ' ἀμέσως φεύγει διὰ νυκτός,
 στὸ Τεπελένι τρέχει ἔμφοβος ὡς νεκρός.

16. 1812 χάλασεν ὁ βεζήρης τὸ γαρδίκι καὶ ἐσκότωσεν τοὺς ἄνδρες 536 δεκεμβρίου πρώτη.

Ἡ πρώτη Δεκεμβρίου δὲν εἶνε ἡ ἡμέρα τῆς καταστροφῆς τοῦ Γαρδικιοῦ, ἀλλὰ ἡμέρα κατὰ τὴν ὁποία γράφηκε ἡ ἐνθύμηση. Σ' αὐτὸ μᾶς πείθει πρῶτα ἡ ἀσύνηθη θέσις τῆς ἡμερομηνίας, ποὺ ἐξαιρετικὰ ἐδῶ μπαίνει πίσω ἀπὸ τὴν ἐνθύμηση, ἐνῶ σ' ὄλες τὴς ἄλλες ποὺ μᾶς δίνουν τὴν ἡμερομηνία τῶν γεγονότων κι' ὄχι τῆς ἐνθύμησης μπαίνει μπρός. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀραβαντινὸς γιὰ μέρα τοῦ ἐξολοθρευτοῦ τῶν ἄοπλων Γαρδικιωτῶν στὸ χάνι τοῦ Βαλιαρέ δέχεται τὴν 15ῃ Μαρτίου 1812 ⁴⁾ Ὁ Rouqueville ἂν καὶ δὲν ἀπομακρύνεται καὶ πολὺ, δὲν συμφωνεῖ μαζί του, ἀφοῦ γιὰ μέρα ἀναχώρησης τοῦ Ἀλῆ πασᾶ γιὰ τὸ Λάμποβο, ὅπου ἔμεινε ἡ ἀδελφή του Χαϊνίτσα, παραδίνει τὴ 19ῃ Μαρτίου 1812. ⁵⁾

17. 1812 τὸν σεπτέμβριον, ἐχάλεσεν ὁ μὸσχοβος τοὺς φραντζέζους, ὄλον τὸ στράτευμα.

Ἡ ἤττα τοῦ Ναπολέοντος στὴ Ρωσσία, ποὺ σημείωσε τὴν ἀρχὴ τῆς πτώσης του καὶ τὸ γύρισμα τοῦ ἀστρου του πρὸς τὴ δύση του.

1. Rouqueville, στὸ ἴδιο, 1, σ. 350. Tu dois... permettre ses femmes et ses filles à mon pouvoir, afin d'en disposer à ma fantaisie.

2. Hammett, Ἱστορία τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, γαλλικὴ μετάφραση Hellert, τόμ. xvii σελ. 77.

3. Π. Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τοῦ Τεπελενλή σελ. 243. Rouqueville, Histoires de la regeneration de la Grèce, I σελ. 388-390.

4. Π. Ἀραβαντινοῦ, Στὸ ἴδιο, σελ. 236.

5. Rouqueville, Στὸ ἴδιο, τόμ. 1 σελ. 350.

18. 1812 ἀπὸ αὐγούστου δέκα ἄρχησεν ἀκρίβεια

10 γρόσια τὸ σιτάρι τὸ λουτζέκι

7 γρόσια τὸ καλαμπούκι

6 γρο: τὸ κριθάρι

4 γρο: τὸ κεχρί,

Ἡ ἀκρίβεια ὀφείλεται στὴν ἀφορία, γιὰ τὴν ὁποία μᾶς πληροφοροῦν οἱ ἀμέσως ἐπόμενες ἐνθύμησες, καὶ σὲ αἷτια πολεμικά, ἀφοῦ τὸ 1812 εἶναι τὸ τελευταῖο ἔτος τοῦ ῥωσσοτουρκικοῦ πολέμου.

19. 1812 βαμπάκι δὲν γίνεκεν ὀλότελα.

20. 1813 βαμπάκι δὲν γίνεκεν ὀλότελα. ἀκρίβεια μεγάλη. 5 γρόσια ἢ ὀκά.

γρόσια 14 τὸ σιτάρι τὸ λουτζέκι

γρόσια 12 τὸ καλαμπούκι

γρόσια 11 ἢ βρίζα

γρόσια 10 τὸ κεχρί

γρόσια .8 τὸ κριθάρι

γρόσια .6 ἢ βρόμη

γρόσια .9 τὸ λιανὸ καλαμπούκι

γρόσια .7 τὸ ῥόβι

Τὰ ἴδια αἷτια καὶ γιὰ τὴν ἀκρίβεια τοῦ 1913. Σ' αὐτὰ προσθέτεται καὶ ἡ μεγάλη καταστροφή ἀπὸ τὴ πανώλη τοῦ ἔτους αὐτοῦ, ποῦ ἔφερε τρομαχτικὴ μείωση τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ἔλλειψη ἐπομένως ἐργατικῶν χειρῶν. ¹⁾ (Βλ. ἐνθύμ. 21 καὶ 24.)

21. 1813 πανούκλα εἰς τὸν Τούρναβον. ἀπέθαναν ἄνθρωποι χιλιάδες 8600. πανούκλα εἰς τὴν λάρισσαν. πανούκλα εἰς τὰ τρίκκαλα.

22. 1814 φεβρουαρίου, εἰς ταῖς δύο, ἡμέρα β' ἀρχήνησεν χιόνι, ἡμέρα καὶ νύκτα, καὶ βάρησεν ἕως 4 πιθαμαῖς, καὶ ἐστάθηκεν ἡ γῆ βουλομένη ἕως 23 φεβρουαρίου.

Συχνὰ ἡ Θεσσαλία δοκιμάσθηκε ἀπὸ λοιμικὲς ἀσθένειες, γιὰ τὸ κλίμα τῆς γενικὰ δὲν ἦταν ὑγιεινὸ, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν διάφοροι κατὰ καιροῦς περιηγητές. ²⁾

23. 1814 φεβρουαρίου 15 ἤλθαν οἱ ντελῆδες εἰς τὰ τρίκαλλα 252.

Ν τ ε λ ῆ δ ε ς = ἄτακτοι στρατιῶται Ἀλβανικῆς καταγωγῆς.

24. 1814 ἀπέθαναν ἄνθρωποι 777 ἀπὸ τὴν πανούκλαν εἰς τὰ τρίκκαλα τοῦρκοὶ καὶ χριστιανοί,

25. 1814 ἀπριλίου 19 ὥραις τῆς ἡμέρας ἐπιτὰ ἀρχήνησεν βροχὴ συγγανὴ ἕως τῆ δευτέρα εἰς ταῖς ἐπιτὰ ὥραις. καὶ ὕστερα ἀρχήνησεν χιόνι ἕως ταῖς πέντε ὥραις τῆς νυκτὸς καὶ ἐστάθηκεν. ἕως τρία δάκτυλα ἐπίασεν ἡ γῆ καὶ ξεπαῖσεν πολλὰ ἀμπέλια εἰς πολλοὺς τόπους.

26. 1814 τὸν μάϊον ἐκάϊκεν ἡ λάρισσα πάλιν.

27. 1814 ἀπὸ 20 ἀπριλίου δὲν ἔβρηξεν ἕως 11 ἰουλίου. ὕστερα ἔβρηξεν καὶ εἰς μερικοὺς τόπους ἔρηξεν χαλάζι καὶ χάλασεν σιτάρια.

1. Τσοποτοῦ, Γῆ καὶ γεωργοὶ τῆς Θεσσαλίας, σελ. 43, 44.

2. Τσοποτοῦ, Στὸ ἴδιο, σελ. 181 - 182. Τῆ σημασία ποῦ εἶχαν οἱ λοιμικὲς αὐτὲς ἀσθένειες γιὰ τὸ ἰδιοκτησιακὸ καθεστῶς τῆς χώρας, βλέπε στὸ ἴδιο ἔργο τοῦ Τσοποτοῦ σελ. 44, 45, 182, 206, 207.

28. 1814 ἀπέρασαν περπέρια καὶ ἐπάγιαναν κατὰ ἀνατολάς.

Στὰ Τρίκκαλα ὅπως καὶ στὴ Κοζάνη τὴ πεταλοῦδα τὴ λένε πέρπερας καὶ πληθυντικός οἱ περπεραῖοι. Ἴσως μὲ τὴ λέξη αὕτη σχετίζονται τὰ περπέρια καὶ θὰ σημαίνουν ἀσφαλῶς κάποιον εἶδος πουλιῶν, ποῦ τὸ πέρασμά τους θὰ εἶχε σημασία γιὰ τὸ λαό, ὅπως γιὰ μᾶς σήμερα τὸ πέρασμα παπιῶν σημαίνει ὅτι θὰ χιονίση. Γι' αὐτὸ τὴ θύμηση αὕτη τὴν τοποθετῶ στὸ πλάι τῆς 30ῆς, ποῦ μᾶς δίνει κι' αὕτη προγνωστικὸ πέρασμα χρυσοῦ ἀετοῦ.

29. 1814 Ἰουνίου 26 ἡμέρα παρασκευὴ ἐσείσθη ἡ γῆ. ἔξη φοραῖς τὴν ἴδια ἡμέραν,

30. 1814 δεκεμβρίου εἰς ταῖς δύο. ἡμέρα δ'. ἐφάνηκεν σημεῖον ὡσάν ἀετὸς χρυσός, ἐπήγαιεν πρὸς τὸν αὐλόναν εὐγῆκεν ἀπὸ τὸν γόλον.

Γόλοσ = Βόλος. ¹⁾

31. 1814 δεκεμβρίου 15ῃ. ἐπίασεν χιόνι ἕως τέσσαραις πιθαμμαῖς.

32. 1815 Ἰανουαρίου 2. χιόνησεν ἕως (2) πιθαμαῖς πάλιν. Ἰανουαρίου 5 ἐχίονησε ἕως πιθαμαῖς 2. καὶ πάλιν χιόνησεν, καὶ ἐστάθη ἡ γῆ βουλομένη 50 ἡμέραις. ἡ παπαντὴ ἔκαμεν ἥλιον καὶ ἥλιος καὶ καλλὸς καιρὸς ἐγένεν ὄλον τὸν φεβρουάριον καὶ μάρτιον.

33. 1815 μαρτίου ἕως 25 χελιδόνια δὲν ἦλθαν καὶ θαύμαζαν οἱ ἄνθρωποι.

34. 1815 μαρτίου 29 χιόνησε.

35. 1815 φεβρουαρίου 10 ἔκαμαν τὸν καβγὰν οἱ κηπωριότες εἰς τὸ κοσμάτι μὲ τὸν υἶδν τοῦ βελιάγα.

Ἔνας ἀπὸ τοὺς τρεῖς γιουὺς τοῦ Βελῆ ἀγά, ὁ Μεχμέτ πασᾶς, ἦταν τοπάρχης τῆς Παραμυθίας τὴν ἐποχὴ αὕτη. ²⁾ Ἴσως πρόκειται γιὰ κάποια προσηγορία τοῦ μὲ τοὺς Κηπουριώτες (κατοίκους τοῦ χωριοῦ Κηπουριὸ στὴν περιοχὴ τῶν Γρεβενῶν) ἀπὸ κάποια ἄγνωστη σὲ μᾶς αἰτία.

36. 1815 μαρτίου 6 ἔστειλεν ὁ βεζήρης εἰς τὸ ἡντη 160 ὀνομάτοι τούρκοι καὶ χριστιανοὶ ἐδιάλεξεν τοὺς καλλοὺς ὅπου εἶχεν φυλακομένους, καὶ ἔστειλεν τὸν βελιάγα καὶ τὸν Χασάναγα Ἰωαννήτην.

Ἡ ἔννοια τῆς θύμησης αὕτης μοῦ παρέμεινε ἄγνωστη, παρ' ὅλες τὶς προσπάθειες ποῦ κατέβαλα.

37. 1815 ἀπριλίου 16ῃ ξημερόνοντας ἐσήσθηκεν ἡ γῆ. ἦταν μέγα σάββατον.

38. 1816 Ἰουνίου 11 ἔβρηξεν καὶ ὕστερα δὲν ἔβρηξεν ἕως αὐγούστου 26 ὕστερα ἔβριξεν καὶ ἐγένεν ἀκρίβεια μεγάλη.

18 γρόσια τὸ σιτάρι τὸ λουτζέκι ἀπὸ τὸν φεβρουάριον ἀρχήνησε καὶ ἐστάθη ἕως πρώτη Ἰουλίου. ὕστερα ἦλθε δώδεκα γρόσια καὶ 10 τὸ καλαμπούκι.

τὸ καλαμπούκι 15 γρόσια

ἡ βρίζα 14 γροσι.

τὸ κριθάρι 12 γρόσια

ἡ βρόμη .9 γρόσια

Σελ. 6

39. 1808 Ἰανουαρίου πρώτη ἀρχήνησε χιόνι καὶ ἐστάθηκεν τὸ χιόνι ἕως 27 μαρτίου καὶ ψόφησαν ὄλα τὰ ἀρνιά καὶ τὰ κατζίκια καὶ τὰ μεσὰ

1. Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια λέξι. « Βόλος ».

2. Π. Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία Ἀλῆς Τεπελενλή, σελ. 268 σημ. 1.

τὰ τρανὰ βόδια, ἄλογα, γελᾶδια καὶ ἄνθρωποι ξεπάϊσαν· καὶ τὸν μάϊον εἰς ταῖς 5 σκότωσαν τοὺς πλαχαβαίους στὰ μετέωρα:

Σκότωσαν τοὺς Πλαχαβαίους στὰ Μετέωρα. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐξόντωση τοῦ σώματος τοῦ Βλαχάβα, ποῦ ὠνομάζετο καὶ Μπλαχάβας.¹⁾

Αὐτὸς κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου 1806-1812 προετοίμασε ἐπανάσταση, ποῦ ἀπέτυχε ὁμως, γιὰ τὸ σχέδια τοῦ περίφημου κλέφτη προδόθηκαν στὸν Ἄλῃ πασᾶ ἀπὸ κάποιο Μετσοβίτη Δεληγιάννη. Τὸ σῶμα του καταστράφηκε στὰ Μετέωρα.²⁾

ΕΥΑΓΓΕΛΙΑ ΧΑΤΖΗΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ

Τελεόφοιτος Φιλολογίας

2. Ἐνθυμήσεις διάφοροι ἰδίως ἐκ τῆς περιοχῆς Κοζάνης

1. Ἐνθύμησις ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐξωφύλλου τοῦ βιβλίου:

Δοσιθέου, Περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις Πατριαρχευσάντων. Ἔκδοσις 1715. Ἀντίτυπον Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης προερχόμενον ἐκ Σερβίων.

1737 Ἰανουαρίου 23ῆ ἡμέρᾳ κυριακῇ, ὥρα 1αῖ τὸ ἑσπέρας ἐκοιμήθη αἰφνδῶς ἐν κῶ ὁ ἡμέτερος πενθερὸς ἄρχων κύρ μανόλης σταμούλης, σκευοφύλαξ, τε τῆς ἐπισκοπῆς τῶν σερβίων οὐ μὴν δὲ καὶ ἐπίτροπος τῆς ἀγίας κυριακῆς συνέβη δὲ ἡ αὐτοῦ τελευτῆ τοιῶσδε, ἐπανακάμψας ὑπὸ τῶν ἀγάδων (ἐπεὶπερ καὶ αὐτός, ὅτι ἅγιος οἰκονόμος ὤς, καὶ θεῖος ἡμῶν κύρ δημήτριος ἀπεδήμησαν ἐν τοῖς ἄνω ῥηθεῖσι ἀγάδοις, ἵνα εἴπωσιν ἐκείνοις τό, καὶ τοῦ χρόνου τὸ μπινη μπαηριάμ, εἰς οὓς ἔπιον ὁ καθ' εἷς ἐπέκεινα τῶν δέκα καΐφέδων) ἐν τῷ ἅμα ἐζήτησε τὴν ἡμετέραν πενθεράν, καὶ αὐτοῦ νόμιμον σύζυγον κυρίαν ἀγνήν, ἣν περ, καὶ εἶπεν τό, ποῦ ἐδίαγον; οὐχ ὄρᾶς ὅτι ἐγὼ μέλλω τανῆν τελευτῆσαι; καικεῖνη μειδιάσασα, αὐτὸς ἄφνω ἔπεσε πίκουπα ἐντὸς τοῦ κάτω χιμωνιδώδους οὐντᾶ, βαρῶς ἀναστενάζων, καὶ ὡς τὸ παντελῶς μὴ δινάμενος λαλεῖν, σχεδὸν εἶπεῖν, οὔτε ἐξομολογηθεῖς, ἀλλ' οὔτε διαθήκη συνταξάμενος, οὐ μὴν δὲ οὔτε παραίνεσιν προτρεπτικὴν τοῖς ἑαυτοῦ παισὶ διδοῦς, ἀλλὰ τοῖς ἀχράντοις μυστηρίοις κοινωνίσας διὰ τινος ἱερομονάχου κωνσταντίου Θεσσαλονικέως, καὶ τῷ τοῦ ἀγίου εὐχελαίου χρίσματος τρισάκις ἀληφθεῖς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τῷ Θεῷ παρέδωκε. Ἀρχιερατεύοντος τοῦ σοφωτάτου καὶ λογιωτάτου ἡμετέρου τε, αὐθέντου καὶ δεσπότη κυροῦ μελετίου, τῷ γένει αὐτοῦ κατακάλου, τῇ πατρίδι Θεσσαλονικέως· ὁ ἀδελφὸς δὲ αὐτοῦ κύρ κρᾶκόρης, καὶ ὁ ἀνεψιὸς του σταμούλης θεοδωρῆ ἐλείπασιν ἐν σέρβοις, κ' ὁ δεσπότης ἐν κοζάνῃ· πόσαι δὲ οἰμωγαί, θρήνοι, ὄδυρμοὶ ἐγεγόνασιν ἀπὸ τε τῶν συγγενῶν, καὶ φίλων αὐτοῦ, τὸσον χριστιανῶν, ὅσον καὶ ἔθνων, οὐδεὶς δύναται περιγράψαι. ταῦτα ἔγραψεν ἰδίᾳ χειρὶ ὁ ἀγαπητὸς του γαμβρὸς μανολάκης κωνσταντίνου Ἰατροῦ: —

1. Κ. Σάθᾶ, Τουρκοκρατούμενη Ἑλλάς, σελ. 583 σημ. 3.

2. Κ. Σάθᾶ, Στὸ ἴδιο, σελ. 588-604. Θεσσαλικά χρονικά τόμ. 1, σελ. 56, Θεσσαλικὸν ἥρωον. Π. Ἀραβαντινοῦ, Ἱστορία Ἀλῆ τοῦ Τεπελενλή, σελ. 194.

Τὸ παρὸν βιβλίον ἠγοράσθη παρ' ἑμοῦ τοῦ μανολάκη τοῦ ποτέ κων-
 σταντίνου ἱατροῦ ἐν τῇ πανηγύρει τῆς ἑλασσῶνος διὰ 1600 γερά,
 ὅθεν ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς λέγεται ἴδιον αὐτοῦ κτῆμα—

α ψ λ . ἔ (1735) αὐγούστου ζη

2. Ἐπί τινος λυτοῦ φύλου, μεγ. 0,17×0,115, Δημ. Βιβλ. Κοζάνης

δία ἐνθύμησιν, γράφωμεν· ὅτι εἰς τοὺς, 1793, ἦλθεν ο σινάπης, εἰς το βη-
 δινὸ μέσα το μεσιμέρι· αὐγούστου, 21 καὶ ἐπειάσθησαν ὁ κώσμος, ὄλος μεσα,
 καὶ το ταχὴ εσικώθησαν, καὶ ἐπάϊσαν, εἰς το στανίμαχου, τη δευταίρα· καὶ το
 βράδην, ἔβαλαν φωτῆα, μέσα εἰς στο στανίμαχου, καὶ το ἔκαψαν, το στανίμα-
 χου, ὄλος, καὶ στο βήδην· εσκότοσαν, καὶ τον δεσπότη μας, τὸν τὸν μακα-
 ρίτη, ἀβέληνον, ἀλέσκυ(;) ἦχεν, ὁ σινάπης, ασκέρι ἔως, δίο χηληάδες.

Ἐγὼ ο κωνσαντίνος, ζω Γιάνι, τα ἔγραψα αὐτοῦ καὶ ἦλθεν ἔως, 30
 χηληάδες, ασκέρι, καὶ οὔρα πασιὰς, ζήχναλης, με τόπηα, καὶ δεν πόρισαν να
 τον κάμουν, τήπουτας, καὶ ἔως, του.

Ἐπί τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς ὑπὸ τοῦ ἰδίου γραφέως :

δία ἐνθύμησιν· γράφωμεν· ὅτι εἰς τοὺς 1794 μαῦου, 10 ἴγνηε μεγάλη·
 ἀκρίβεια τὸ σιτάρι, του κυλό, ^{λλ} ας 12 καὶ η σίκαλη, ^{λλ} ας 8 καὶ ο κώσμως· δεν
 ἦχε τη να φάϋ, ἔως τοσού, όπου ἔπηφταν· κυπηθήνησαν, ἀπο τὴν μεγάλην
 πῆνα, καὶ ἔως αὐγούστου, ^{λλ} 6 κατὰβηκυ το σιταρι, ἔως ας 8 καὶ η σίκαλη ἔως
^{λλ} ας 7 ἔβαναν, ἀλέβρι, καὶ βαλάνη, ὁ κωσμος, καὶ ἐζόν καὶ ο ἅγιος, θεός,
 εὐχαριστοῦμε τουν, καὶ πρόσκυνούμε τούν, καὶ δοξαζομέν τουν, καὶ η πάνα-
 γία δέσποινα, εὐχαριστοῦμε την, δέν μας ἀφήκυν· ἀπὸ τὴν δεξηάν της του
 πάτρως, καὶ του αγίου, πνεύματος, ᾧ ἡ δόξα καὶ το κράτος εἰς τοὺς αἰώνας,
 τὸν αἰῶνον ἀμήν.

Παραπλεύρωσ τοῦ κειμένου ἀριστερὰ ὑπὸ τοῦ ἰδίου γραφέως ὑπάρχει :

τὸ παρακατινὸ τὸ σιτάρι

Παραπλεύρωσ τοῦ κειμένου δεξιὰ ὑπὸ τοῦ ἰδίου γραφέως :

εὐχαριστοῦμε την ὅπου πάντοτες, δέν μας ἀφήνη· ἀπο το χέρι της.

**3. Σημειώματα διάφορα ἐπὶ λυτῶν φύλλων Δημ. Βιβλιοθήκης Κο-
 ζάνης.**

α) Τεμάχιον τευτεριοῦ σελ. 6· (σ. δευτέρα καὶ ἕκτη ἄγραφοι)
 1794 : ἀπὸ μαῖου : 5 : σημειώνω τὰ ἔξοδα τῶν
 ζῶων εἰς Καλιγοτικά καὶ ἄλλα

εἰς ἓνα κομάτη χωρτάρη ὀποῦ ἀγόρασα εἰς Βελβενδὸν	παρά :	0110	
εἰς ἔξοδα τοῦ μουλαργιοῦ ὅταν γίρησεν ἀπὸ βέρβροϊαν :	παρά :	0034	
εἰς καλιγοτικά τοῦ ἀλόγου	:	παρά :	0024
εἰς ἔξοδα ἰατρικὸν διὰ τὸ πάθος τοῦ μουλαργιοῦ	:	παρά :	0060
εἰς καλιγοτικά τῶν ζῶων	:	παρά :	0056
ἔτοι εἰς καλιγοτικά	:	παρά :	0018
ἔτοι εἰς καλιγοτικά	:	παρά :	0032
τὰ παρόντα ἀνωτέρω ἔξοδα τῶν ζῶων ἔγιναν ἔως :	:	0334	

Ἰουλίου : 5 :

εἰς : 4 : φορτόματα διὰ τὰ ζῶα καὶ δίχτια	παρά : 0066
εἰς φκιαστικά τῶν σαμαρίων τῶν ζώων	παρά : 0213
ἓνα ἕτερον φόρτομα	παρά : 0013
εἰς ἕξοδα ἰατρικόν τοῦ μουλαργιοῦ	παρά : 0115
εἰς καλιγοτικά τοῦ αὐτοῦ μουλαργιοῦ	παρά : 0024
εἰς ἓναν τροβάν τοῦ αὐτοῦ	παρά : 0015
εἰς καλιγοτικά τοῦ ἀλόγου	παρά : 0036
ἕτερα ἕξοδα τῶν ζώων εἰς καλιγοτικά πλερομή :	0816
τὸν ἀλπάνην διὰ τὸν κόπον τοῦ ὁποῦ ἐκίταξε τὸ μουλάρι	παρά : 0150
τὰ ἀνωτέρω ἕξοδα τῶν ζώων ἔγιναν ἕως	966
τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός	παρά : 068
ἔτη εἰς καλιγοτικά τὸν ὀκτώβριον μήνα	παρά : 055
ἔτη καὶ εἰς μίαν σιακατοῦραν	π 1089
	π 4672 :
	π : 5761 :

(ἄλλος γραφεὺς) ἢ ὄπισθεν σουμμα

σελ. 3

1795: μαΐου : 5 : σημείωσις ἐξόδων ἀφ' οὗ ἐμίσηψεν
ὁ δεσπότης μας διὰ Θεσσαλονίκην :
εἰς πεσκεσλίκια :

εἰς : 2 : ζευγάρια προσόψια	παρά : 0140
εἰς : 1 : ζευγάρι μεγαλύτερα	παρά : 0120
εἰς : 2 : ἕτερα ζευγάρια μικρότερα	παρά : 0060
	: 0320
εἰς : 1 : ὄκάν καφέν	παρά : 0160
εἰς : τὸν καφετζήν τοῦ οὐμέρμπεϊ	παρά : 0030
τὰ ἀνωτέρω ἐδώθισαν εἰς τὸν οὐμέρ :	: 0510
μπεϊν καὶ τεμπαπίδες του	
εἰς : 3 : ἕτερα : ζευ : προσόψια μικρά	παρά : 0105
	615

(ἄλλος γραφεὺς) ἔμπροσθεν

σελ. 4 : ἕτερα ἕξοδα ἀπὸ μαΐου 5 :

εἰς : ἓνα ζευγάρι τζαρούχια τοῦ γιάνη	παρά : 0042
φιλοδωρία τὸν μπεχιζήν διὰ ταγράμ : ὁποῦ εἰς τοὺς ἰμ : πάϊσιν :	1020
φιλοδωρία τὸν ζήσην μπεχιζήν ὅταν τὸν ἔστειλα εἰς τὸ λιβάδι :	0040
	0102
Ἰουλίου : 15 : εἰς ἓνα ζευ : τζαρούχια τοῦ γιάνη	παρά : 0040
Ἔδωσα διὰ τὸ ἄχιρον κουβαντικά	παρά : 0040
ἔδωσα εἰς τὰ τουλούμια ὁποῦ ἐσύναξα τὸ βούτερον	παρά : 0086
	0268
εἰς : 3 : μεργιάτικα ὁποῦ ξανάσιραν τὴν ἀχιρόναν καὶ ἀχού :	
ρη πρὸς : 30 : παρά : τὸ μεργιάτικον σούμα	παρά : 0090
εἰς ξύλα καὶ πέλης διὰ μερεμέτη	παρά : 0017
εἰς τὴν γυναίκα ὁποῦ ἔχρισε τὰ ἀμπάρια	παρά : 0010
εἰς ἓνα ζευγάρη τζαρούχια τοῦ παναγιώτη	παρά : 0030
	0415

εἰς μισὸν μῆνα μισθὸν τὸν δοῦλον παναγιώτην	παρά :	0120
εἰς ἓνα ζευγάρι τζαρούχια τοῦ γιάνη	παρά :	0025
εἰς γανοτικά τῶν ἀγκίων	παρά :	0025
Τὰ ἀνωτέρω ἔξοδα ἔγιναν ἕως τὰ τέλη		585
τοῦ Σεπτεμβρίου μηνός		
εἰς ἓνα ζευγάρι τζαρούχια τοῦ γιάνη	παρά :	0040
	π	625
	π	615
		1240

(ἄλλος γραφεὺς) ἢ ὀπισθεν σοῦμμα

ἔμπροσθεν

σελ. 5. εἰς φαγούσιμα ἔξοδα ἀπὸ μαίτου : 5 :	παρά :	0660
εἰς ὄλον τὸν μάγιον μῆνα φαγούσιμα ἔξοδα μαζὺ με το ψομῆ :	παρά :	0120
εἰς : 300 : δρὰ : . καφέν τοῦ αὐτοῦ μινός διὰ ἔξοδον		0780
εἰς : ὄλον τὸν Ιούλιον φαγούσιμα ἔξοδα μαζὺ με το ψομῆ		0626
εἰς : 300 : δρὰ : . καφέν τοῦ αὐτοῦ μινός δια ἔξοδον	παρά :	0120
εἰς : ὄλον τὸν Ἰούλιον μῆνα φαγούσιμα	παρά :	0330
εἰς : 300 : δρὰ : . καφέν τοῦ αὐτοῦ μινός διὰ ἔξοδον	παρά :	0120
		: 1976
εἰς ὄλον τὸν αὐγουστον μῆνα φαγούσιμα	παρά :	0370
εἰς : 300 : δρὰ : . καφέν τοῦ αὐτοῦ μινός δι ἔξοδον	παρά :	0120
		2466
εἰς ὄλον τὸν Σεπτέμβριον μῆνα φαγούσιμα ἔξοδα	παρά :	0337
καὶ εἰς : 300 : δρὰ : . καφέν διὰ ἔξοδον τοῦ αὐτοῦ μηνός.	παρά :	0120
		2923
εἰς ἔξοδα φαγούσιμα ἕως τὰς εἴκοσι δύο τοῦ ὀκτωβρίου :	παρά :	0429
μηνός μαζὺ με τὸ ψομῆ		3352
καὶ εἰς : 200 : δράμια· καφέν διὰ ἔξοδον τοῦ αὐτοῦ μηνός	παρά :	0080
	π	3432
	π :	1240
		4672

(ἄλλος γραφεὺς) ἢ ἄντικρι σοῦμμα

ἔμπροσθεν

Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς ὑπ' ἄλλης χειρός :

κατλακᾶς τοῦ Σολεμάν πεη καὶ ἀλήμπεη με τὴν
χώραν δι' ὅσα εἶχον νὰ λαμβανουν, ὅτι ἐξώφλισαν
Κοζάνη τῇ Ἰαννουαρίου 835.

β) Λυτόν φύλλον μεγ. 0,155 × 0,105.

ἔξοδα εἰς τὴν θανὴν τῆς μάνας μας .

30 : ὀκ :	άλειυρι	ἔδικόν μου	. . .	π	330 :
			λλ		
ἔτι	ἔδωσα	ἔδικά μου	. . .	ασ :	17
			λλ		
ἔτι	ἔδωσα	ἔδικά μου	. . .	ας :	4
			λλ		
ἔτι	ἔδωσα	του λατζου	κοβία	ας :	1
			λλ		
ἔτι	ἔδωσα	της ἡηκεμερίς	ας :		2

τριαντα όκαδες άλεβρι	λλ ας :	3	
	λλ ας :	29 :	90
ξδωσα εις την ανακομηδην του πατρος μας	10		
	39 :		90

δι' αυτά τὰ ξεδοα όπου ξκαμα ξλαβα εν ζευγα : προσκέφαλα κατιφένια, και είκοσιτέσσαρες πήχ : πανί με μεταξωτές ούβγες

όπισθεν :

εδοσα τω χ : να μι φημια τασα κира δια μια ηηαπω παραδης 4

4. 'Επί του έσωφύλλου παλαιού βιβλίου έντύπου, τὸ ὁποῖον φέρει τὸν τίτλον « Λόγοι Ἐκκλησιαστικοὶ » και ἀνήκει εις τὸν έν Κλεισούρα κ. Κωνσταντῖνον Βούτσα ὑπάρχει ἡ ἐξῆς ένθύμησις :

Εἰς τούς : 1808 : ἀπριλλίου : 5 : ἀνήμερα τοῦ πάσχα. εις τὸ σέρρα. ἐμαρτήρισεν, ὁ Ἐπί(σκοπος) Νικήτας. διὰ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ· και ἐκρεμάσθη· ἀπὸ τῶν ἀγαρινῶν· και ἔστο εις ένθύμησιν. και καύχῃσιν, τῶν σερρίαιων. ὁποῦ ὕξηώθησαν νὰ ἴδουν τοιοῦτον μυστήριον ὀφθαλμοφανῶς.

A. Σ.

6. Η ΠΥΡΚΑ·Ι·Α ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ ΤΟΥ 1864 ΣΤΗ ΛΑ·Ι·ΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Συλλέγοντας και μελετώντας τὸ λαογραφικὸ ὕλικὸ τῆς Βεροίας και τῆς περιοχῆς τῆς εἶχα ἀκούσει κάποτε ἕνα τραγούδι ποῦ περιγράφει σύντομα ἕνα γεγονός σπουδαῖο γιὰ τὴν τοπικὴν ἱστορία, ποῦ ἀκόμη σήμερα ἀκούει κανεὶς τούς γέροντας νὰ μιλοῦν γι' αὐτό : τὴν πυρκαϊὰ τῆς Βεροίας τοῦ 1864. Τὸ παραθέτω ἐδῶ ὅπως τὸ ἄκουσα.

*Στὰ χίλια οὐχτακόσια
κι' στὰ ἐξῆντα δυὸ
Αὐγούστου δέκα πέντε
μέρα Παναγιᾶς
κάηκε ἡ Βέροια
κι' ὄλα τὰ μαγαζιά.*

*Κάηκε ἡ Βέροια,
κι' ὄλα τ' ἀργαστήρια
Σπίτια μὶ γυαλιὰ
Σιντούκια μὶ παρὰ
Σιντούκια πατουμένα
Φουρέματα χροσὰ
Σ' ὄλον τὸν κόσμον
ἡλιος ξαστεριά
Μέσα σιὴν Καραβέρογια
Ἐντάρα κι' φωτιά.*

Τὸ τραγούδι αὐτὸ μοῦ ἔδωκε ἀφορμὴ νὰ ζητήσω νὰ ἐξακριβώσω ἱστορικά τὴν ἔκτασι τῆς πυρκαϊᾶς αὐτῆς, ποῦ κατὰ τὰς διηγήσεις τῶν γερόντων φαίνεται πὼς κατέστρεψε ἕνα μεγάλο μέρος τῆς Βεροίας. Κατὰ τὴ λαϊκὴ παράδοση ἡ πυρκαϊὰ αὐτὴ βρῆκε τὴν πόλιν τῆς Βεροίας χωρὶς κατοίκους, γιατί ὅλοι εἶχαν πάει στὸ Μοναστήρι τῆς Καλῆς Παναγίας (Παναγιὰ Δοβρὰ) λόγῳ τῆς γιορτῆς τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, ποῦ ἄλλοτε ἦταν μεγάλο θρησκευτικὸ πανηγύρι γιὰ ὅλη τὴν περιφέρεια τῆς Βεροίας.

Τὸ γεγονός αὐτὸ ἦρθε νὰ μᾶς τὸ περιγράψῃ πιὸ συγκεκριμένα μιὰ «**ἐνθύμηση**» ποῦ βρῆκα μιὰ μέρα ἀνασκαλίζοντας τὰ παλιὰ εὐαγγέλια τῶν ἐκκλησιῶν τῆς Βεροίας. Ἡ ἐνθύμηση αὐτὴ μαρτυροῦσε ὄχι πιά μόνον τὴν ἀλήθεια τοῦ γεγονότος αὐτοῦ, ἀλλὰ ξεκαθάριζε καὶ τὴ χρονολογία του. Δίδομε τὸ κείμενό της γιὰ πρώτη φορά στὴ δημοσιότητα ὅπως ἔχει μὲ τὴν ὀρθογραφία του :

« Β' τῆς ἡμέρας
Ἡμέρα Παρασκευῆ
εἰς τὰς 8 ὥρας α'
Κατὰ τῷ 1864 Ἀυγούστου 14

Ἐγγενεν μινὰ μεγάλης καὶ τρομερῆς Πυρκαϊᾶς εἰς τὴν πόλιν Βερόδιαν, ἐκάησαν σπίτια ὑπὲρ τὰ 100 καὶ ἐργαστήρια καὶ ἐμπορικὰ καταστήματα συμποσούμενα ὑπὲρ τὰ 300.

Ἐκαταναλώθησαν εἰς τὸ πῦρ ὀκτὼ ἐκκλησίαις, καθὼς καὶ ἡ Μητρόπολις καὶ τὸ Ἑλληνικὸν Σχολεῖον.

Ἐκάηκεν ἡ βιβλιοθήκη, θανααστὴ καὶ ἐξακουστὴ εἰς τὰς πέριξ πόλεις τῆς Μακεδονίας.

Καὶ ταῦτα ἐγράφησαν παρ' ἐμοῦ τοῦ Γρηγορίου Παπαθεοκλήτου διὰ ἐνθύμωσιν πάντων τῶν ἀναγνωστῶν ».

ΛΩΛΗΣ ΣΜΥΡΑΗΣ

7. ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΜΑΚΕΔΟΝΩΝ ΦΙΛΙΚΩΝ

Ἡ ἰδέα τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας διεδόθη καὶ ἐκαρποφόρησεν ἐν Μακεδονίᾳ κυρίως διὰ Μακεδόνων. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Βόρειον Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἡγεμονίας τοῦ Δουνάβεως ὡς καὶ εἰς τὴν Νότιον Ρωσίαν πολλοὶ ἦσαν οἱ Μακεδόνες πρωτοπόροι τῆς ἰδέας ταύτης¹⁾.

Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία, καρπὸς τοῦ πατριωτικοῦ αἰσθήματος ὄλων τῶν Ἑλλήνων, εἶναι δημιούργημα γνησίως ἐθνικόν. Ἐξύπηνησε εἰς τὰ στήθη τῶν Ἑλλήνων τῆς ἀθανάτου ἐκείνης γενεᾶς τὸν ληθαργοῦντα συνεπεία τῶν ἄλλε-

1. Λεπτομερείας περὶ τῆς δράσεως τῶν Μακεδόνων Φιλικῶν καὶ τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ἐν Μακεδονίᾳ, βλέπει ὁ ἀναγνώστης εἰς τὴν ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν βραβευθεῖσαν ἐργασίαν μου « Οἱ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΑΓΩΝΑΣ ΤΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ 1796 - 1832 », ἣτις ἐκτυπωθεῖσα ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, ἐτέθη εἰς κυκλοφορίαν πρό τινας.

παλλήλων καὶ τραγικῶν ἀτυχημάτων πόθον τῆς φυλετικῆς ἐλευθερίας, τὸν ὁποῖον συνεκράτει εἰς τὰ στήθη του, μέχρις οὗτος ἔλθῃ τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, καὶ ἐπέτυχεν οὕτως ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ματαίως ἐπὶ τόσους αἰῶνας ἀνέμενεν ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς ἡγεμόνας καὶ πολιτικοὺς τῆς Εὐρώπης, οὓς καὶ κατέπληξεν ἢ ἐξέγεροις τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς. Ὅταν ζῆ ἢ ψυχὴ τῶν λαῶν, παρ' ὅλα τὰ ἀτυχήματα, τὰ ἔθνη δὲν ἀποθνήσκουν, ἀλλὰ πολλακίς καὶ μεταλλοῦν.

Μεταξὺ λοιπὸν τῶν δημιουργῶν, τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἀγνῶν ἐκείνων στελεχῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ὑπῆρξαν καὶ οἱ εἰς τὸν παρατιθέμενον κατάλογον Μακεδόνες. Ὁ κατάλογος οὗτος βασίζεται ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς ἐρεῦνης τῶν πηγῶν. Ὑπερσίαν πρὸς τὴν πάτριον γῆν ἐκτελοῦντες φέρομεν εἰς τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος τοὺς προπάτορας ἡμῶν, οἵτινες, ἀγωνισθέντες ὅπως ἠγωνίσθησαν, συνέβαλον καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν δημιουργίαν τῆς ἐλευθέρας Ἑλληνικῆς Πατρίδος.

1. Οὕζουνίδης Μιχαῆλ

Ἐμπορος ἐκ Θεσσαλονίκης διαμένων εἰς Ὁδησσόν. Ἐμυήθη ὑπὸ Ν. Σκουφᾶ ἐν Μόσχᾳ τὴν 7 Σεπτεμβρίου 1815. Τυχάνει ἐκ τῶν πρώτων μελῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας.

Ὁ Ἰ. Φιλήμων, Δοκ. Ἱστορ. Ἑλλην. Ἐπαναστ., Α', σελ. 406, ἀναφέρει λανθασμένην χρονολ. Πρβλ. Β. Μέξα, Φιλικοί. Κατάλ. Ἀρχείου Σέκερη, 2 σελ. 1.

2. Φαρμάκης Ἰωάννης τοῦ Γεωργίου, Χιλιάροχος

Στρατιωτικὸς ἐκ Βλάτσης Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ πρόφης ἀρχηγὸς ἀρματωλῶν, ἐτῶν 45. Ἐμυήθη εἰς Μόσχᾳ τὴν 2 Αὐγούστου 1817 ὑπὸ Ἐμμ. Ξάνθου, προήχθη εἰς ἀρχηγὸν τῶν Ἀφιερωμένων τῆς Φ. Ε., καταστάς ἐκ τῶν μεγαλυτέρων ἀποστόλων αὐτῆς. Ἐμύησε ἐκτὸς τῶν ἄλλων τὸν Πατριάρχην Γρηγόριον, τὸν ἐπίσκοπον Ἀρδαμερίου Ἰγνάτιον, τὸν Κυριακὸν Κουμπάρην καὶ ἴδρυσε τὰ ἐν Χαλκιδικῇ, Βερμῖω καὶ Ὀλύμπῳ κέντρα τῆς Φ. Ε.

Πρβλ. Ἰ. Φιλήμωνος, Δοκ. Φιλ. Ἐτ. 199. Τοῦ αὐτοῦ, Δοκ. Ἱστορίας Ἑλλ. Ἐπαν. Α', σελ. 259, 374, 415. Ἰ. Κανδηλώρου, Φιλ. Ἑταιρεία σελ. 158, 189, 206, 212, 226. Β. Μέξα, Φιλικοί, σελ. 4, 8, 19, 24. Οἰκονόμου, Ἱστορ. Ἑλλ. Παλιγγεν., σελ. 89. Παρ' ὅλας τὰς διαμάχας Σκουφᾶ — Ἀναγνωστοπούλου ἡμεῖς τὸν Ξάνθον θεωροῦμεν τελικὸν ἀνάδοχον τοῦ Φαρμάκη.

3. Ἀργυρόπουλος Δημήτριος

Διπλωμάτης ἐκ Θεσσαλονίκης καὶ πρόξενος τῆς Ρωσσίας εἰς Γαλάζιον. Πιθανώτερος κατηχητὴς ὁ Γ. Λεβέντης κατὰ τὸ ἔτος 1818.

Πρβλ. Φιλήμωνος, Δοκ. Ἱστ. Α', σελ. 388.

4. Λασσάνης Γεώργιος τοῦ Ἰωάννου

Καθηγητὴς τῆς φιλολογίας ἐκ Κοζάνης, ἐτῶν 25. Ἐμυήθη ἐν Ὁδησσῷ τὴν 1 Μαρτίου 1818 ὑπὸ τοῦ Κωνστ. Πεντεδέκα.

Πρβλ. Β. Μέξα, Φιλικοί, σελ. 6. Ἀνακριβῶς ὑπὸ τοῦ Φιλήμονος φέρεται ὡς ἀνάδοχος ὁ Γαλάτης. Πρβλ. Δοκίμιον Ἱστορ. Α', σελ. 399.

5. Ὀλύμπιος Γεωργάκης τοῦ Νικολάου

Στρατιωτικός ἐκ Λειβαδίου τοῦ Ὀλύμπου καὶ πρόφην ἀρχηγὸς ἀρματωλῶν τῆς οἰκογενείας Λαζαίων ἐτῶν 45. Ἐμυήθη κατὰ τὸ ἔτος 1817 ἐν Ἰασίῳ πιθανώτατα ὑπὸ τοῦ Γ. Λεβέντη. Ἐκ τῶν συναρχηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἡγεμονίων καὶ ὁ σύνδεσμος Ἑλλήνων καὶ Σέρβων πατριωτῶν μύησας εἰς τὴν Φ. Ε. τὸν ἀρχηγὸν τῶν Σέρβων Καραγεώργην.

Φιλήμονος, Δοκ. Ἰστ. Α', σελ. 93, ἔνθα ἀνακριβῆς ἡ χρονολογία μύησεως. Α. Γ. οὐδ. α., Τ. Ε. σελ. 133, 399. Κανδηλώρου, Φιλ. Ἐτ. σελ. 189. Ι. Κ. Βασδραβέλλη, Οἱ Μακεδόνες εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς Ἀνεξαρτησίας Ἀγῶνας, 1796·1832, σελ. 40.

6. Χρῦσανθος, Ἀρχιεπίσκοπος Σερρών

Ἐκ τοῦ χωρίου Γραμματικόβου τοῦ Νομοῦ Κοζάνης, ἐτῶν 51. Ἐμυήθη εἰς τὰς Σέρρας ὑπὸ τοῦ Ἰ. Φαρμάκη τὴν 15 Αὐγούστου 1818.

Πρβλ. Μ. Ἐξ. α., Φιλικοί, σελ. 12. Φιλήμονος, Δοκ. Ἰστ. Α', 376.

7. Νικηφόρος Ἰβηρίτης, χαρτοφύλαξ

Μοναχὸς τῆς μονῆς Ἰβήρων καὶ ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Πιθανώτερος κατηχητὴς ὁ Ἰ. Φαρμάκης.

Πρβλ. Οἰκονόμου, Ἰστ. Ἑλλ. Παλιγ. σελ. 90.

8. Παπᾶς Ἐμμανουὴλ τοῦ Δημητρίου

Τραπεζίτης καὶ μεγαλέμπορος ἐκ τοῦ χωρίου Δοβίστα τῶν Σερρών, ἐτῶν 47. Ἀρχιταμίας τῆς Φ. Ε. ἐν Κων)πόλει καὶ ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Χαλκιδικῇ καὶ Ἀνατολικῇ Μακεδονίᾳ. Ἐμυήθη ἐν Κων)πόλει τὴν 21 Δεκεμβρίου 1819 ὑπὸ Κωνστ. Παπαδάτου.

Πρβλ. Ἰ. Φιλήμονος, Δοκ. Ἰστ. Α', 406, 335, 202. Χρυσάλλης τόμ. Δ', σελ. 410. Β. Μ. Ἐξ. α., Φιλικοί, σελ. 66-67.

9. Δραγούμης Μάρκος Παχάρνικος

Ἀξιωματοῦχος ἐκ Βογατσικοῦ τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ἐτῶν 51. Ἐμυήθη ἐν Κων)πόλει τὴν 15 Δεκεμβρίου 1820 ὑπὸ Σταύρου Χαχαμάκη.

Πρβλ. Β. Μ. Ἐξ. α., Φιλικοί σ. 78. Κ. Ἀμάντου, πρόλογος εἰς Ἱστορ. Ἀναμν. Ν. Δραγούμη σελ. θ'.

10. Σκανδαλίδης Ἰωάννης

Διδάσκαλος ἐκ Θεσσαλονίκης διαμένων ἐν Ὀδησῶ. Ἐμυήθη ἐν Κωνσταντινουπόλει τὴν 6 Δεκεμβρίου 1819 ὑπὸ Ἀριστ. Παπᾶ.

Β. Μ. Ἐξ. α., Φιλικοί, σελ. 66. Πρβλ. Φιλήμονος, Δοκίμ. Α', σελ. 411.

11. Καρατάσιος Ἀναστάσιος ἢ Γέρω Καρατάσιος

Ἀρχηγὸς ἀρματωλῶν τοῦ Βερμίου ἐκ τοῦ χωρίου Δοβρᾶ τῆς Βεροίας ἐτῶν 54. Στρατιωτικὸς ἡγέτης τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Βερμίου μνηθεὶς μερίμνη τοῦ Φαρμάκη καὶ τοῦ ἐπισκόπου Ἀρδαμερίου Ἰγνατίου.

Φιλήμονος, Δοκ. Φιλ. Ἐτ. σ. 316. Φιλήμονος, Δοκ. Ἰστ. Α' σ. 227. Τ. Κανδηλώρου, Φιλ. Ἐτ. σ. 429. Ι. Κ. Βασδραβέλλη ἔνθ' ἄνωτ. σ. 198.

12. Γάτσος Ἀγγελῆς

Ἀρχηγός ἀρματωλῶν τῆς Ἐδέσσης ἐκ τοῦ χωρίου Σαρακινόβου ἐτῶν 49. Ὑπαρχηγός τοῦ Καρατάσιου ἐν Ναούσση μνηθεὶς ὡς καὶ αὐτός. Αὐτόθι.

13. Ὀλύμπιος Διαμαντῆς τοῦ Νικολάου

Ἀρχηγός ἀρματωλῶν τῶν Πιερίων ἐκ Φτέρης τῆς Κατερίνης. Ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ὀλύμπου, τῆς Χαλκιδικῆς καὶ ἐκ τῶν συναρχηγῶν τῆς Μακεδονικῆς Λεγεῶνος, μνηθεὶς ὡς καὶ οἱ ἀνωτέρω. Αὐτόθι.

14. Ζαφειράκης Θεοδοσίου, Δογοθέτης

Πρόκριτος ἐκ Ναούσσης καὶ πολιτικός ἡγέτης τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Βερμίου, ἐτῶν 49. Ἐμῆθη κατὰ τὸ ἔτος 1820 ὑπὸ Σ. Πολυδώρου πιθανώτατα.

Φιλήμονος, Δοκ. Φ. Ἐτ. σ. 319. Ἀνακριβές τὸ τοῦ Φιλιππίδου ὅτι ἀνάδοχος αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ διδάσκαλος Πλακίδας. Ν. Φιλιππίδου, Ἐπαναστάσεις Ναούσσης σ. 34.

15. Ναὸμ Παναγιώτης

Ἀγωνιστὴς ἐξ Ἐδέσσης. Ἄγνωστον ὑπὸ τίνος μνηθεὶς κατὰ τὸ ἔτος 1820 εἰς τὴν Βεσσαραβίαν, κατήλθεν εἰς Ἔδεσσαν καὶ συμμετέσχε τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Βερμίου.

Εἰς τὴν Ἐθνικὴν βιβλιοθήκην (Τμῆμα χειρογράφων) ὑπάρχει ἐπιστολὴ μὲ τὰ σήματα ἀφιέρωσως καὶ καθιερώσεως τῶν Φιλικῶν ὑπὸ χρονολ. 24)10 1820, ἀποσταλεῖσα ἐκ Κισνοβίου ἀπὸ τὸν Ναὸμ πρὸς τὸν ἐν Ὀδηρῶ Γ. Λασσάνην. Πρβλ. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, ἔνθ' ἀνωτ. σελ. 231.

16. Ζιάκας Γιαννούλας

Ἀρχηγός τῶν ἀρματωλῶν Γρεβενῶν — Πίνδου ἐκ Μακρυνόρους τῶν Γρεβενῶν. Ἀρχηγός τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ περιφερείᾳ του, ἄγνωστον ὑπὸ τίνος μνηθεὶς.

Πρβλ. καὶ Ἑλλ. Ἐγκυκλοπ. ἔκδ. Μακρῆ τόμ. ΙΒ' σελ. 47.

17. Κυρίμης Ἀπόστολος

Ὑπαρχηγός τοῦ σώματος τοῦ Ζιάκα ἐκ τοῦ χωρίου Τσιούργιακας τῶν Γρεβενῶν, ἄγνωστον ὑπὸ τίνος μνηθεὶς.

Αὐτόθι.

18. Περγίκης Νάνος τοῦ Χριστοδούλου

Ἐμπορος ἐκ Βεροίας, διαμένων εἰς Βουκουρέστιον ἐτῶν 40. Ἐμῆθη ὑπὸ Κωνστ. Πεντεδέκα τὴν 1 Ὀκτωβρίου 1818.

Ἰ. Φιλήμονος, Δοκ. Ἰστ. Α' σ. 408. Β. Μέξα, Φιλικοί, σελ. 12.

19. Μασᾶς Γκίκας

Ἐκ Κλεισούρας ἐτῶν 38. Ἐμῆθη τὴν 18 Δεκεμβρίου 1818 ὑπὸ Παπαγεωργίου Ἀθανασίου ἄγνωστον ποῦ.

Πρβλ. Β. Μέξα, Φιλικοί, σελ. 28.

20. Σακελλίου Μόσχος

Ἐμπορος ἐκ Θεσσαλονίκης ἐτῶν 33 διαμένων ἐν Σμύρνῃ. Ἐμυήθη τὴν 20 Σεπτεμβρίου 1818 ὑπὸ Μιχ. Παπάζογλου.

Αὐτόθι σελ. 62.

21. Σκανδαλίδης Ἀθανάσιος

Ἐμπορος ἐκ Θεσσαλονίκης. Ἐμυήθη κατὰ τὸ ἔτος 1820 ἐν Θεσσαλονίκη ὑπὸ Δημ. Ὑπάτρου.

Αὐτόθι σελ. 66. Πρβλ. Φιλικήμονος, Α', σελ. 411. Τοῦ αὐτοῦ, Φιλ. Ἐτ., σελ. 316.

22. Νεδέλκος Δουνιάς

Μακεδῶν διαμένων ἐν Κων)πόλει, ἐτῶν 24. Ἐμυήθη ὑπὸ Στ. Χαχαμάκη κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1821.

Αὐτόθι σελ. 79.

23. Νεδέλκος Νικόλαος

Μακεδῶν διαμένων ἐν Κων)πόλει, ἐτῶν 21. Ἐμυήθη ὑπὸ Δημ. Ἀναγνώστου κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1821.

Αὐτόθι.

24. Γεωργιάδης Καλλίνικος

Μακεδῶν διδάσκαλος. Ἐμυήθη κατὰ τὸ ἔτος 1820 εἰς Γαλάζιον ὑπὸ Δημ. Θέμελη.

Φιλικήμονος, Δοκ. Ἰστ. Α', σελ. 390.

25. Καμινάρης Κυριακὸς τοῦ Χριστοῦ

Ἐμπορος ἐκ Καστορίας διαμένων εἰς Βουκουρέστιον. Ἐμυήθη ὑπὸ Κ. Σαΐτση κατὰ τὸ ἔτος 1819.

Αὐτόθι σελ. 395.

26. Δασπᾶς Νικόλαος ἢ Ἀναγνώστης

Πολιτικὸς ἐκ Σιατίστης. Ἐμυήθη τὸ ἔτος 1819 εἰς Ἰωάννινα ὑπὸ Κωνστ Πεντεδέκα.

Φιλικήμονος, Δοκ. Α', σελ. 399. καὶ Φ. Ἐτ. σ. 210. Πρβλ. Ἰ. Θεοφανίδου, Ἀρχ. Κολοκοτρώνη Β', σ. 29. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, ἔνθ' ἄνωτ. σελ. 146.

27. Μπαλαῖνος Χριστόδουλος

Ἐμπορος ἐκ Θεσσαλονίκης. Ἐμυήθη ἐν Θεσ)νίκη κατὰ τὸ ἔτος 1820 ὑπὸ Δημ. Ὑπάτρου.

Αὐτόθι σελ. 403.

28. Μπακάλογλους Πανταζῆς

Θεσσαλονικεὺς, μνηθεὶς ἄγνωστον πότε ὑπὸ Ἰσαυρίδου.

Αὐτόθι, σελ. 403.

29. Μπλαδάκης Ἰωάννης

Μακεδῶν στρατιωτικός. Ἐμυήθη κατὰ τὸ ἔτος 1820 εἰς Κιονόβιον Βεσσαραβίας ὑπὸ Ἐμμ. Ξάνθου.

Αὐτόθι, σελ. 404.

30. Μπουδέλης Ἀναστάσιος τοῦ Ἰωάννου

Γραμματεὺς ἐμπόρου Μακεδῶν. Ἐμυήθη κατὰ Ἰανουάριον τοῦ 1821 ἐν Ὁδησσῷ ὑπὸ Στ. Κουμπάρη.

Αὐτόθι, σελ. 404.

31. Πολύδωρος Στέργιος

Ἐμπορος ἐκ Θεσσαλονίκης, ἔνθα ἐμυήθη κατὰ τὸ ἔτος 1820 ὑπὸ Δημ. Ὑπάτρου.

Αὐτόθι, σελ. 409.

32. Σκαρλάτος Ἰωάννης

Ἐμπορος ἐξ Ὀλύμπου. Ἐμυήθη κατὰ τὸ ἔτος 1819 εἰς Βουκουρέστιον ὑπὸ Γρηγ. Δικαίου Παπαφλέσσα.

Αὐτόθι, σελ. 411.

33. Τραμπάζογλου Νικόλαος

Ἐμπορος ἐκ Θεσσαλονίκης. Ἐμυήθη κατὰ τὸ ἔτος 1821 εἰς Ἴσμαηλ ὑπὸ Ἰωάν. Βελισσαρίου.

Αὐτόθι, σελ. 414.

34. Πηλιάδης Ἀλέξανδρος τοῦ Ἰωάννου

Ἐκ Θεσσαλονίκης ἔμπορος διαμένων ἐν Ὁδησσῷ. Ἐμυήθη ὑπὸ τοῦ Στρατηγοπούλου κατὰ τὸ ἔτος 1821.

Αὐτόθι, σελ. 409.

35. Κασομούλης Νικόλαος τοῦ Κώστα

Ἐμπορος ἐκ Σιατίστης ἐτῶν 23. Ἐμυήθη ἀρχομένου τοῦ ἔτους 1821 ἐν Σμύρνῃ ὑπὸ Μιχαήλ Ναύτη, ἱατροῦ ἐκ Κρήτης.

Πρβλ. Ν. Κ α σ ο μ ο ὄ λ η, Ἐνθυμήματα Στρατιωτικά, ἔκδοσις Γ. Βλαχογιάννη, τόμ. Α', σελ. 193.

36. Κασομούλης Κώστας

Ἐμπορος ἐκ Σιατίστης διαμένων προσωρινῶς εἰς Σέρρας, ἔνθα ἐμυήθη κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὸ τοῦ υἱοῦ του Νικ. Κασομούλη.

Αὐτόθι, σελ. 135. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, ἐνθ' ἄνωτ. σελ. 94.

Σημείωσις. Ἐκ τῆς προσεκτικῆς μελέτης τῶν ἐν Μακεδονίᾳ προεπαναστατικῶν καὶ ἐπαναστατικῶν συμβάντων προκύπτει ἀναμφισβητήτως ὅτι οἱ κατωτέρω ἀναγραφόμενοι Μακεδόνες ἀνεμίχθησαν ἐνεργῶς εἰς τὴν κίνησιν τῶν Φιλικῶν. Παρ' ὅλας τὰς προσωπικὰς μας ἐρεῦνας, αἵτινες ἔφθασαν καὶ μέχρι τῶν οἰκογενειακῶν ἀρχείων, δὲν κατωρθώσαμεν ν' ἀνεύρωμεν σαφῆ στοιχεῖα, πείθοντα περὶ τῆς μῆσεως αὐτῶν εἰς τὴν Ἰδέαν τῶν Φιλικῶν:

1) Μητροπολίτης Γρεβενῶν Ἄνθιμος, 2) Μητροπολίτης Κίτρους Μακάριος, 3) Μητροπολίτης Σιατίστης (Σισανίου) 4) Γ. Νιόπλιος Ρούσης πρόκριτος καὶ ἀγωνιστῆς Σιατίστης, 5) Παπαγόρας Σιατιστεύς, 6) Γ. Βαβαρέσκος Καστοριεύς, 7) Πρόκριτος Βάλτας Γιαννιὸς Χατζηχριστοδούλου, 8) Πρόκριτος Πολυγύρου Παπαγεωργάκης, 9) Ἄργυρός Ταρπουχτοῦς Θεσσαλονικεὺς, 10) Ἰωάννης Καυταντζόγλου Θεσσαλονικεὺς, 11) Ἄ. Κυδωνιάτης Θεσσαλονικεὺς, 12) Γ. Πάϊκου Θεσσαλονικεὺς, 13) Ἀγαθόνικος Θεσσαλονικεὺς, 14) Κυριακὸς Τοσίτσας Θεσσαλονικεὺς, 15) Τάτης Θεσσαλονικεὺς, 16) Γεώργιος Σῦρος (Συρόπουλος) ἀρματωλὸς τῶν Χασίων, 17) Λιόλιος Λάζος ἀρματωλὸς τῆς Μηλιάς.

I. K. ΒΑΣΔΡΑΒΕΛΛΗΣ

8. ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

1. Συμπληρωματικὰ περὶ τῆς ἐκ Κοζάνης οἰκογενείας τῶν ἐν Αὐστρία διαμενόντων Καραγιάννη — von Karajan.

Περὶ τῆς οἰκογενείας τῶν Καραγιάννη — Karajan ἔγραψεν ἐκτενὲς ἄρθρον ὁ καθηγητῆς τοῦ ἐν Θεσβνίκη Πανεπιστημίου κ. Α. Σιγάλας εἰς τὸ Ἡμερολόγιον Δυτικῆς Μακεδονίας τοῦ 1932 σελ. 167 - 177. Τὸ ἄρθρον τοῦτο περιστρέφεται περὶ τὸν δευτερότοκον υἱὸν τοῦ Ἰωάννου Καραγιάννη Γεώργιον Καραγιάννην καὶ τοὺς ἐν Αὐστρία ἀπογόνους αὐτοῦ. Περὶ τοῦ τετάρτου υἱοῦ καὶ ἀδελφοῦ τοῦ Γεωργίου, τοῦ Ἰωάννου, σημειοῖ ὁ κ. Α. Σιγάλας (σελ. 168) ὅτι ὁ Γεώργιος ἐγκατέλειπεν τὰ ἐν τῇ Σαξωνίᾳ τότε «ἀκμάζοντα ἐργοστάσιά του εἰς τοὺς δύο ἀδελφούς αὐτοῦ Θεόδωρον καὶ τὸν τελευταίως ἐκ Κοζάνης ἐλθόντα νεώτερον Ἰωάννην», αὐτὸς δὲ ἐγκατεστάθη εἰς τὴν Βιέννην.

Ὁ Ἰωάννης οὗτος ἐγεννήθη ἐν Κοζάνῃ τὸ 1754 ἐνυμφεύθη δὲ τὴν Περιστέρα Ἰωάννου Σταμάτη ἐκ Κοζάνης, γεννηθεῖσαν τὸ 1730. Σχετικὰς πληροφορίας ἔχομεν ἐξ ἐγγράφου τῆς Μητροπόλεως Κοζάνης τοῦ 1842, ἀποσταλέντος εἰς τὴν Αὐστρίαν, ὡς φαίνεται, κατόπιν αἰτήσεως τῶν συγγενῶν του. Τοῦ ἐγγράφου τούτου σώζεται ἀντίγραφον εἰς τὸν «Κώδικα τῆς ἀγιωτάτης Ἐπισκοπῆς Κοζάνης» σελ. 70. (Πρβλ. Ἄ. Σιγάλα, Ἀρχεῖα καὶ Βιβλιοθήκαι Δυτικῆς Μακεδονίας σελ. 76 ἄρ. 9.) Κατὰ τὸ ἀντίγραφον τοῦτο παραθέτομεν ἐνταῦθα τὸ κείμενον τοῦ ἐγγράφου.

1842.

Ὁ Σερβίων καὶ Κοζάνης Βενιαμὶν Ἐπιβεβαιοῖ

Ἡ ἐμὴ ταπεινότης διὰ τοῦ παρόντος αὐτῆς Ἀρχιερατικοῦ γράμματος δηλοποιεῖ καὶ διαβεβαιοῖ ὅτι· Α) Ἡ Περιστέρα καὶ Μπεήνα γνήσiai θυγατέρες τοῦ Ἰωάννου Σταμάτη καὶ τῆς νομίμου αὐτοῦ συζύγου Μαρίας, ἐγεννήθησαν ἐνταῦθα, ἢ μὲν τῷ Σωτηρίῳ χιλιοστῷ ἑπτακοσιοστῷ τριακοστῷ κατὰ μῆνα Φεβρουάριον βαπτισθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἱερέως Ἰωάννου τοῦ Νομοφύλακος κατὰ τὸ ἀνατολικὸν δόγμα καὶ τῇ 20ῃ τοῦ αὐτοῦ Φεβρουαρίου, ἢ δὲ Μπεήνα, τῷ χιλιοστῷ ἑπτακοσιοστῷ τριακοστῷ τρίτῳ, κατὰ μῆνα Ἰουλίον βαπτισθεῖσα παρὰ τοῦ Πρωτοπαπᾶ Νικολάου τῇ 10ῃ τοῦ αὐτοῦ Ἰουλίου ἀναδεχθεῖσας ἀμφοτέρας παρὰ τοῦ Ἀθανασίου Νικολάου, καθ' ἃ ἐστὶ ἰδεῖν ἐκ τοῦ ἐνταῦθα κώδικος Σελ. 103 καὶ 110.

Β) Ὅτι ἡ Ἀναστασία Μαλαμήτζα θυγάτηρ γνήσια τοῦ Μαλαμήτζα, καὶ τῆς κατὰ νόμον νομίμου αὐτοῦ συζύγου Μαρίας, ἐγεννήθη ἐνταῦθα τῷ χιλιο-

στῷ ἑπτακοσιοστῷ πενηκοστῷ τρίτῳ ἔτη σωτηρίῳ κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον καὶ ἔβαπτίσθη ἐν τῷ ἐνταῦθα ἱερῷ Ναῷ τοῦ Ἁγίου Νικολάου κατὰ τὸ Ἀνατολικὸν δόγμα ὑπὸ ἱερέως Ἰωάννου τοῦ Νομοφύλακος τῆ 18ῃ τοῦ αὐτοῦ Σεπτεμβρίου ἀναδεχθεῖσα παρὰ τοῦ Μιχαήλ Θεοδώρου, ὡς δηλοῦται καὶ ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ Κώδικι Σελ. 200.

Γ) Ὅτι ὁ Θεόδωρος Καραγιάννης γνήσιος υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Καραγιάννη καὶ τῆς νομίμου αὐτοῦ συζύγου Περιστεράς, θυγατρὸς τοῦ Ἰωάννου Σταμάτη καὶ τῆς νομίμου αὐτοῦ συζύγου Μαρίας, ἐγεννήθη ἐνταῦθα τῷ ἔτει χιλιοστῷ ἑπτακοσιοστῷ πενηκοστῷ τετάρτῳ κατὰ Μῆνα Μαΐον, ἔβαπτίσθη ὑπὸ ἱερέως Γεωργίου τοῦ Σακελλαρίου κατὰ τὸ Ἀνατολικὸν δόγμα ἐν τῇ ἐνταῦθα ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἁγίου Νικολάου τῆ 28ῃ τοῦ αὐτοῦ Μαΐου καὶ ἀναδεχθεῖσα παρὰ τοῦ Κων(τίνου) Δημητρίου, καθ' ἃ γέγραπται ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ Κώδικι Σελ. 203.

Εἰς βεβαίωσιν ἀληθείας ἐγένετο καὶ τὸ παρὸν ἀυλικὸν γράμμα.

Ἐπικεκυρωμένου τῷ ἡμετέρῳ ἐπιβεβαιώθη καὶ σφαισμένα τοῖς ἀξιόπιστοις μαρτυρίαις τῶν ὑποφαινομένων, καὶ τοῦτο ἐχέτω τὸ κύρος καὶ τὴν ἰσχύν

κδ Ἰουνίου α ω μ β'.

Μαρτυροῦσιν.

24 Ἰουνίου 1842

» ὁ Σακελλίων Μαρκος ἱερεὺς

» ὁ Ἰωαν. Κ. Κοεμτζῆς

» ὁ Πρωτόπαπᾶς Νικόλαος

» ὁ ὀστεαριος Κ. Δ. Τακιατζῆς

» ὁ Νομοφύλαξ ἱερ. καὶ διδασκ. Ἑλλ. Σχολῆς.

» ὁ Ἄρχων τῶν Ἀντεμισίων.

» ὁ ρήτωρ Νικολ. Τακιατζῆς

Ζήσης Δ. Τσιμινάκης

» ὁ σκευοφύλαξ. Γεωρ. Κ. Κοεμτζῆ

Καὶ ἐνεσφραγίσθησαν τῇ ἡμετέρα σφραγίδι καὶ τῇ ὑπογραφῇ τοῦ ἐπιτρόπου τοῦ Παναγιωτάτου Θεο(ν)ικῆς καὶ τῇ σφραγίδι καὶ ὑπογραφῇ τοῦ ἐν Θεο(ν)ικῆ Ἀυστριακοῦ Προξένου.

Ν. ΔΕΛΙΑΛΗΣ

2. Ἔρευνα καὶ κριτική. « Ὁ θρηῆνος τῆς Σμύρνης ».

Αἱ σελίδες 1127·1132 τοῦ ὑπ' ἀριθ. 34 χειρογράφου τῆς Δημοτικῆς Βιβλιοθήκης Κοζάνης περιέχουν μιὰ « ρίμα » περὶ τῶν σφαγῶν τῆς Σμύρνης τῆς 4 Μαρτίου 1797. (Βλ. Α. Σιγάλα, Ἀρχεῖα καὶ Βιβλιοθηκῆ Δ. Μακεδονίας σελ. 20·21.) Τὸ κείμενον τῆς ρίμας αὐτῆς ἐδημοσίευσεν εἰς τὴν Ἐφημερίδα « Φῶς » Θεσσαλονίκης ἔτ. 24 φύλ. 18ης, 19ης, 20ῆς, 21ης, Ἰανουαρίου 1938· « Ὁ θρηῆνος τῆς Σμύρνης. Ἐρανήματα ἀπὸ τὴν Δ. Βιβλιοθήκην τῆς Κοζάνης ». Ἀργότερον τὸ ἐξέδωκεν ὁ Γυμνασιάρχης Ι. Παπαγιαννόπουλος εἰς τὰ « Μικρασιατικὰ Χρονικὰ » τόμ. 1 σελ. 261·267 μετὰ πανομοιότυπον τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ. Θεωρῶ σκόπιμον νὰ ἀναφέρω ἐνταῦθα τὰς ὑπ' ἐμοῦ, κατόπιν παραβολῆς μὲ τὸ χειρόγραφον, ἐπενεχθεῖσας διορθώσεις ἢ σφάλματα ἀναγνώσεως, παραθέτων καὶ τὰς ὑπὸ τοῦ Παπαγιαννοπούλου γενομένας ἀβλεψίας εἰς τὴν ὀρθογραφίαν, διότι οὗτος τονίζει ὅτι τηρεῖ τὴν ὀρθογραφίαν τοῦ χειρογράφου.

Ὁ ἐκάστοτε ἀριθμὸς δηλοῖ τὸν στίχον τοῦ κειμένου.

3 μπαγαγάτελα Π | μ πα γ α τ έ λ α χ | φον. Πρβλ. τὸ ὑπὸ τοῦ Παπαγιαννοπούλου παρατιθέμενον πανομοιότυπον. 14 ἦν Π | ε ἴ ν ' χ | φον. Πρβλ. παρατιθέμενον πανομοιότυπον. 22 τόσος Π | τ ό σ ο ν χ | φον. 32 μπεξήδων Π | μ πι · ε ἰ δ ω ν χ | φον. 33 πουμπλικέρεται Π | π ο υ μ π λ ι κ έ ρ ε τ α ι χ | φον. 37

κριτικῶν Π· δὲν στέκει, θὰ ἔπρεπε νὰ διορθωθῆ εἰς κρητικῶν· καθαρὰ ἀπροσεξία τοῦ γραφέως. 45 ἄκουες Π] ἄκουσες χ|φον ἐκ παραδρομῆς. 46 ἀλύπητες Π] ἀλόκοταις χ|φον. 50 ἐργαστήρια Π] καιργαστήρια χ|φον (καὶ ῥγαστήρια). 51 τρομεῖς Π] τρομᾶς χ|φον. 51 ταύτῳ Π] τ' αὐτῷ χ|φον. 54 μόν Π] μὰ χ|φον. 56 ἄντρας Π] ἄνδρας χ|φον. 61 ντινιακοῖ Π] ντηνιακοῖ χ|φον. 67 πραῦνει Π] πραῦνουν χ|φον. 71 τῆς Π] ταῖς χ|φον. 74 τὰς γυναῖκας Π] ταῖς γυναῖκαις χ|φον. 75 μπουμπάρεκ Π] μπουμπαρει χ|φον. 75 γκιουνλεριντέ Π] γγιουλερινντέ χ|φον. 81 ἀτίμωσαν Π] ἀτίμησαν χ|φον. 82 δυναστίαις Π] δυναστίαις χ|φον. 90 γκιαβγκιριῶν Π] γγιαβγγιριῶν χ|φον. 91 φαμιλαιῖς Π] φαμιλαις χ|φον. 91 | πλήρωσαν Π] πλήρωναν χ|φον. 94 τριφτοῦν Π] τρυφθοῦν χ—φον. 95 σελιαμέδες Π] σελιαμέτι χ|φον. 96 γλυτόσου Π] γλυτόσου χ|φον. 103 μπαχτσέδες Π] μπαχτζέδες χ|φον. 114 νυχτιάν Π] νυκτιάν χ|φον. 120 ὡς Π] καὶ χ|φον. 136 κοκῶναι Π] κοκῶνες χ|φον. 137 ταλαμπρατσέτα Π] ταλαμπρατζέτα χ|φον. 141 γιαβάν σουπέδες Π]γι (= γοί) ἀβάν σουπέδες. 145 περτζίνες Π] καὶ περτζέδες χ|φον. 150 ὑπηρετεῖ Π] ὑπερετεῖ χ|φον. 152 πασαίρη Π] πασάρη χ|φον. 154 ἐκαταστήθης Π] ἐκατεστήθης χ|φον. 156 Θεσλχ' Π] Θεσλ' χ|φον.

Ἄναφερόμενος ὁ κ. Παπαγιαννόπουλος εἰς τὰ προλεγόμενα τῆς ἰδικῆς μου ἐκδόσεως κάμνει μερικὰς ἀστόχους παρατηρήσεις. Δὲν ὑποστηρίζω « πῶς ὁ ποιητὴς τοῦ θρήνου εἶναι Τήνιος γιατί μνημονεύει τοὺς τηνιακοὺς τσαγκάρηδες τῆς Σμύρνης », ἀλλὰ πῶς εἶναι « Κυκλαδίτης καὶ Ἰσως Τήνιος ». Ὁ προσδιορισμὸς « Ἰσως Τήνιος » θέλει νὰ πῆ « κατὰγεται ἀπὸ τὴν Τήνον », δὲν βασιζέται δὲ τόσο εἰς τὸ περιεχόμενον τοῦ θρήνου, ὅσον εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ εἰς τὴν Τήνον ἰδίως παρατηροῦμεν τὴν τόσο μικτὴν καὶ μακαρονίστικην αὐτὴν γλῶσσαν, ἢ ὅποια δὲν εἶναι « τῶν λογιωτάτων τῆς ἐποχῆς του », οὔτε καὶ δείχνει ὁ ποιητὴς « μιὰ ξεχωριστὴ προσπάθεια νὰ μιμηθῆ τὴν τάση πρὸς τὴν κοινὴ τῆς ἐποχῆς του ». Καὶ ὁ Παπαγιαννόπουλος κάμνει ἐδῶ κατάχρησιν τοῦ ὄρου « κοινὴ », ὁ ὁποῖος, ὡς γνωστόν, εἶναι ὁ ἀπὸ μηχανῆς θεὸς τῶν ἀοριστολογιῶν τῶν αὐτοκαλουμένων « κριτικῶν » τῆς ἐποχῆς μας.

Ὁ κ. Παπαγιαννόπουλος ὁμιλεῖ περὶ « πρωτοτύπου » χειρογράφου, θέλει δηλαδὴ νὰ πῆ « ἰδιογράφου ἢ αὐτογράφου » τοῦ ποιητοῦ μετὰ τὴν δικαιολογίαν « γιατί ἔχει ἐπάνω διορθώσεις, μετὰ τὴν ἴδια γραφὴ καὶ τὸν ἴδιο χαρακτῆρα, λέξεων ἀπὸ τὸν ποιητὴ του γενόμενες, ποὺ ἐπιτηδεύεται νὰ κάμη τὸ στίχου του πὶ ῥυθμικὸ ». Εἶναι αὐτὸ ἀπαραβίαστος ἀρχὴ διὰ νὰ ἀναγνωρίσωμεν τὸν γραφικὸν χαρακτῆρα τοῦ ποιητοῦ; δὲν μπορεῖ δηλαδὴ καὶ ὁ ἀντιγραφεὺς νὰ ἐπιφέρῃ διορθώσεις; Δὲν μᾶς κάμνει λίγο σκεπτικὸς ἢ παράλειψις τοῦ ἀντιστοίχου « ὁμοιοκαταλήκτου εἰς τει » στίχου τοῦ 139; Ἐκ τῆς ρίμας αὐτῆς ποὺ « ἐγράφηκε δυόμισυ μῆνες ὕστερα ἀπὸ τὸ ρεμπελιὸ » δὲν μποροῦμε νὰ βγάλωμε τὸ συμπέρασμα, ἀλλ' οὔτε καὶ τὴν ὑπόθεσιν νὰ κάμωμεν ὅτι ἦτο ἱερωμένος, οὔτε κοὶ αὐτόπτης, οὔτε ὅτι ἦτο « λόγιος τῆς ἐποχῆς ». Τὸ νὰ γνωρίζη κανεὶς νὰ κάμη μιὰ ρίμα σὲ γλῶσσα ἀνάμικτη, σημαίνει μόνον ὅτι ξεύρει λίγα γράμματα, ὄχι ὅμως καὶ ὅτι εἶναι « λόγιος ».

3. Ἔτος γεννήσεως τοῦ Φιλικοῦ Γεωργίου Λασσάνη

Περὶ τοῦ ἔτους τῆς γεννήσεως τοῦ Γεωργίου Λασσάνη ὑπῆρχον μέχρι τοῦδε ἐσφαλμένα πληροφορία. Οὕτω π. χ. ὁ Ἄνδρέας Παπαδόπουλος - Βρεττός εἰς τὴν « Νεοελληνικὴν Φιλολογίαν » τόμος Β΄ σελ. 295 - 297, καταχωρίζων λεπτομερῆ βιογραφίαν τοῦ Λασσάνη, ἀναφέρει ὅτι ἐγεννήθη τὸ 1796 ἐν Κοζάνη. Τὰ ἀνωτέρω ἔγραψεν καὶ ἐδημοσίευσεν ὁ Βρεττός ζῶντος τοῦ Λασσάνη. Τὴν πληροφορίαν ταύτην τοῦ Βρεττοῦ, βάσει ἄλλων δεδομένων, ὡς π. χ. τῆς χρονολογίας μῆσεως τοῦ Λασσάνη κατὰ τὸ ἔτος 1818 ἐν ἡλικίᾳ 25 ἐτῶν (πρβλ. Βαλερίου Μέξα: « Οἱ Φιλικοὶ » Κατάλογος τῶν μελῶν τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας ἐκ τοῦ Ἀρχείου Σέκερη, Ἀθῆναι 1937), ἐξήλεγα ὡς ἐσφαλμένην καὶ ὑπεδείκνυον ἐν τῇ ἐν τῷ παροντι τόμῳ δημοσιευομένη μελέτῃ μου « Ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία καὶ ὁ Γεώργιος Λασσάνης » ὡς πραγματικὸν ἔτος γεννήσεως τὸ 1793. τὸ σημεῖον ὁμῶς τοῦτο τῆς μελέτης μου διέγραψα κατόπιν τῆς δοθείσης τῷ κ. Σιγάλα πληροφορίας ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Δελιαλῆ, ἀρυσθέντος ταύτην ἐκ τοῦ Κώδικος Βαπτίσεων Κοζάνης τῶν ἐτῶν 1759 - 1850. Εἰς τὴν σελ. 167 τοῦ Κώδικος τούτου ὑπάρχει ἡ ἐξῆς ἀναγραφὴ: « 1793 σεπτέμβριος ἐβαπτίσθη ὁ γεόργιος τοῦ Ἰωάννου λάτζκου σαπουτζῆ, ἀνάδοχος ὁ δημήτριος Χ. Πείου ». (Πρβλ. καὶ Ἄντ. Σιγάλα: Ἀρχεὶα καὶ Βιβλιοθήκαι Δυτ. Μακεδονίας σελ. 75.)

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΣΤ. ΤΖΑΤΖΙΟΣ

4. Ἐπανόρθωσις

Ἄνωτέρω σελ. 333 δημοσιεύεται στιχομυθία μεταξὺ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ τῆς πόλεως Θεσσαλονίκης, εἰλημμένη ὡς εἶχε ἐκ τοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον « Θύρα Μετανοίας » βιβλίου Ἀποκαθιστώμεν ἐνταῦθα προχείρως τὸ ποίημα τοῦτο μετρικῶς, χωρὶς βεβαίως νὰ ἔχωμεν τὴν ἀξίωσιν ὅτι ἡ ἀποκατάστασίς μας αὕτη βασίζεται ἐπὶ ἐξονυχιστικῆς ἐρεύνης. Τὸ ζήτημα γενικῶς τῆς μετρικῆς τῶν βυζαντινῶν ὕμνων δὲν ἔχει εἰσέτι τύχει τῆς δεούσης μελέτης.

Ἄγ. Δημ. Μὴ ἀνιῶ, ὦ πατρίς μου,
 ὑπαχθεῖσα τυράννοισ,
 ὦν δι' ἐμοῦ ἀπαλλαγὴν | εὐρεῖν ἐπιζητεῖς·
 ἐκλυτρώσομαι γὰρ | καὶ νῦν ἐκ θλίψεων
 καὶ πληρώσω ἐνθέων ἀγαθῶν
 καὶ φυλάξω καὶ σώσω,
 λέγει Δημήτριος.

Θεσ)νίκη Ἐπὶ ταῖς σαῖς μεσιτείαις
 τῶν δεινῶν λυτρωθεῖσα,
 ὑπὸ τὰς σὰς διεφυλάχθην | πτέρυγας αἰεί,
 νῦν δὲ παρὰ δόξαν | ἀναμέσον τῶν δεινῶν
 στροβουμένη ἀθλίως προστρέχω
 ἐπὶ σὲ καὶ κραυγάζω,
 βοήθει [μοι], Δημήτριε.

Ἄγ. Δημ. Γῆ με καλύπτει καὶ τάφος,
 ἀλλὰ πλήρης ὁ κόσμος
 ἐμῆς ὁσμῆς τῆς ἐκ τῶν μύρων, | χάριτι Χριστοῦ.
 Μὴ φοβοῦ ὄν, πατρίς μου, | ἐμὲ κατέχουσα·
 τοὺς ἐχθροὺς σου πατάξω ἐν Χριστῷ
 καὶ φυλάξω καὶ σώσω
 σέ, τὴν τιμῶσαν με.

Θεσ)νίκη Ἀγαλλιάσθω γῆ πᾶσα,
 Θεσσαλονίκη, χαῖρε,
 ἡ εὐσεβής, ὁ γὰρ Χριστοῦ | ὀπλίτης ὁ λαμπρὸς
 μετὰ σοῦ οἰκεῖ φρουρῶν σε, | τοὺς ἐχθροὺς σου
 συντριβὼν <καὶ> πληρῶν σε ἀγαθῶν,
 ᾧ καὶ κράζει τιμῶσα,
 χαίροις, Δημήτριε.

Α. Σ.

ΠΕΤΡΟΣ Ν. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

(† 1914)

Εἰς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν ἀνήκει καὶ ἡ προσπάθεια νὰ γνωρίσωμεν τὸν βίον καὶ τὴν δρᾶσιν ὄλων τῶν μεγάλων ἐκείνων τέκνων τῆς Μακεδονίας, τὰ ὁποῖα εἰς τὸ ἀπώτερον ἢ ἐγγὺς παρελθὼν ἔδρασαν εἰς τὰς διαφόρους ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας καὶ προσέφερον τὰς πνευματικὰς καὶ ὕλικὰς τῶν δυνάμεις πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ἐπιστήμης, τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πατρίδος. Οἱ ἐργάται οὗτοι τοῦ Καλοῦ καὶ τοῦ Ἀγαθοῦ εἶναι πολλάκις ὁ ἀντικατοπτρισμὸς τῆς ψυχοσυνθέσεως καὶ τῆς δυναμικότητος τοῦ λαοῦ μας.

Ἀπαρχὴν τοῦ ὀφειλομένου πρὸς τοιοῦτους ἐκλεκτοὺς Μακεδόνας φόρου τιμῆς καὶ εὐλαβοῦς σεβασμοῦ κάμνομεν μὲ τὴν βιογραφίαν τοῦ ΠΕΤΡΟΥ Ν. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ, ἑνὸς τῶν μᾶλλον ἐκλεκτῶν τέκνων τῆς Θεσπικῆς, ὅστις κατηνάλωσε ὀλόκληρον τὴν ζωὴν του εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων καὶ εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης. Ἡ βιογραφία αὕτη βασίζεται κυρίως ἐπὶ τοῦ ἐπιμνημοσύνου λόγου τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ καὶ μετέπειτα συνεργάτου ἐν τῷ Ἱστορικῷ Λεξικῷ Σ τ α μ α τ ῖ ο υ Β. Ψ ἄ λ τ η, ἐκφωνηθέντος ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τῇ 18ῃ Ἰαν. 1915 ἐπὶ τῇ Α' ἐπετείῳ τοῦ θανάτου τοῦ Π. Παπαγεωργίου (βλ. «Ἀθηνᾶν» τόμ. 27 (Ἀθῆναι 1915) σελ. 177-189). Ἡ πρόθεσίς μας εἶναι νὰ κάμωμεν γνωστὰ εἰς εὐρύτερον κύκλον τὰ ἐκεῖ λεχθέντα.

Ὁ Πέτρος Ν. Παπαγεωργίου ἐγεννήθη τῷ 1859 ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ ἀπέθανεν τῷ 1914 ἐν Ἀθήναις. Διακούσας ἐν τῇ γενετείρᾳ αὐτοῦ τὰ ἐγκύκλια μαθήματα, ἐνεγράφη κατόπιν, μόλις δεκαεξαετής, εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου, ὅπου ἐπὶ τριετίαν ἐσπούδασε φιλολογίαν. Ἀκολουθῶς μετέβη χάριν εὐρυτέρων σπουδῶν εἰς τὴν Ἰέναν, τὴν Λειψίαν καὶ τὸ Βερολίνον, εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῶν ὁποίων ἐσπούδασεν ἐπὶ πενταετίαν (1878-1883). Χάριν παλαιογραφικῶν μελετῶν μετέβη καὶ παρέμεινεν ἐπὶ ἐξάμηνον καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν.

Εὐρισκόμενος ἔτι ἐν Γερμανίᾳ, ἐδημοσίευσεν τῷ 1880 ἐν τῷ περιοδικῷ Ἀθηναίῳ «Διορθώσεις εἰς Σοφοκλέα καὶ εἰς τὰ ἀποσπάσματα τῶν τραγικῶν ποιητῶν» καὶ γερμανιστὶ *Kritische und paläographische Beiträge zu den alten Sophokles' Scholien*», αἵτινες προεκάλεσαν ἐπαίνους τοῦ Wecklein, Weil, Keibel. Πρὶν δὲ ὑποστῆ ἐν Ἰένῃ τὰς ἐπὶ διδακτορίᾳ ἐξετάσεις, ἐδημοσίευσεν ἐν Λειψίᾳ ἑτέραν διατριβὴν «*Der Codex Laurentianus von Sophokles und eine neue Kollation der Scolia-Texte*», ἐν τῇ ὁποίᾳ κατέδειξεν ὅτι ἡ ἐν τῷ κώδικι τούτῳ φερομένη γραφὴ Κλυταιμῆστρα εἶναι καὶ ὁ ὀρθὸς τύπος τοῦ ὀνόματος καὶ οὐχί, ὡς συνήθως γράφεται, ὁ τύπος Κλυταιμνήστρα. Τὴν γνώμην ταύτην κατεπολέμησαν γερμανοὶ φιλόλογοι, ἐν οἷς καὶ ὁ πολὺς Wilamowitz, ἐν τέλει ὅμως ἐγένετο ὑφ' ὄλων ἀποδεκτῆ.

Μετὰ τὴν ἐν Γερμανίᾳ ἀποπεράτωσιν τῶν σπουδῶν του καὶ τὴν πανηγυρικὴν ὑπὸ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς τοῦ ἐν Ἰένῃ Πανεπιστημίου ἀνακήρυξίν του εἰς διδάκτορα τῆς φιλοσοφίας, ἐπανῆλθε τῷ 1883 εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Κάτοχος ὄλων ἐκείνων τῶν προσόντων, ἅτινα ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν κατάρτισιν τελείου ἐπιστήμονος, ἤτοι ὀξύνοιαν καταπλήσσοσαν, κρίσιν οὐ τὴν

τυχοῦσαν, μνήμην ἀπέραντον, φιλεργίαν καὶ φιλοπονίαν μέχρις ὑπερβολῆς ἐξικνουμένην, καὶ διαθέτων ἄφθονα ὕλικά μέσα, ἀφειδῶς ὑπὸ τῶν γονέων του παρεχόμενα, κατάρθωσεν ὁ Π. Παπαγεωργίου νὰ καταστή τέλειος καὶ δεδοκιμασμένος φιλόλογος καὶ νὰ ἐπιβληθῆ εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν κόσμον ἀπὸ νεαρῶτάτης ἔτι ἡλικίας.

Πέτρος Ν. Παπαγεωργίου († 1914)

Ἄμα τῇ ἐκ τῆς Γερμανίας ἐπανόδῳ του, μετέβη εἰς Φιλιππούπολιν καὶ διωρίσθη ἐν τοῖς Ζαριφεῖοις Διδασκαλείοις, τῶν ὁποίων διετέλεσε καθηγητῆς τῶν Ἑλληνικῶν ἀπὸ τοῦ 1884 μέχρι τοῦ 1888. Ἐκεῖ προητοίμασε τὴν κριτικὴν ἔκδοσιν τῶν σχολίων τοῦ Σοφοκλέους, τὴν ὁποίαν ὁ γνωστὸς μέγας ἐκδοτικὸς οἶκος τῆς Λειψίας Teubner ἀνέθηκεν αὐτῷ, καὶ ἤτις εἶδε τὸ φῶς τῷ 1888.

Κατὰ τὴν ἐν Φιλιππουπόλει διαμονὴν του ἐπεσκέφθη τὴν παρὰ τὴν Στενήμαχον περιώνυμον μονὴν τῆς Θεοτόκου καὶ περιέγραψε τὰ ἐν αὐτῇ πολύτιμα χειρόγραφα καὶ ἄλλα μνημεῖα εἰς δύο πραγματείας δημοσιευθείσας ἐν τῷ «Ἡμερολογίῳ τῆς Ἀνατολῆς», καὶ ἐν τῇ Berl. Phil. Wochenschrift τοῦ 1889 σελ. 821 κέξ. Μετὰ ἐν ἔτος κατελαμβάνετο ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἡ Μονὴ καὶ κατέστη οὕτως ἀδύνατος τοῦ λοιποῦ ἢ ὑπὸ Ἑλληνοῦ ἐπιστήμονος ἐξέτασις τῶν μνημείων αὐτῆς.

Ἐκ Φιλιππουπόλεως μετέβη εἰς Σέρρας, ἔνθα διωρίσθη Γυμνασιάρχης τοῦ ἐκεῖ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου, εἰς ἣν θέσιν παρέμεινε μέχρι τοῦ 1894. Εὐρισκόμενος ἐν Σέρραις ἠσχολήθη μὲ ἱστορικὰς καὶ τοπογραφικὰς ἐρεῦνας τῆς πόλεως ταύτης, τὰ πορίσματα τῶν ὁποίων ἐξέθηκεν ἐν ἐκτενεστάτῃ πραγματεῖᾳ, παρασχὼν οὕτω πολῦτιμον συμβολὴν εἰς τὴν Βυζαντινὴν Ἱστορίαν καὶ

τὴν Ἀρχαιολογίαν, διότι μετὰ τὴν πυρπόλησιν τῆς πολυπαθοῦς ταύτης μακεδονικῆς πόλεως, ἐξ αὐτῆς καὶ μόνης δύναται ὁ ἱστοριοδίφης καὶ ἀρχαιολόγος νὰ ἀντλήσῃ πλείστας πληροφορίας.

Ἐνῶ ἀκόμη διέμενον ἐν Σέρραις, ἐδημοσίευσεν τῷ 1892 ἐν τῷ περιοδικῷ ΑΘΗΝΑ, σπουδαιοτάτην πραγματείαν: «Παρατηρήσεις Κριτικαὶ καὶ παλαιογραφικαὶ εἰς Ἀριστοτέλους Ἀθηναίων Πολιτείαν», ἐν τῇ ὁποίᾳ πλείστα χωρία ἐπιτυχῶς διορθοῦνται καὶ ἀποκαθίστανται.

Ἀποχωρήσας τοῦ ἐν Σέρραις Γυμνασίου μετέβη εἰς Μυτιλήνην, ἔνθα διωρίσθη γυμνασιάρχης τοῦ ἐκεῖ Γυμνασίου, παρέμεινε δὲ τοιοῦτος μέχρι τοῦ 1899. Ἐν Μυτιλήνῃ εὐρισκόμενος ἐδημοσίευσεν πλείστας ἀνεκδότους ἐπιγραφὰς τῆς νήσου. Τὸ ἔργον τοῦτο ἐξηκολούθησε καὶ βραδύτερον, ἐκδῶσας τῷ 1913 τὴν περισπούδαστον πραγματείαν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «ΡΟΔΟΣ καὶ ΛΕΣΒΟΣ κατὰ ψήφισμα τοῦ Γ' αἰῶνος, νεοφανές ἐν Ἐρεσῶ»

Διαμείνας ἐν Μυτιλήνῃ μέχρι τοῦ 1899, ἀπεφάσισε νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν Θεσσαλονίκην καὶ νὰ ἀφιερῶθῃ ἀποκλειστικῶς εἰς ἐπιστημονικὰς μελέτας. Ἴσως ἐπέδρασαν εἰς τοῦτο καὶ διάταξις τοῦ Κοινοτικοῦ Κανονισμοῦ τῆς Θεσσαλονίκης, ἡ ὁποία εἶχε δυστυχῶς καταστήσῃ ἀδύνατον τὸν διορισμὸν τοῦ διακεκριμένου ἐπιστήμονος εἰς τὸ Γυμνάσιον τῆς γενετείρας του, τοῦθ' ὅπερ οὐκ ὀλίγον τὸν εἶχε πικράνει. Ἀντιθέτως, ὁ ἀείμνηστος Πατριάρχης Ἰωακείμ ὁ Γ' τῷ προσέφερε μετὰ χαρακτηριστικῆς ἐπιμονῆς τὴν ἔδραν καθηγητοῦ ἐν τῇ ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλῃ τοῦ Γένους Σχολῇ· ὁ Παπαγεωργίου ὁμοῦς ἀπειποιήθη ν' ἀποδεχθῇ τὴν τιμητικὴν ἐκείνην πρότασιν. Οὕτω ἡ ἐνδεκαετία, τὴν ὁποίαν διήλθεν ἐν τῇ γενετείρᾳ του, ἀπὸ τοῦ 1899 μέχρι τοῦ 1910, ὑπῆρξεν ὁ εὐτυχῆς σταθμὸς καὶ ἡ μᾶλλον καρποφόρος περίοδος τοῦ ἐπιστημονικοῦ του βίου.

Εἶχεν ἤδη δημοσιεύσει 16 διατριβάς εἰς τὸν Σοφοκλέα, ὅποτε ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικὸς Φιλολογικὸς Σύλλογος, ἐκτιμῶν τὴν εὐσυνείδητον ἐρευνητικὴν καὶ κριτικὴν ἐπίδοσιν τοῦ σοφοῦ Μακεδόνα, τῷ ἀνέθηκε τὴν ἐν τῇ «Ζωγραφεῖῳ Βιβλιοθήκῃ» ἔκδοσιν τῶν τραγωιδιῶν τοῦ ποιητοῦ.

Ὡς πρώτην πρὸς ἔκδοσιν ἐξέλεξε τὴν ΗΛΕΚΤΡΑΝ, ἐργασθεὶς πρὸς τοῦτο ἀπὸ τῆς 26ης Ὀκτωβρίου 1899 μέχρι τῆς 31ης Δεκεμβρίου 1906. Τὸ ἔργον, ἀντάξιον τῶν καταβληθέντων ἐπὶ ὀλόκληρον ἐπταετίαν ἀδιαλείπτων κόπων καὶ μόχθων, πλήρες κριτικῶν καὶ ἐρμηνευτικῶν σχολίων, εἶδε τὸ φῶς τῷ 1910. Ἡ ἐργασία αὕτη, ἀποτελοῦσα τὸ μέγιστον τῶν ἔργων του, ἐθαυμάσθη καὶ ἐκρίθη ἐπαινετικώτατα ὑπὸ τῶν ἡμετέρων καὶ εὐρωπαϊῶν κριτικῶν, ἐν ταῦτῳ δ' ἔτυχεν καὶ τοῦ βραβείου τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Μονάχου ἐκ τοῦ κληροδοτήματος τοῦ Θερειανοῦ, ὡς καὶ τοῦ βραβείου Οἰκονόμου τῆς ἐν Τεργέστη ἑλληνικῆς Κοινότητος.

Αὐτὸς οὗτος ὁ Παπαγεωργίου ἐθεώρει τὰ σχόλια εἰς τὴν ΗΛΕΚΤΡΑΝ ὡς τὴν κορωνίδα ὅλης τῆς φιλολογικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἐν γένει παραγωγῆς του, ἡ μόνη του δ' ἐπιθυμία καὶ εὐχὴ ἦτο νὰ ζήσῃ τόσον, ὅσον θὰ ἐχρειάζετο διὰ νὰ σχολιάσῃ καὶ ἐκδώσῃ ὅλα τὰ ἔργα τοῦ ἀρχαίου μεγάλου Τραγωδοῦ. Τὰς ἐργασίας ἐν γένει τοῦ Π. Παπαγεωργίου, τῶν ὁποίων πολλὰ ἔδημοσιεύθησαν ἐν τῇ «Byzantinische Zeitschrift», ἐν τῇ «Ἀθηναῖ» καὶ ἐν ἄλλοις περιοδικοῖς, διακρίνει αὐστηρὰ καὶ εὐσυνείδητος κριτικὴ.

Κατά τὴν ἐν Θεσσαλονίκῃ διαμονὴν τοῦ ὁ Παπαγεωργίου ἡσχολήθη ἰδιαιτέρως, μὲ ἀξιοθαύμαστον ἐπιμονὴν καὶ χαρακτηριστικὴν εὐσυνειδησίαν, εἰς τὴν ἔρευναν, περισυλλογὴν καὶ μελέτην ὄλων τῶν ἀρχαιολογικῶν καὶ ἱστορικῶν ἐκείνων στοιχείων, τὰ ὅποια ἀφοροῦν εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ εἰς τὴν ἀρχαιολογίαν τῆς Μακεδονικῆς Πρωτεύουσος. Οὕτως ἐξήτασε τοὺς κώδικας καὶ τὰ χειρόγραφα, τὰ ἀποκείμενα εἰς τὰ ἐν τῇ πόλει καὶ τὰ περίχωρα μοναστήρια. Τρέχων ὅπου ἡ σκαπάνη κατέρριπτε ἀρχαῖα τεῖχη ἢ παλαιὰς οἰκοδομάς, περιτρέχων τὰ τεῖχη τῆς πόλεως, κατερχόμενος εἰς φρέατα καὶ ὑπόγεια, ἀνερχόμενος εἰς μιναρέδες, εἰσέρχόμενος εἰς τζαμιά καὶ εὐρισκόμενος εἰς ἀδιέλπιτον ἐρευνητικὴν κίνησιν, κατάρθωσε ν' ἀνεύρη, περισυλλέξῃ, ἀναγνώσῃ καὶ ἐρμηνεύσῃ πλείστας ἐπιγραφὰς ἀνεκδότους, τῶν ὁποίων ἠτοίμαζε τὴν ἔκδοσιν ὅπου εὕρισκε παλαιὰς βυζαντινὰς εἰκόνας ἐφρόντιζε νὰ περισωθοῦν δι' ἀφιερώσεώς των εἰς τὸν Μητροπολιτικὸν ναόν.

Συνδεόμενος δι' ἰδιαιτέρας φιλίας μὲ τὸν υἱὸν τοῦ τότε Βαλῆ Θεσσαλονίκης, ἐπέτυχεν ὁ Παπαγεωργίου ν' ἀποφασισθῇ ὑπὸ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως ἢ κατὰ τὸ 1907 ἀνακαίνισις τοῦ ὡς τζαμίου τότε χρησιμεύοντος ναοῦ τοῦ ἀγίου Δημητρίου, καὶ νὰ καταρτισθῇ πρὸς τοῦτο εἰδικὴ ἐπιτροπὴ, τῆς ὁποίας μέλος διορίσθη καὶ ὁ σοφὸς Μακεδών. Ἐργασθεὶς ἐντατικῶς ἐπὶ ὀλόκληρον ἐπτάμηνον, ἐπέτυχε τὴν ἔντεχον ἀφαίρεσιν τῶν κρυπτόντων τὰς ἀρχαίας ψηφιδωτὰς εἰκόνας χρωματισμῶν καὶ τὴν ἀποκάλυψιν ἐν ὅλη αὐτῆς τῇ αἴγλῃ τῆς ἀρχαίας λάμπεως καὶ μεγαλοπρεπείας τοῦ ἱστορικοῦ ἐκείνου ναοῦ. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ἐκείνῃ ἐδημοσίευσεν ἐμπεριστατωμένην μονογραφίαν ἐν τῇ «Byz. Zeitschrift» ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Μνημεῖα τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ λατρείας τοῦ Ἀγίου Δημητρίου».

Ἐπὶ τῇ βάσει ὄλων τῶν ἀνωτέρω καὶ ἄλλων στοιχείων συνεκέντρωσεν ὁ Παπαγεωργίου πολὺ ὕλικόν, ἐπ' αὐτοῦ δὲ στηριζόμενος ἤθελε νὰ συγγράψῃ ἱστορίαν τῆς Θεσσαλονίκης. Ἐκτὸς τούτου εἶχε περισυλλέξει οὗτος καὶ ἄλλο πολῦτιμον, τὸ ὅποιον — κατὰ τὴν ἰδίαν του ὁμολογίαν — ἀπῆται 20 ἐτῶν ἐπεξεργασίαν καὶ κατάταξιν, διὰ νὰ καταστῇ δημοσιεύσιμον. Μεταξὺ τοῦ ἀνεκδότου αὐτοῦ ὕλικου σπουδαίαν θέσιν κατεῖχον τὰ σχόλια εἰς δύο ἄλλας τραγωδίας τοῦ Σοφοκλέους, αἱ ἐπιγραφαὶ τῆς Θεσσαλονίκης καὶ ἡ ἱστορία τῆς πόλεως ταύτης. Δυστυχῶς ὁ ἐπελθὼν τῷ 1914 θάνατος τοῦ σοφοῦ Μακεδόνος ἐματαίωσε τὴν ἐπεξεργασίαν καὶ δημοσίευσιν ὄλου αὐτοῦ τοῦ ὕλικου, ἄγνωστον δὲ εἶναι, ἐὰν περιεσώθῃ καὶ ποῦ εὐρίσκεται τοῦτο σήμερον.

Ἐκ παραλλήλου ἡσχολεῖτο καὶ μὲ τὴν ἐπανόρθωσιν ἐσφαλμένων γνωμῶν περὶ τινῶν ἱστορικῶν ζητημάτων. Ἀπὸ τὸν Παπαγεωργίου ἔμαθον οἱ Θεσσαλονικεῖς π. χ. ὅτι ἢ παρὰ τὴν Ἀκρόπολιν Θεσσαλονίκης περίβλεπτος Μονὴ λέγεται «Μονὴ Βλατάδων» καὶ οὐχὶ «Μονὴ Βλαταίων»· ὅτι ἢ «Λαγουδιανὴ Παναγία» πρέπει νὰ λέγεται «Παναγία τοῦ Λαγουδιᾶτη»· ὅτι τὰ γνωστὰ ἀκρωτήρια τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου λέγονται «Μικρὸν καὶ Μέγα Ἐμβολον» καὶ οὐχὶ «Μικρὸ καὶ Μεγάλον Καραμπουρνου» κ.τ.τ.

Ὁ Παπαγεωργίου ἀνῆκεν εἰς τὴν σχολὴν τοῦ Κόντου, χρησιμοποιοῦν ὡς γλωσσικὸν ἰδίωμα τὴν ἐπιμελημένην ὑπερκαθαρεύουσαν, τὴν ὁποίαν ἠνθούον καὶ οἱ ξένοι σοφοί. Ἄλλως τε, ὁ ἴδιος ἐτόνιζεν, εἰς ὄσους τῷ συνίστων νὰ γράφῃ ἀπλούστερον, ὅτι ἔγραφε διὰ τοὺς ὀλίγους καὶ ὄχι διὰ τοὺς πολλούς, οἵτινες οὐδὲν εἶχον νὰ κερδίσουν ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴν του ἐργασίαν. Ἐγράφεν ὁμοῦς ὁ Μακεδὼν λόγιος καὶ εἰς τὴν δημοτικὴν ὑπὸ ψευδώνυμον καὶ

μέ την ρητὴν ἀπαγόρευσιν νὰ ἀποκαλυφθῆ τὸ ὄνομά του. Οὕτως ἐδημοσιεύθησαν χαριτωμένα σημειώματά του εἰς τὴν «Νέαν Ἀλήθειαν» Θεσσαλονίκης καὶ εἰς τὸ «Μικρασιατικὸν Ἡμερολόγιον». Ἐν ἐκ τούτων εἶναι τὸ ἐν ἔτει 1914 δημοσιευθὲν ἐν τῇ «Νέᾳ Ἀληθείᾳ» ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἀθηναίων Πολιτεία καὶ Ἀριστοτέλης — ἡ τουρκικὴ βοῦλλα καὶ ὁ κριτὴς Χότζας», τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε καὶ τὸ κύκνειόν του ἄσμα.

Ἀσχοληθεὶς ὁ Παπαγεωργίου μὲ ἰδιαιτέραν ἀγάπην καὶ ἀφοσίωσιν εἰς τὴν Ἀρχαιολογίαν καὶ Βυζαντινολογίαν, συνεδέθη στενώτατα μετὰ τοῦ μεγάλου βυζαντινολόγου Krumbacher, καθηγητοῦ τῆς Μεσαιωνικῆς καὶ νεωτέρας Ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ γλώσσης ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Μονάχου, ἐπίσης δὲ καὶ μετ' ἄλλων Εὐρωπαίων σοφῶν, μεθ' ὧν εὕρισκετο εἰς τακτικὴν ἀλληλογραφίαν.

Ἐν Ἑλλάδι ἦτο ἰδιαιτέρως συνδεδεμένος μὲ τὸν ἐκ Λέσβου δραματικὸν συγγραφέα, φιλόλογον καὶ καθηγητὴν ἐν τῷ Ἑθνικῷ Πανεπιστημίῳ Δημήτριον Βερναρδάκην, ἐνῶ εὕρισκετο εἰς μεγάλην ἀντίθεσιν καὶ εἰς διαρκεῖς φιλολογικοὺς διαπληκτισμοὺς μὲ τὸν Γρηγόριον Βερναρδάκην, ἀδελφὸν τοῦ ἀνωτέρω καὶ καθηγητὴν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῷ ἰδίῳ Πανεπιστημίῳ. Καὶ ὁ τότε καθηγητὴς τῆς ἱστορίας ἐν τῷ ἐν Ἀθήναις Πανεπιστημίῳ Σπυρίδων Λάμπρος ἐπὶ μακρὸν χρόνον θὰ ἤσθάνετο τοὺς νυγμοὺς τῆς καυστικῆς γραφίδος τοῦ Παπαγεωργίου. Πρὸ πάντων ὁ μακαρίτης Δήμιτσας, καὶ ζῶν καὶ νεκρός, ἐπανειλημμένως καὶ δριμύτατα ἠλέγχθη ὑπὸ τοῦ Παπαγεωργίου δι' ἱστορικὰς καὶ γεωγραφικὰς εἰς τὰ διάφορα συγγράμματά του ἀνακριβείας.

Ὅπως, ἀπὸ καθαρῶς ἑλληνικῆς φιλολογικῆς ἀπόψεως, ὑπῆρξε Κοντιλκός ὁ Παπαγεωργίου, οὕτω καὶ ὡς πρὸς τὸ ἐριστικὸν πνεῦμα ὑπῆρξεν ἐφάμιλλος τοῦ μεγάλου διδασκάλου. Ἡ εἰρωνεία καὶ ὁ καυστικὸς σαρκασμὸς ὑπῆρξαν τὰ φοβερώτερα ὄπλα, μὲ τὰ ὁποῖα ἀντεπεξήρχετο κατὰ τῶν ἀντιθέτων. Ὑπάρχουν καὶ τοῦ Παπαγεωργίου «ἱστορικοί, φιλολογικοί καὶ ἀρχαιολογικοὶ καυγάδες», ὡς ὑπῆρξαν τοιοῦτοι καὶ τοῦ Κόντου.

Ὡς κοινωνικὸς ἄνθρωπος ὁ Παπαγεωργίου ἐθεωρεῖτο κοινῶς ὡς δυσκόλου χαρακτήρος, ὑπερήφανος καὶ μισάνθρωπος. Καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ ἀείμνηστος σοφὸς ἦτο δύσκολος εἰς τὰς φιλίας του καὶ ἀπρόσιτος εἰς τοὺς πολλούς. Τοιαύτην δὲ ἐντύπωσιν ἐπροξένει, ὅταν διήρχετο τὰς ὁδοὺς μὲ τὸ ὑψηλὸν καὶ ἀλύγιστον σῶμά του καὶ μὲ τοὺς ὀφθαλμοὺς του πάντοτε ἐστραμμένους πρὸς τὰ ἔμπρός, χωρὶς νὰ κοιτάζῃ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ καὶ χωρὶς ν' ἀποκαλύπτηται ἐκάστοτε δι' εὐκόλους καὶ ὑποχρεωτικοὺς χαιρετισμοὺς. Ὅλοι ὅμως τὸν ἔκρινον ἐπιφανειακῶς, διότι μὲ ὅσους συνεδέετο φιλικῶς ἦτο εὐπροσῆγορος καὶ ὀμιλητικώτατος· εἰς τὰς φιλικὰς συγκεντρώσεις ἦτο πραγματικὴ ἀπόλαυσις· εἶχε τὴν ἀπλότητα μικροῦ παιδιοῦ· τὸ γέλοιό του ἤρχετο ἀβίαστο εἰς τὰ χεῖλη του· ἀνεξάντλητος εἰς ἀνέκδοτα, ἐτοιμολόγος καὶ δεινὸς καλαμπουριστὴς καθίστατο ταχέως ἢ ψυχῇ τῆς συναναστροφῆς.

Πατριώτης ἐνθερμος ἀλλὰ καὶ σεμνὸς ὁ Παπαγεωργίου, ἀπεχθανόμενος τὸν θόρυβον καὶ τὴν διαφήμισιν, ἐπιθυμῶν νὰ ὑπηρετήσῃ θετικῶς τὴν πατρίδα του, παρά τὴν πολυσχιδῆ καὶ ἐνδελεχῆ ἐπιστημονικὴν του ἀπασχόλησιν, εἰργάσθη μὲ αὐταπάρνησιν, φανατισμὸν καὶ ἐνθουσιασμὸν εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς ἐθνικῆς ἰδέας. Συνεδέετο διὰ στενῶν φιλικῶν δεσμῶν μὲ τοὺς Ἕλληνας προξένους καὶ λοιποὺς ἐν Μακεδονίᾳ ἐκπροσώπους τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους καὶ εὕρισκετο εἰς διαρκῆ ἐπικοινωνίαν μὲ ἐπιφανεῖς πολιτευτὰς τοῦ Ἑλληνικοῦ Βα-

σιλείου. Πλείστα δὲ σοβαρὰ ὑπομνήματα καὶ ἐκθέσεις του μὲ πολυτίμους πληροφορίας καὶ ἀξιοπροσέκτους κρίσεις του ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν μας πραγμάτων ἀπεστάλησαν κατ' ἐπανάληψιν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Κέντρον ὑπὸ τοῦ Παπαγεωργίου. Ἐκτιμῶσα καὶ ἀμείβουσα τὰς πολλαπλᾶς αὐτὰς ὑπηρεσίας του ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις τῷ ἀπένειμε τὸν Χρυσοῦν Σταυρὸν τοῦ Σωτήρος.

Ἄλλὰ καὶ ἡ Ἐκκλησία δὲν ἔμεινε ξένη εἰς ἀναλόγους τιμητικὰς ἐκδηλώσεις πρὸς τὸν σοφὸν Μακεδόνα. Ὁ ἀείμνηστος Πατριάρχης Ἰωακείμ ὁ Γ', ὅστις περιέβαλλε τὸν Παπαγεωργίου μὲ ἐξαιρετικὴν ὄλως ἐκτίμησιν καὶ ἀγάπην, ἀμείβων τὰς πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ὑπηρεσίας του, τὸν ὠνόμασε « Μέγαν Ἀρχοντα Διδάσκαλον τῆς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ». Ἡ ἀπονομὴ τοῦ πολὺ σπανίως ἀπονεμηθέντος τιμητικοῦ τούτου ὄφικιου ὑπῆρξε τελειῶς δεδικοιογημένη. Ἡ ἀναφύλλισις τῶν τόμων τῆς « Ἐκκλησιαστικῆς Ἀληθείας », ἐπισήμου ὄργανου τῶν Πατριαρχείων καὶ τῆς ἀπὸ τοῦ 1892 ὑπὸ τοῦ Κ. Krumbacher ἐκδιδομένης « Byzantinische Zeitschrift », ἐμφανίζει σειρὰν πραγματειῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν βυζαντινὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν καὶ ἀρχαιολογίαν.

Τοιοῦτος ἐκλεκτὸς ἐπιστήμων ὁ Π. Παπαγεωργίου ἠτύχησε νὰ τύχῃ ἐξαιρετικῆς τιμητικῆς ἀναγνωρίσεως καὶ μεγάλης ἠθικῆς ἀμοιβῆς διὰ τὴν θετικὴν εἰς τὴν ἐπιστήμην συμβολὴν του. Ἐκτὸς τῶν ἄλλων τιμητικῶν διακρίσεων ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως, τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Μονάχου καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Κοινότητος τῆς Τεργέστης, ἡ ἐπὶ τοῦ « Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης » Ἐπιτροπεία διώρισε τοῦτον διευθυντὴν τοῦ μεγάλου τούτου ἔργου, ἡ δὲ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις τῷ 1910 διώρισε τοῦτον ἀριστίνδην καθηγητὴν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ. Δυστυχῶς ὁμως δὲν ἐπρόφθασε νὰ διδάξῃ εἰς τὸ Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον ὁ σοφὸς Μακεδὼν. Προσβληθεὶς ἀπὸ ὑπερκόπωσιν καὶ νευρασθένειαν, ἠναγκάσθη νὰ μεταβῇ εἰς Βιέννην πρὸς θεραπείαν, πρὶν δώσῃ τὸν νενομισμένον ὄρκον. Ὅταν ἐπέστρεψεν ἐκ Βιέννης εἰς Ἀθήνας ἀνέλαβεν ἐκ νέου τὴν διεύθυνσιν τοῦ « Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Γλώσσης », ἐπιδείξας εἰς τὴν σοβαρὰν ἐκείνην ἐπιστημονικὴν ἐνασχόλησιν ὅλα τὰ πλοῦσια καὶ ἄφθαστα χαρίσματα τῆς ἐργατικότητος, μεθοδικότητος καὶ εὐρυμαθείας του. Ἀφιέρωσας ὅλας τὰς πνευματικὰς καὶ σωματικὰς δυνάμεις του, παρηκολούθει μὲ χαρὰν φιλαργύρου τὴν ἐξέλιξιν καὶ πρόοδον τῶν σχετικῶν ἐργασιῶν, κατὰ τάσσαν τὰ καθ' ἑκάστην συσσωρευόμενα δελτία, ἐν οἷς ἐναποταμιεύετο ὁ θησαυρὸς τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Τὴν προτεραιὰν ἀκόμη τοῦ θανάτου του ὁ ἀκαταπόνητος ἐκεῖνος ἐργάτης τοῦ πνεύματος εἰργάσθη ἐπὶ ἕξ ὀλοκλήρους ὥρας εἰς τὰ Γραφεῖα τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ.

Φαίνεται ὅτι ὁ Παπαγεωργίου εἶχε προαισθήματα τοῦ φοβεροῦ πλήγματος, τὸ ὁποῖον ἐπέπρωτο νὰ τὸν ἀποσπάσῃ διὰ παντὸς ἀπὸ τὰς τόσον προσφιλεῖς μελέτας του. Εἰς ἐπιστολὴν του ἀπὸ 9 Ἰανουαρίου 1914 ἔγραφεν εἰς τὸν φίλον του καὶ ἀρχισυντάκτην τῆς « Νέας Ἀληθείας » κ. Ἰωάν. Μπῆτον: « . . . Τὰ γέλοια μου διὰ τὸν Ἀριστοτέλη, τὸν Τζῶν ἐφφέντην καὶ τὸν λογιστὴν γραμματοτυφλὸν μου βγήκαν ξεῖδι ». Ἐπαθα πρὸ πέντε ἡμερῶν γρίπην καὶ ὀνειρεύομαι τῶρα κάθε τόσον ὅτι μὲ κυνηγοῦν ὄλοι, πρὸ πάντων ὁ ἔρμος γραμματικὸς καὶ ὁ σοφὸς κριτὴς Χότζας. Τί νὰ κάμω; Σκέπτομαι γιὰ δεῦτερον χρονογράφημα, ὀλίγον φαντασιῶδες αὐτό, διότι τὸ δημοσιευθὲν σᾶς βεβαίῳ ὅτι ἱστορικῶς καὶ περιγραφικῶς εἶνε ἀκριβέστατον . . . ».

Καί πράγματι, τὴν 18ην Ἰανουαρίου 1914, ἡμέραν Σάββατον, ὁ Π. Παπαγεωργίου δὲν ὑπῆρχε πλέον. Ὁ ἄσπλαχνος Χάρος ἐπληξε τὸν σοφὸν καὶ ἀκούραστον Μακεδόνα ἐν μέσῳ τῆς ἐργώδους καὶ πολυμόχθου ἀπασχολήσεώς του, μόλις συμπληρώσαντα τὸ 54ον ἔτος τῆς ἡλικίας του.

Οὕτως, ἐν μέσῳ τῆς μεγαλυτέρας παραγωγικότητος ἐξέλιπε τὸ δυνατόν καὶ ἀκούραστον ἐκεῖνο πνεῦμα, τὸ ὁποῖον μόνον ὑπὸ τὴν παγερὰν τοῦ τάφου πλάκα εἶδεν ἀνάπαυσιν καὶ ἡσυχίαν.

ΑΛΕΞ. Ν. ΛΕΤΣΑΣ

Σημείωσις. Κατάλογος τῶν ἐπιστημονικῶν ἐργασιῶν τοῦ Πέτρου Παπαγεωργίου ἐδημοσιεύθη εἰς τὸν 27ον τόμον τοῦ περιοδικοῦ «Ἀθηνᾶ» σελ. 190-201 ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ καὶ ἔπειτα συναδέλφου του Στ. Ψάλτου.

Τὸ κατωτέρω βιβλιογραφικὸν σημείωμα συμπληρῶνει τὸν κατάλογον τοῦτον, συνετάχθη δὲ ἐπὶ τῇ βάσει στοιχείων καὶ δημοσιευμάτων, τὰ ὁποῖα εὐγενῶς παρέσχεν εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ περιοδικοῦ ὁ ἐν Θεσσαλονίκῃ λόγιος βιβλιόφιλος κ. Διογ. Δέλλης, ἀνωτ. ὑπάλληλος τῆς Διεθνοῦς Ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης.

- 1) Σ. Λάμπρου, Κερκυραϊκὰ ἀνέκδοτα ἐκ χειρογράφων Ἁγ. Ὁρους, Κανταβριγίας, Μονάχου καὶ Κερκύρας. Βιβλιοκρισία ἐν ἐπιφυλλίδι ἐφημερ. «Κλειῶ» Τεργέστης 8/20 Ὀκτ. 1883 (ἔτος κγ'), ἀρ. 1164.
- 2) Κριτικῶν ἀδικημάτων ἔλεγχος. Περιοδ. «Ἐθνικὴ Ψυχὴ» Α', σελ. 19-21.
- 3) Ἀρχαιολογικά Θεσσαλονίκης. Leben des heiligen David von Thessalonike . . . herausgegeben von Valentin Rose, Berlin 1887. Ἐν περιοδ. «Ἀριστοτέλης» ἔτ. Α', ἐν Θεσ. 1889 σελ. 65, 82, 99, 147, 165.
- 4) Ἐπιγραφικὰ Θεσσαλονίκης. «Ἀριστοτέλης» Α' (1889), σελ. 17-18.
- 5) Διορθώσεις εἰς Θουκυδίδην καὶ Ἡσύχιον. Ἀθηναίων, τόμ. Η', σελ. 506.
- 6) Zu Konstantinos Manasses. Byzantiuische Zeitschrift 1907, σελ. 563.
- 7) Ὁ ἐξιλαμισμὸς τοῦ μακεδονικοῦ χωρίου «ΝΟΤΙΩΝ». Ἀνέκδοτος ἱστορικὴ παράδοσις τοῦ ΙΗ' αἰῶνος. «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον» ἔτ. Β' (1909), σελ. 91-95.
- 8) Θεσσαλονίκης ἱστορικὰ καὶ ἀρχαιολογικά. Οἱ ἐν ἔτει 1890 καὶ μηνὸς Αὐγούστου τῇ 22 κατακαυθέντες μικροὶ ναοὶ τῆς πόλεως. Α' ὁ ναὸς τοῦ Ἁγ. Νικολάου. Β' ὁ Παναγίας τῆς Ἐλεούσης. Γ' ὁ Παναγίας τῆς Περσιωτίσης. Δ' ὁ τῆς Ἁγ. Μαρίνης. Ε' παθήματα καὶ μαθήματα. «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», ἔτ. Ε' (1912), σελ. 70-74.
- 9) Θεσσαλονίκης ἱστορικὰ καὶ ἀρχαιολογικά. α' Ἐπιγραφή Κωνστ. τοῦ Μεσοποταμίτου, ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης. β' Τὰ καυθέντα κειμήλια τοῦ μητροπολιτικοῦ ναοῦ. γ' Τὰ κατὰ τὸν Μεσοποταμίτην. «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», Ε' (1912), σελ. 56-63.
- 10) Θεσσαλονικεὺς καὶ Θεσσαλονικαῖος. Αὐτόθι, σελ. 65-69.
- 11) Ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν βυζαντινῶν οἰκῶν Θεσσαλονίκης. Οἱ Ἀργυρόπουλοι. Αὐτόθι, σελ. 75-79.
- 12) Καὶ πάλιν περὶ τοῦ «Θεσσαλονικεὺς» καὶ «Θεσσαλονικαῖος». (Ἐπιγραφή: Π. Ν. Π.) «Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον», ἔτ. Σ' (1913), σελ. 29-30
- 13) Ποίημα Μαρίας Κομνηνῆς τῆς Παλαιολογίνας, ἀντιγεγραμμένον ἐκ χειρογράφου τῆς παρὰ τὰς Σέρρας Ἱ. Μονῆς Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου. Αὐτόθι, σελ. 46-50.
- 14) † Δημήτριος Στεργίου Λάλας καὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ. Αὐτόθι, σελ. 227-238.